ESMA-İ HÜSNA ŞERHİ

ESMA-İ HÜSNA ŞERHİ

Mütercim: M. FERŞAT

MERVE YAYINLARI

İÇİNDEKİLER

Takdim

Hayatı ve Eserleri

KİTABA GİRİŞ

KİTABIN ÖNSÖZÜ

BİRİNCİ BÖLÜM (Giriş ve Önsözler)

Birinci Kısım

İsim, müsemma ve Tesmiye terimlerinin mâna ve izahı

İkinci Kısmı

Mânaca birbirine yakın olan isimlerin izahı

Üçüncü Kısım

Muhtelif mânaları bulunan ve bu muhtelif mânalara izafetle müşterek olan isim hakkında

Dördüncü Kısmı

Allah-ü Teâlânın ahlâkı ile ahlâklanmak, O'nun sıfat ve isimlerinin mânaları ile imkân nisbetinde nefsi tezyin etmek sahasında kulun kemâl ve saadetinin beyanı hakkındadır

İKİNCİ BÖLÜM (Gayeler ve Maksadlar)

Birinci Kısım

Allah'ın doksandokuz isminin mânâlarının şerh ve izahı hakkındadır

ALLAH (C.C.)

RAHMAN, RAHİM

el'MELİK

el'KUDDÜS

es'SELÂM

el'MÜ'MİN

el'MÜHEYMİN

el'AZİZ

el'CEBBAR

el'MÜTEKEBBIR

el'HÂLİK - el BARİ - el'MUSAVVİR

el'GAFFAR

el'KAHHAR

el'VAHHAB

er'REZZAK

el'FETTAH

el'ALÎM

el'KABIZ - el'BASİD

el'HAFİD - er'RAFI

el'MUİZ - el'MUZİLL

es'SEMİ

el'BASİR

el'HAKEM

el'ADL

el'LÂTİF

el'HÂBİR

el'HALÎM

el'AZÎM

el'GAFÛR

eş'ŞEKUR

el'ALÎY

el'KEBÎR

ei'HAFÎZ

el'MUKÎT

el'HASİB

el'CELİL

el'KERÎM

er'RAKÎB

el'MUCÎB

el'VASÎ

el'HAKÎM

el'VEDUD

el'MECÎD

el'BAîS

eş'ŞEHİD

el'HAK

el'VEKÎL

el'KAVÎY - el'METİN

el'VELÎY

el'HAMİD

el'MUHSÎ

el'MUBDÎ - el'MUÎD

el'MUHYÎ - el'MÜMÎT

el'HAY

el'KAYYUM

el'VACÎD

el'MACİD

el'VAHİD

es'SAMED

el'KADÎR - el'MUKTEDİR

el-MUKADDİM - el'MUAHHİR

el'EVVEL - el'AHİR

ez'ZAHÎR - el'BATIN

el'BERR

et'TEVVAB

el'MÜNTAKIM

el'AFUVV

er'RAÛF

MALİK'ul-MULKU

ZÜLCELÂLÎ VEL İKRAM

el'VALÎ

el'MÜTEALÎ

el'MUKSİT

el'CAMİ

el'GANİY - el'MUGNİ

el'MANİ

ed'DARR - en'NAFİ

en'NUR

el'HADÎ

el'BEDİ'

el'BAKİ

el'VARÎS

er'REŞÎD

es'SABÜR

İkinci Bolümün Birinci Kısmının Sonu ve Bir İtizar

İkinci Kısmı

Maksatlar ve Gayeler Hakkındadır

Üçüncü Kısım

İsimlerin Mutezile ve Filozofların Mezhebine Göre Tek Zata Nasıl Raci Olduklarının Beyanı ve İzahı Hakkındadır

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM (İlâve ve Tekmileler)

Birinci Kısım

İkinci Kısım

Doksandokuz İsmin Üzerinde Durulup Sayılmasının Faydasının Beyanı

Üçüncü Kısım

Allah'a Itlak Edilen İsim ve Sıfatlar Tev-kifîmidir, Yoksa Aklın Bunda Bir Dahli varanıdır? Bu Kısım Bunun Hakkındadır

MÜTERCİMİN İLAVESİ

Esmâ-î Hüsnâ'nın Kısaca Mânâlarını, Okunmasının Adabı, Fazilet ve Meziyetlerinin Beyanı

SON

TAKDİM

Hamd olsun Allah'a ki, Kitab-ı Celtlinde «Allah, Esmâ-ı hüsnâ sahibidir; Onu bu güzel isimleri ile çağırın!» buyurdu. Salât ve selâm olsun Efendimiz Muhammede (S.A.V.) ki, yaratıklar arasında Allah'ı

en iyi tanıyan O'dur. Hidayet bulan ve ayni zamanda hidayet vesilesi olan âl ve ashabına da salât ve selâm olsun!.

İmam Gazali, bir mevzuda eser verdiği zaman, o eser, parlak lafız kalıplarına dökülen aydınlatıcı mânalardan başka bir şey değildir. Kitabın mevzuu, Esmâ-i Hüsnâ — (Allah'ın güzel isimleri) nin şerh ve izahı oldığmdan, büyük ve ulu bir mevzudur.

Esasen Hüccetü'l İslâm İmam Gazalinin himmet ve emeğine ayak uyduracak şekilde İslâm Alimlerinden, hakikat semalarında yükselen kim vardır Gerçek şu ki, Gazali, akranlarını geride bırakmış ve her sahanın öncüsü olmuştur.

İMAMI GAZALİ

HAYATI ve ESERLERİ

Ebu Mansur'un bu hareketine, Selçukluların günden güne artmakta olan kuvvet ve nüfuzlarının büyük tesiri vardır. Esasen Horasan taraflarının Nişabur, Tus,. Serahs, Merv ve Belh gibi büyük şehirlerini ellerine geçirmiş olan Selçuk Türkleri, artık batıya doğru (Anadolu'ya) sür'atle genişlemeye başlamışlardır. Arzettiği coğrafî mevkî dolayısıyla Karahanlılar, Samânîler ve Gazneliler arasında uzun zaman rekabet mevzuu olmuş olan, Horasan artık sünni bir İslâm devletinin yerleşme sahası olmuştur.

"Bünyesinde İslâm ve Türk hasletlerini en güzel tarzda kaynaştırmış bulunan Selçuklular, adil ve cesur davranışlarıyla Bağdad'taki Abbasi halifelerinin tek ümid kaynağı olmuşlardır.

Halife El'Kaim, Bağdad komutanı El-Besasiri'nin gittikçe artan nüfuz ve kudretinden endişelenip Selçuk Sultanı Tuğrul Bey'den yardım talebinde bulundu.

Tuğrul bey birtakım sebebler ve bilhassa Hac ve Kabe yollarını tamir etmek gibi bir gaye ile Irak'a geldi. İsmi hicrî 22/Haziran 447 de (Milâdî 15 Kanun evvel 1055) hutbede okundu. Üç gün, sonrada Bağdad'a girdi. Şehirde bu esnada vukua gelen isyan bastırıldı. Bu işte parmağı olan Komutan Besasârî

ve avanesi zindana atıldı. Bağdad'ta Abbasi halifelerini bir müddetten beri tesir ve nüfuzları altına almış olan Büvey-hi hanedanı böylelikle nihayete ermiş oluyordu.

Fatimilerle anlaşmış olan el'Besasırî, onlardan gördüğü ve etraftan topladığı kuvvetlerle Musul taraflarını ele geçirmişti. Fakat Tuğrul Bey, kısa zamanda Tig-rit'ten, Diyarbakır'a olan bölgeyi hakimiyeti altına alarak Bağdad'a girdi. Esasen dindar bir şahsiyet olan. el'Kaim, Fatimilerin sünnî İslâm dünyası için arzettik-leri tehlikeyi sezmiş olduğundan Tuğrul Beyi «Melik'ül

Maşrik ve'1-Mağrib = Doğunun ve Batının Meliki» ün-vaniyle taltif etti. Fakat bu sırada Tuğrul Bey yine Fatimilerin teşvik ve tahrikleriyle ayaklanan kardeşi İbrahim Yınal ile uğraşmak mecburiyetinde kaldı. Bunun fırsat bilen el'Besasiri Bağdad'a girdi. Hutbeyi Fatımi halifesi adına okuttu. Fakat kardeşinin isyanını bastıran Tuğrul Bey Hicri 451 (Miladı 1059) da geri döndü, Bağdad'a girdi. Bağdad'tan Küfeye kaçan el'~ Besasiri orada Tuğrul Beyin kuvvetleriyle yaptığı muharebede öldü.

.İşte Gazali'nin doğduğu sıralarda Hilâfet merkezi ve ülkesi bu gibi hareketlere şahit olmaktaydı.

DOĞUMU

İslâm aleminin en büyük alimlerinden biri olan-İmam Gazali hicri 450 (Milâdî 1058) de Horasan'ın Tus şehrinde dünyaya geldi. Babası hayatını yün ticaretiyle kazanan mütevazi dindar bir müslümandı.

Kendisi mütevazi imkânlarıyla tahsil yapamamış fakat oğullarını devrin rağbette olan bilgileri ile teçhize çalışarak ilim ve tasavvuf âlemine iki büyük şahsiyet kazandırmıştır. Bu zat Ebu Hamid Muhammed- (İmam Gazali) ile diğer oğlu Ebü'l Futun Ahmed (İmam Gazalinin Kardeş)'i, Tus'ta sofi bir arkadaşına emanet ve tahsilleri ile alakadar olmasını rica etmiştir. Evlâd'larını küçük yaşta yetim bırakan Gazalî'nin babası onları dünya'da sahibsiz bırakmadı. Bu sofî'nin ismine kaynaklarda raslanmıyor. Ancak bu sıralarda, Tus'ta pek faal olan tasavvufî hayat nazar-ı itibare alınırsa, bunun; Tus'un meşhur Şeyhlerinden Ebû Ali Fadl b. Muhammed El-Farmedî'nin müridlerinden bir zat olması kuvvetle muhtemeldir. Malûm olduğu üzere el'-Farmedî, meşhur sofî ve mutasavvuf Ebü'l Kasım Addülkerim el'Küşeyrî'nin (îrtihali H. 465/Milâdî 1072) müridi idi.

Evvelâ Tus'ta Ahmed b. Muhammed el Razakanî'-den bir müddet fıkıh okuyan Gazali, sonra Cürcan'a giderek, İmam Ebu Nasr'al İsmailî'den de ders okudu. Bu dersleri havi notlarını, yolda haydutların gasb ettikleri, ricası üzerine iade etmeleri ve bu hadiseyi ilâhi bir ikâz sayarak bu olaydan sonra bütün öğrendiği bilgileri ezberlemesi hadisesi çok meşhurdur. Bundan sonra Nişabur'a giden Gazali, Horasan'ın mutlak içti-had derecesine varan İmamı, İmam'ül Haremeyn Ebu'l-Ma'ali el - Cuveyni

(vefatı 478) 'nin derslerine devama başladı. Vezir Nizam'ül Mülkün kendi adına izafeten yaptırmış olduğu Nizamiye medresesinde dinlediği bu dersleri az zaman zarfında tam bir vukuf ile elde eden Gazali İmam'ül - Harameyn'in en gözde üç talebesinden biri olarak tanındı.

Nizam'ül - Mülk Nişabur'daki Nizamiye medresesinde hilafiyat ve usûl kürsüsüne İmam'ül Harameyn'i tayin ederken, Bağdad'da da yaptırdığı Nizamiye medresesinin kürsüsüne de Irak'ın meşhur fakihi Ebu İshak İbrahim b. Ali el'Şirazî (Vefatı 474)'yi tayin etmişti. İmam'ül Harameyn'in vefatın (478 Hicri)'den sonra, Bağdad'ta Nizam'ül Mülk'ün meclisinde gördüğümüz Gazalî'yi bilahere Bağdad Nizamiye medresesinin müderrisi (Profesörü) Ebu İshak Şirazinin (H. İ84/M. 1091)'de vefatı üzerine mezkûr medresenin (Üniversitenin) kürsüsünde görüyoruz.

İlminin genişliği, lisanının belagat ve fesahati ve öğretici olarak şöhreti kısa zamanda bütün memlekete yayıldı. Çok geniş bir talebe kitlesi derslerine devama başladı. Bu hal 488 senesine kadar devam etti. Fakat bu tarihte yavaş yavaş hissettiği ve kalbine düşen şüphe tohumlarının gittikçe kuvvetlenmesi, halet-i ruhiyesi üzerinde tesirler icra etmeye başladı. (Bu halleri bizzat kendinin kaleme aldığı el'Munkız-u min'ed-Dalâl isimleri eserinde tafsilatıyla yazılıdır.) Bunun üzerine ders vermeyi terketti. Bir müddet her şeyden şüphe ederek, sufistâ'i bir hayat yaşadı. Dili tutulmuş, fesahat ve belagatı zail olmuştu. Nihayet ilâhî bir lütuf eseri olarak (kendi değişiyle «Allah-ü Tealâ'nın kalbime ilka' ettiği bir nur ile» el'munkız sf 18) şüpheden ta-tamamiyle azade oir imanın doğması üzerine gayb aleminin esrarına ittilâ yolları göründü. Kal (lâf) aleminden hal alemine ulaşmanın verdiği neşve içinde Bağdad'ı terke, halvet ve uzlet hayatı yaşamağa karar verdi. Bu sıralarda yıl 488 olduğuna göre Gazali Hazretleri 33-39 yaşlarında idi.

Ancak birdenbire tedrisi terk etmesine itiraz edileceğini bildiğinden, hac niyeti ile Hicaz'a gideceğini söyleyerek yerine kardeşi Ebül-Fütuh Ahmed el'Gazali'yi (vefatı 520) bıraktı. Doğruca Şama gitti. (el'Mun-kız Türkçe tercümesi sf. 62) 489'da Şam'a gelen Gazali bu şehirde iki sene kadar kalmış, uzlet ve halveti ihtiyar ederek, riyazat ve mücahede ile dolu tam bir derviş hayatı yaşamıştır. Evvelce tasavvuf kitaplarında okuduklarını (el'munkız Türkçe tercümesi sf. 58) burada nefsinde tatbik ederek, Emeviye enmi'inde itikâfa piren Gazali'nin kalbinde Resülullah Efendimizin (S.A.V.) Ravda-ı Mutahharasını ziyaret ve Kabe'yi ziyaret arzusu uyanması üzerine buradan ayrıldığını öğreniyoruz,. (el'Munkız sf: 64) Hicaz'a gitmedpn yolda Kudüs-ü Şerife'de uğrayan Gazali Hz.leri burada Hz. İbrahim (A.S.) i ziyaret etmiş orada (Sahra'da) dua ve zikir ile nefsini tezkiye etmiştir. Haç farizasını ifadan sonra artık tam kemâle eren Gazali Hazretleri zahir ve batın ilimlerinin üstadı yani zûlcenaheyn olarak Bağdad'a döndü. Burada asrımıza kadar şöhreti artarak devam dünyaca meşhur (İHYA-U ULÜMİD'DİN) kitabını okutmaya başladı. Fakat Hz, üstadın artık mizacına ta-mamıyle hakim olan sofiyane hayatı yaşama isteği onu doğduğu yer olan Tus'a çekilmeye sevketti. Burada 10 sene kadar dervişane yaşıyan Gazali Hz.lerini Vezir Fahrülmülk tekrar Nizamiye medresesine dönmeye razı etti. Halkın zayıflayan imanı karşısında, bid'at ehlinin kuvvetlendiğini gören Gazali Hz.leri ulema ile istişare ederek, halvet ve inzivanın caiz olmadığına kanaat getirip 499 (M. 1105)'da tekrar ders vermeye başladı. Fakat bu ikinci tedris hayatı pek kısa sürdü. Bir sene kadar ders okuttuktan sonra tekrar doğduğu yer olan Tus şehrine avdet etti. Feyizli ve ihya edici ömrünün son beş senesini kendi parası

ile inşa ettirdiği tekke ve medresede, hususi talebeler okutmak ve hak aşıkları yetiştirmek, batıl ve sapık ceryanları yıkan birbirinden kıymetli eserlerini te'lif etmekle ve riyazet, mücahede, ibadetle geçirdi. Nihayet 14. Cemâziyelahır.. 505 (19. Aralık. 1111) Pazartesi günü Cemâl alemine yürüdü. Cenab-ı Allah'ın Rahmeti üzerine olsun. Amin.

SAPIK CERYANLARA KARŞI GAZALİ

Gazali Hazretleri, bozuk ve sapık fikirlerin ve batıl mezheblerin bütün dehşetleri ile ceryan ettiği bir zamanda ve zeminde yaşamıştır. Anadolu Fatihi Büyük Selçuklu - Türk İmparatoru Alparslan'ın ilk devirlerinde, batıl mezhepler, hususiyle Batînıyye mezhebi İslâm Alemini fitne ve fesada boğmuştu. Her bozuk mezhebin menbaı olan İran bu seferde batınilik ve İsmailiği ortaya çıkardı. İslama belkide en büyük zararı vermiş olan bu zararlı ceryanların mensubları, Hasan Sabbah ve avanesi, Kur'an-ı Kerim'in ayetlerini batıl te'viller-le izah etmeye çalışıyorlardı. Muhkem ayetlerle tenakuz halinde olan tefsir ve beyanlarda bulunarak Ehl-i Sünnet Vel Cemeat yolunu tıkamak istiyorlardı. Allah Yolunun eşkiyaları olan mezkûr mezheb mensublarının fitne ve faaliyetleri ile Alem-i İslâm'da umumi bir huzursuzluk meydana gelmişti.

Her asırda bir müceddid tarafından izale edilen bu gibi sapıklıklar V. asırda İmam Gazali Hz. leri tarafından karşılandı. Bu sapıklıklara karşı başta İmam Gazali Hz. leri olmak üzere çok kıymetli bir irfan kadrosu harekete geti. Fakat Hüccet'ül - İslâm Gazali Hz. lerinin ilmi kudreti ve kalplere tesir, akılları durduran reddiyeleri diğerlerinin hepsini bastırıyordu. Nizam-ül Mülk kendisine hayran olmuş ve Gazalî'ye «Zeyn-üd'Din = Dinin Ziyneti» unvanını vermiştir.

Hüccet'ül - İslâm Gazali Hz. leri vakıaların tespit ve şehadetiyle asrının mücaddidi idi.

Gazali Hz. leri mutezileye karşı (Fays'ül-Tefrika beyn-el İslâm ve'1-Zendeka), ismaililere karşı (el'Mus-tahziri), (Mufassil'al-Hllaf) (el'Durc al-Merkum), (el' Kıstas'ül-Müstakim) eserlerini yazmış ve onların batıl mezheblerini iptal etmiştir.

Felsefe: İmam Gazali felsefecilerin fikriyatını öğrenmek için evvela iki sene kadar felsefe ile uğraştı. Bu iki sene zarfında felsefeye vukuf peyda etti. Bir senede öğrendiklerini tekrar eden Hz. Üstad, bu sahadaki tetkiklerinde, felsefenin İslâm dini bakımından ihtiva ettiği hataları meydana çıkarmayı gaye ittihaz eder. Gazali;,

1 — Dehriyyun (Materyelistler)

2 — Tabiyyun (Natüralistler)

3 — İlahiyyun (Metafizikçiler)

-olmak üzere üç grupta mülâhaza ettiği felsefeciler içinde, birinci zümreyi, alemin müdebbirini inkâr ile ki-"dem-i âleme inandığı için, tekfir, ve ikinci zümreninde sâni-i alemi isbat ettikleri hâlde, haşr ve ba'se inanmadıkları cihetle hesap ve kitabı inkâr ettiklerinden dolayı, zinadika adı ile, küfürlerine hükmeder. Esas hücumlarını tevcih ettiği zümre ise, iiahiyyun (Metafizikçiler) dur. Bu zümreye mensup olanlar mezkûr iki zümreyi redde kalkışmışlar, birbirlerine de hücum etmişlerdi. Zaten bunların tutarsızlığı o derecedir ki birinin söylediğini, diğeri nakzedib kabul etmemektedir. Meselâ Aristo, bizzat kendi üstadlarını reddetmiştir.

Felsefe mevzu'unda evvela onların maksatlarını anlatan ' (Makasıd'-ül-Felasife) isimli eserini yazmış bilahere felsefecilerin sapıklığını ispat eden (Teha-füt'-ül-Felasife) isimli meşhur kitabını yazmıştır.

Tasavvuf: Gazalî'nin memleketi olan Tus o asırda bir tasavvuf merkezi idi. Gazali küçüklüğünde ve talebeliği esnasında sofi muhitlerinde yaşadı. Tedris hayatında ise tasavvuf ikinci plânda kaldı. Nihayet geçirdiği ruh ve iman buhranından sonra (bütün bu hallerini kendisi el'Munkız-u Min'ed'Dalal kitabında kendisi bizzat anlatmaktadır. Bu kitap Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Gazali Hazretlerini tanımak istiyen bu kitabı mutlaka okumalıdır. En güzel tercümeleri şunlardır.

1 — Salih Şeref ve Ahmed Davudoğlu, Hüseyin Turai' Beylerin tercüme ettikleri «El'Munkız-u min-ed Dalal» Cağaloğlu Yayınevi 1970 İstanbul, isimli tercüme ile,

2. __Doç. Dr. Ahmed Subhi Furat Beyih tercüme ettiği «Dalâletten Hidayete» Şamil Yayınevi Kitapçılar Çarşısı N. 13 Beyazıd İstanbul - 1972 isimli kitaptır. (Bu tercümeye kitabın aslı da ilâve edilmiştir.)

Tekrar tasavvufa döndü. Bu halini şöyle anlatmaktadır. (.... Kafi olarak anladımki, sofiye boş sözlere değil, iyi hallere sahiptir. İlim yoluyla elde edilmesi mümkün olanı tahsil ettim. Yalnız işitmek ve öğrenmekle tahsili

mümkün olmayıp tatmak ve hak yoluna, girmekle bilinecek olan hususlar kalmıştı. Öğrendiğim ilimler, şer'i ve nakli ilimlerin sınıflarını araştırmak için takip ettiğim meslekler, bana Allah'a; Nübüvvette

(Peygamberliğe), kıyamet gününe karşı şüphesiz bir iman bahşetmişti. İmanın bu üç esasının kalbimde sağlam bir şekilde yer etmesi, muayyen ve mücerret bir delil ile değil, çeşitli sebebler, karineler ve sayısız tecrübelerin bir neticesi olmuştur. Anlamıştım ki, ahirette saadet (Bahtiyarlık) ancak takva (günahlardan uzaklaşmak) ile; nefsi, heva ve hevesten men'etmekle olur.....;

..... Şübhe götürmüyecek şekilde anladım ve yakinen gördüm ki: Sofiye (mutasavvıflar) hakikaten Allah yolunu tutan ve bulan kimselerdir. O'nların tuttukları yol yolların en güzelidir. Bakınız el'Munkız tercümesi sf. 59 ve 64 v.d.) Bizim bu sözlere ilâve edecek ne sözümüz olabilirki....

Allah hepimizi bu yola sevk ve hidayet eylesin.

ESERLERİ

İmam Gazalî'nin eserleri pek çok olup, alfabe sırasına göre bir listesi, al'Murtaze'el-Zebidi tarafından tanzim edilmiştir. (Bah: İthaf al Şada, Cilt 1. sf: 27-44) Ali Arslan Bey'in yaptığı tercümenin 1. cildinde de lâtin harfleriyle eserlerinin listesi mevcudtur. Biz burada Gazali Hazretlerinin Türkeye tercüme edilen kitaplarından tespit edebildiklerimizi kaydeceğiz.

1 _ ihya-i Ulum'id-Din

En meşhur eseri budur. Bu kitabın şöhreti bütün dünyaya yayılmıştır.

Türkçeye Ahmed Serdarpğlu ve Ali Arslan bey tarafından iki ayrı tercümesi yapılmaktadır. En büyük temennimiz tercümelerin bir an önce tamamlanmasıdır. Muhterem Hocamız Ali Arslan Bey tercümeyi (1973) senesine kadar tamamlıyacağını ümid ettiğini ifade etmektedir.

2 — Kimya-ı Saadet. Bu kitab A. Faruk Meyan tarafından tercüme edilmiştir. Bedir Yayınevi Neşriyatından 4. Baskı 1392 - 1972 İstanbul

3 — El'erbain (Kırk Esas) adıyla Yaman Ankan tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Kasım 1970 İstanbul.

4 — el'itikad fi'1-iktisad. (İtikadda iktisâd) adıyla O. Zeki Soyyiğitve (itikadda orta yol) adiyla Dr. Kemâl Işık tarafından yapılmış iki ayrı tercümesi vardır.

5 — Mükaşife'tül-Kulûp. (İlâhî Nizam) adıyla Yaman Arıkan tarafından tercüme edilmiştir.

6 — Minhac'ül-Abidin. (Abidler Yolu) adıyla Yaman Arıkan tarafından tercüme edilmiştir.

7 — Mizan'ül-Amel (Amellerin Ölçüsü) adıyla Remzi Barışık tarafından tercüme edilmiştir. Bir başka tercüme daha vardır.

8 — Cevahir'ül-Kur'an ' (Kur'an'dan Cevherler) adıyla H. Suudî Erdoğan tarafından tercüme edilmiştir.

9 — Eyyühel Veled (Oğlum'a) adıyla Abdülhalim Akkul tarafından tercüme edilmiştir.

Bu eserin başka tercümeleride vardır.

10 — Ravdat'üt-Talibin. (Tasavvufun esasları) -adıyla Ramazan Yıldız tarafından tercüme edilmiştir.

11 — Dürret'ül-Fahir- (Kıyamed ve Ahiret) adıyla H. Hilmi Işık tarafından tercüme edilmiştir.

12 — el'Munkız-u min-ed-Dalal

Bu kitap hakkında yukarda izah verilmişti.

13 — el'Hikmet-ü fi Mahlukatillah. (Varlıkların yaradılış hikmetleri) adıyla Hasan Akarsu-Mürsel Sıradağ tarafından tercüme edilmiştir.

14 — Nasihat'ül Müluk. (Devlet Başkanlarına) adıyla Osman Şekerci tarafından tercüme edilmiştir.

15 — Bidayet'ül-Hidaye; aynı isimle Abdülkadir Akçiçek tarafından tercüme edilmiştir.

16 — Sırr'ül-Alemin. (Alemlerin Sırrı) ismiyle Na-•im Erdoğan tarafından tercüme edilmiştir.

17. — el'Keşf'ü vet'Tebyin (Riyadan İhlasa', Gururdan Tevazua) adıyla Celâl Yıldırım, (Aldanış) adıyla Ahmed Arslantürkoğlu tarafından iki tercüme yapılmıştır.

18 — Hülasat'üt Tesanifi fit'Tasavvufi. (İrfan Ordusunun El Kitabı) adıyla Ahmed İnce tarafından tercüme edilmiştir.

19 — Mearic'il-Küds. (Mukaddes Merdivenler), adıyla Yaman Arıkan tarafından tercüme edilmiştir.

20 — Mirac'üs-Salikm. (Hak Yolcularının Miracı) ismiyle Yaman Arıkan tarafından tercüme edilmiştir.

21 — el'Kıstas'ül-MüstaMın. Aynı isimle Yaman Arıkan tarafından tercüme edilmiştir.

22 — Kavaid'ül-Akaid (Akaidin Esasları) ismiyle Yaman Arıkan tarafından tercüme edilmiştir.

23 — el'Madnun'üs-Sagir (Sorular ve Cevablar) ismiyle Yaman Arıkan tarafından tercüme edilmiştir.

24 — Tehafüt'ül-Felâsife. (Felsefecile' Cevab) İsmiyle. Akif Nuri tarafından tercüme edilmiştir

25 _ Mişkat'ül-Envar. (Nurlar Feneri) ismiyle Süleyman Ateş tarafından tercüme edilmiştir.

26 — er'Risalet'üt-Ledünniyye. (İlahi Sır) ismiyle A. Şener ve Ş. Topaloğlu tarafından tercüme edilmiştir. Bu kitabı Tasavvufu inkâr edip; «İslâm'da Tasavvuf yoktur» diyenler bilhassa okumalıdırlar.

27 _ Faysal'üt-Tefrika Beyn'el-İslâm vez-Zendeka (İslâm'da Müsamaha) ismiyle Süleyman Uludağ tarafından tercüme edilmiştir.

28 — et'Tecrid fi Kelimetit-Tevhid. (Kelime-i Tev-hid Kal'ası) ismiyle Celâl Yıldırım tarafından tercüme edilmiştir.

29 — Zübdet'ül İhya, aynı isimle Ali Özek tarafından aynı kitap (Mev'izet'ül Mü'minin) ismiyle Ali Arslan tarafından tercüme edilmiştir. Bu kitap İhya'-nın hülasasıdır.

30 - el'Mürşid'ül-Emin, Abdülkadir Akçiçek tarafından tercüme edilmiştir. Bu kitapta İhyanın bir başka hülasasıdır.

31 — el'Kanun'ül-Külli fit-Tevil (Tevil Hakkında Genel Bir Kaide) adıyla (İslâmda Müsamaha) adıyla tercüme edilen kitabın sonunda ilâve edilmiştir. M. Şerafettin tarafından çevrilmiş.

32 — Kitab-ı Kavasım el'Batımyye (Gazali'nin Batmüerin Belini Kıran Delilleri) ismiyle A. Ateş tarafından tercüme edilmiştir.

Eserleri hakkında fazla tafsilat vermeyi Gazali'nin Hayatı hakkında yazılması icab eden büyük esere havale ederek bu mevzu'u burada kesiyoruz.

Hamd, Âlemlerin Rabbı olan Yüce Allah'a, Salât Peygamberimiz Efendimiz Muhammed Mustafa (S.A.Vj aline ve esbabına, Selâm Allah ve Resulünün yolunda gidenlere olsun

---

Esmâ-i Hüsnâ Şerhi

İSTANBUL 8-Rebi'ül-Ahır-1392 20 - Mayıs -1972:.

KİTABA GİRİŞ

Azamet ve kibriyasmda eşsiz, teâlî ve samedâniye-tinde emsalsiz olan Allah'a hamd olsun! O Allah ki izzet ve celâlinin korusuna girebilmek için akıl kanat bulamaz. O Allah ki zatım tanımaya, tanımaktan acziye-ti yegâne vesile kılmış; en fasîh dillere kendisini, kendisinin vaz'ettiği övgülerle, tadad eylediği isim ve sıfatlarla övdürmüştür. Cümle mahlûkatm efdali Muhammed'e ve O'nun âline, ashabına ve zürriyetine selât ve selâm olsun!..

Talebi reddedilmeyen bir din kardeşim, Esmâ-i -Hüsnâ'nın mânalarını açıklamamı benden istemekte idi. Bu talep, müteaddit defalar tekerrür etti. Ben ise bir adım ileri ve bir adım geri atarak yerimde sayıyordum. Aramızdaki manevî kardeşliğin hakkını Ödeme bakımından bu dostumun arzusuna, boyun eğmekle ihtiyatlı davranma ve son derece tehlikeli olan bir işe atılmama yoluna giderek bu ağır işden beni affetmesini istirham etmek arasında müterediddid idim. Beşer idrâkinin, bu ulu maksada erişebilecek güçte olmadığı görüşünde idim. Nitekim bu mevzuda eser vermekten basîret sahibini alıkoyacak iki mühim sebeb vardır:

1 — Haddi zatında bu mevzu, güç erişilen, zor ulaşılan ve kolayca anlaşılmayan bir mevzudur. En yüksek zirvede tevattun etmiş, en uzak gaye olarak teayyun

etmiş ve insan aklını hayret ve şaşkınlık içinde komuştur Aklın gözleri, onun değil uzaklarını ve enginlerini, kıyılarını ve sahillerini bile görebilecek nitelikte değildir. Artık Rubûbiyet sıfatları sahasında araştırma, deneme ve tedkik, beşerî kuvvetlere nasıl ve nereden müyesser olacaktır?. Hiç yarasanın gözü, güneşin ışığına dayanabilir mi?.

2 — Bu mevzuda hakikatin künhünü açıklamak, halk kütlelerinin kabul edegeldikleri duruma muhalif düşebilir. Hak Teâlâ Hazretlerinin herkese ayrı bir tecellisi vardır Her ferd, iktidan nisbetinde bu tecellîye mazhar olmaktadır. Sonra büyük gayelere yönelenlerin yardımcıları azdır ve hem halk arasında yaşayanlara temkinli hareket etmek yaraşır. Lâkin Hakk'ı görenlerin, Ö'nu görmez gibi görünmeye çalışmaları da güçtür. Allah'a arif olamıyanların susması vacib ise arif olanların susması haramdır. «Arif olanın dili bî -tab olur!» sözü, işte bu gerçeğin ifadesidir.

Ne var ki şiddetli İsrar ve gerçek ihtiyaç, bütün bu mazeretleri hükümsüz kıldı. Artık Allah'dan dilerim ki, lütf-ü keremiyle doğru yolu bulmamızı asan kılsın ve ecr-i cezîl ile bizleri mükâfatlandırsın. Şübhesiz o, cûd ve kerem sahibidir ve kullarını son derece esirgeyendir.

KİTABIN ÖNSÖZÜ

Kitabı üç bölüme ayırmayı münasib gördük:

1 — Girişler ve önsözler.

BİRİNCİ BÖLÜM (4 Kısımdır.)

2 — Gayeler ve maksadlar.

İKİNCİ BÖLÜM (3 Kısımdır.)

3 — İlâveler ve tekmileler.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM (3 Kısımdır.)

Birinci bölümün ayrıntılarında maksatlara iltifatımız, giriş ve hazırlık yönünden olacak ve üçüncü bölümün ayrıntılarında da, ilâve ve tekmile bakımından maksatlara bir dönüş yapacağız. Matlabın özü ise, vasıta ve vesilenin ihtiva ettiği unsurdur.

Birinci Bölüm: Bu bölüm, isim, müsemma ve tesmiye terimlerinin mâna ve hakikatlerinin izahıdır. Fırkaların çoğunun bu hususta ki yanlış tutumları meydana çıkarılacak; mânaca birbirine yakın olan azîm, celîl ve kebîr gibi Esmâ-i Hüsnâ'dan bazı isimleri bir mânaya hamlederek müteradif (eş anlamlı) kabul etmenin caiz olup olmadığı veya değişik mânada birer isim mi oldukları izah edilecektir. Keza iki mânası olan bir ismi, bu iki mânaya izafetle müşterek mi kabul edeceğiz, yoksa o ismin, bu iki mânadan birine hamli

ciheti mi teayyün edecek; bu husus da açıklanacaktır. Ayni zamanda Esmâ-î Hüsnâ'dan herbir ismin mânasından kulun bir nasibi bulunduğu kayfiyeti de izah edilecektir.

İkinci Bölüm, Allah-ü Teâlâ'nın doksandokuz isminin mânalarınr . şerh ve izahıdır. Şöyle ki bu isimlerin, Ehl-i sünnet mezhebine göre bir zat ve yedi sıfata nasıl râci olduğu, Mu'tezile ve felâsife mezhebine göre de, kesret kabul etmeyen bir zata raci olmasının ne suretle mümkün olacağı beyan edilecektir.

Üçüncü Bölüm, Esmâ-i Hüsnâ'nın tevkîfen doksandokuzdan fazla olduğunu beyan hakkındadır ki, bu isimlerin yüz olmayıp doksandokuz olarak tayin ve tahsisinin faidesi ve Allah-ü Teâlâ'yı muttasıf olduğu medh sıfatları ve mânası medh olan her sıfatla vasıflandırmanın cevazı izah edilecektir. Ancak herbir sıfatın noksanlıktan âri ve beri olması şarttır. Mânası noksanlık iş"ar eden sıfatların Allah-ü Teâlâ hakkında kullanılması zinhar caiz değildir; fakat bir izne müstenid olursa bu durumda Allah-ü Teâlâ hakkında lâyık olduğu lafızlar var ki, onların Allah-ü Teâlâ hakkında mutlak şekilde tevil edilerek kullanılmasında beis yoktur. Kimi lafızlar var ki onların Allah-ü Teâlâ hakkında mutlak olarak istimali memnu ve ancak bir karine ile biriikte caizdir. Gerçek şu ki, Allah, emir buyurduğu veçhile Esmâ-i Hüsnâ ile anılır. Şayet isimleri geçerek O'nu sıfatları ile çağırmak istersek yalnız medh ve celâl sıfatları ile çağırabiliriz. Vasıflandırılması caiz olan her sıfat ve her fiil ile çağıramayız. Meğerki az önce belirttiğimiz gibi o sıfatta veya o fiilde medl- ve iclâl mânası mevcud ola. Mamafih bunu inşaallah yerinde geniş-olarak zikredeceğiz.

Birinci Bölüm

GİRİŞ ve ÖNSÖZLER

BİRİNCİ BÖLÜM

BİRİNCİ KISIM

İSİM, MÜSEMMÂ ve TESMİYE TERİMLERİNİN MÂNASININ İZAHI HAKKINDADIR:

İsim ve müsem: -Vdan bahsedenler çoğalmış; ayrı ayrı yollar tutulmuş ve fırkalardan çoğu hakdan sapmıştır. Kimi, ismin, müsemmânın ayni olduğunu, fakat tesmiye'den ayrıldığını söylerken kimi- de, ismin, tesmiyenin ayni olup müsemmâ'dan ayrıldığını ileri sürmektedir. Cedel ve kelâm kolunda mahareti ile tanınmış olan bir üçüncüsü de şöyle diyor: «İsim, müsem-mâ'mn kendisi olabilir: Allah-ü Teâlâ hakkında «O, zat ve mevcuddur!» dememiz gibi. Müsemmâ'dan başka da olabilir: «O, yaratan ve rızıkverendir!» sözümüz gibi. Bu yaratan ve rızıkveıen isimleri, yaratma ve rı-zıklandırmaya delâlet etmektedirler ki. bunlar müsemmâ'dan ayrıdır. Bazan da isim, müsemmâ'nm ne kendisi ne de başkası olur. Meselâ «O, âlim ve kaadir'dir!» dediğimiz vakit, bunlar ilim ve kudrete delâlet ederler

ki, sıfâtüllah, zatın ne ayni ne de gayridir.» Fırkalar arasında başgösteren bu ihtilafın menşei ikidir:

A — İsmin kendisi tesmiye midiir değil midir?

B — İsmin kendisi müsemmâ mıdır değil midir?

Gerçek şu ki, isim tesmiye de değildir müsemmâ da değildir. Bu üç kelime, müteradif olmayıp bilâkis mütebayin (birbirine zıd) dır. Bu hususu meydana koymak için bu üç lafızdan her birinin mânasını münferid olarak izah etmemiz gerekmektedir ki, ancak bunu müteakip, şu bunun ayni veya gayridir demek mümkin olacaktır. Kakikatleri meydana çıkarma yolu ve metodu işte budur. Bu yoldan ayrılan, başarı kaydetme imkânını aslen yitirmiş demektir. Tasdiki her ilmin-tas-dik veya takzibe mevzu olabilecek vasıfta olan her hususu kasdediyorum - lafzı, mevsuf, sıfat ve sıfatın mev-sufa nisbeti gibi üç unsurdan meydana gelen bir kaziy-ye olduğunda şübhe yoktur. Birinci merhalede, tarif ve hakikatini tasavvur etmek yolu ile yalnız mevsufu tanımış, sonra tarif ve hakikatini tasavvur etmek yolu ile yalnız mevsufu tanımış, sonra tarif ve hakikatini tasavvur etmek suretiyle yalnız sıfatı tanımış ve sonra da sıfatın mevsufa olan nisbetinin mevcud veya menfi olduğunu göz önüne almış olmak gerekir. Şöyle ki mülkün kadîm veya hadis olduğunu bilmek isteyen bir insan, önce mülk lafzının mânasını, sonra kadîm ve hâdis'in mânasını bilmeli ve ancak bundan sonra, mülk için iki vasıftan birini tesbit etme cihetini düşünmelidir. Bu yüzdendir ki ismin mânasını ayrı olarak bilmek, müsemmânın mânasını ayrı olarak bilmek, tesmiyenin mânasını ayrı olarak bilmek, ayniyet, hüviyet "e gayriyet terimlerini ayrı ayrı mütalaa ederek mânalarını bilmek gerekiyor. Bu sayede ancak neyin, neyin ajnî veya gayri olduğunu tasavvur etmek mümkün olacaktır.

İsmin tarif ve hakikatinin izahı hakkında deriz ki: Eşyanın asılda vücudu, zihinlerde vücudu ve dillerde vücudu vardır. Gerçek ve hakiki olan vücud, asıldaki vücuddur. Zihinlerdeki vücudu ise ilmi ve şeklî, li-sanlardaki vücudu da lafzı ve istidlalidir. Meselâ semânın (göğün) aslında ve zatında bir vücudu vardır, zihinlerimizde ve gönüllerimizde de bir vücudu vardır. Çünkü semânın şekli, gözlerimizde ve dolayısıyla hayalimizde iz bırakmış bulunmaktadır. Semânın yok olduğunu, vücuddan kalkdığını farzedeüm, onun şekli hayalimizde devamlı olarak yaşıyacaktır. İlim diye tabir ettiğimiz şey işte bu suret ve bu şekildir. O halde ilim malumun bir örneğidir. Maluma benzeyen ve ona muvazi olan bir örnek. Ve o, aynada görünen şekil ve suret gibidir. Bu suret, dış ve mukabil suretin mümasili ve benzeridir ve ma'lûm'un zihinde meydana gelen örneğinden ibarettir.

Semâ'nın dildeki varlığına gelince, bu varlık, bir takım seslerden mürekkep bir lafızdan ibarettir. Bu sesler, dört parçaya ayrılarak birincisi (sin), ikincisi (mim), üçüncüsü (elif) ve dördüncüsü (hemze) tabir edilmiştir. Şimdi semâ sözümüz zihindeki semâ'nın bir delili ve zihindeki semâ da asıldaki semâ'ya mutabık olan bir surettir. Asıldaki vücud olmasa şekil ve suretlerin zihinlerde meydana gelmesine, zihinlerde suret meydana gelmese insanın o sureti duymasına ve insan o sureti duymamış olsa onu lisanla tabir etmesine imkân yoktur.

3elki geri zekâlı olanlar bunları birbirinden ayır-dedemiyecekler. Ne var ki bu vücudlann birbirinden farklı oldukları, her birinin kendisine mahsus bir ta-Tam özellikleri bulunduğu bir gerçektir.

Meselâ insan, asıldaki vücudu itibariyle uyuyan, uyanan, yaşıyan, ölen, gezen, oturan... bir varlıktır.

Zihinlerdeki vücudu itibariyle de mübtedâ (özne), haber (yüklem), âmm (genel), hâss (özel) cüzî, külli, kaziye... gibi şeylerdir. Dillerdeki vücudu itibariyle ise A-rap, Acem, Türk, Zenci, çok harfli, az harfli, isim, fiil,, harf ve. benzeri şeylerdir ki, bu vücud zamana ve her ülkenin örf ve adetlerine göre değişir; fakat asıldaki ve zihindeki vücud ne zamana nisbeten ne de milletlere göre zinhar değişmez. Asıldaki ve zihindeki vücudu şimdilik bir tarafa bırakarak yalnız lafzî olan vücudu gözönünde tut; çünkü maksadımız bununla ilgilidir.

Lafızlar, eşyanın a'yânına (zat ve asıllarına) delâlet etmek üzere insan iradesinin özel surette vazettiği alfabetik harflerden ibarettir. Bu lafızlar, (vaz-ı evvel) ve (vaz-ı sânî) olarak kısımlara ayrılırlar. Meselâ gök,, ağaç, insan ve benzeri lafızlar vaz-ı evveldir. İsim, fiil,, harf, emir, nehy, muzari' gibi lâfızlar vaz-ı sânîdir. Buna vaz-ı sânî dememizin sebebi, çünkü eşyaya delâlet etmek üzere vazedilen lâfızlar şöyle kısımlandınlıyor:

a — Lafız, kendisinde değil gayrisinde mânaya delâlet ederse o harftir.

b — Kendisinde mânaya delâlet eden lafız da iki kısma ayrılır:

1 — Mânasının zamanla alâkası olan lafız. Buna fiil denir. Vurdu ve vurur gibi.

2 — Mânasının zamanla alâkası olmayan lafız. Buna isim denir. Gök ve yer gibi.

Lafızlar, önce, zat ve asıllara delâlet etmek üzere-vazedildi ve bunu müteakip, isim, fiil, harf ıstılahları, lafızların kısımlarına delâlet edici olarak vazedildiler. Çünkü lafızların kendileri, vazedildikten sonra zatları ve asılları itibariyle birer mevcud oldular ve şekilleri zihinlerde teressüm edince lisan hareketleri ile göste-terilmeye hak kazandılar. Bu cihetle lafızların varının

teaddüd ettiği tasavvur ediliyor. Şöyleki bir isim birkaç kısma ayınlır ve her kısma ayn bir isim verilirse bu durumda o isim, üçüncü derecede olmuş olur. Nitekim ismi marife ve nekire olarak ikiye ayırmaktayız ve bundan maksat, bir ismin vaz-ı sânî durumunda ol-¦duğunu sana anlatmaktır. Şayet bize «ismin tarifi nedir?» diye sorulursa, «isim, müfred (tek) mânaya delâlet etmek üzere vazedilen lafızdır!» diyebilir ve ayni zamanda bu tarife, ismi fiil ve harfden ayırdedecek bir kayıt da ekleyebiliriz. Fakat bizim buradaki maksadımız isim için tarif beyan etmek değildir. Sadece isimden, onun üçüncü derecedeki mânasının murad olduğunu belirtmek istemekteyiz ki, bu, ismin asılda ve zihindeki vücudlan değil sadece lisandaki vücududur. "Eğer ismin bir mânaya delâlet etmek üzere vazedilen lafız olduğunu anladınsa; artık bilmelisin ki, mâna ifade eden her mevzuun bir vâzii ve bir vaz'ı ve bir de mevzûunleh'i vardır; mevzûunleh'e müsemmâ. vâziin kendisine müsemmî ve vaz'a tesmiye denir. Meselâ filân, çocuğuna ad koydu dediğimiz vakit, çocuğuna delâlet eden bir lafız vazetmiş olmaktadır ve onun "bu vazetme hareketine tesmiye adı verilir. Bazan da tesmiye lafzı, vazedilen ismi anma mânasında istimal edilir. Meselâ adı Ahmed' olan bir şahsa *, bir başkasının «ey Ahmed-» diye seslenmesi gibi ki, onun bu çağırmasına da adverme (tesmiye) denir.: O halde tesmiye lafzı, advermek ile adını anmak arasında müşterektir. Gerçi tesmiyenin adverme mânasmdaki istimali adını anma mânasmdaki istimalinden daha uygun ve elyak ise de iki husus arasında müşterek olduğu inkâr edilemez.

İsim, tesmiye ve müsemmâ lafızlarını, hareket, tahrik, müteharrik ve muharrik lafızlarının mecrasm-•da mütalaa etmek mümkündür. Bunlar ise muhtelif

*v-!~.

««#73

mânalara delâlet eden dört ayrı isimdir. Hareket, bir yerden bir yere taşınmaya delâlet eder. Tahrik ise, bu hareketi meydana getirmeye, müharik, hareketin failine taharrük de, bir failden saadır olmakla beraber kendisinde hareket bulunan şeye delâlet etmektedir. Müteharrik, kenisinde hareket bulunan mahalle delâlet edip faile delâlet etmez. Bu lafızların mefhumları anlaşıldı ise, artık bunlar hakkında, onların birbirinin ayni veya gayri olduğunu söylemenin caiz olup olmadığı düşünülsün. Mevzuu ihata edebilmek için gayriyet ve hüviyetin mânasını iyice idrâk etmek gerekir.

Hüve hüve (o odur, o onun aynidir) nin üç çeşit istimali vardır:

1 — Şarap badedir ve gazanfer arslandır sözünde olduğu gibi. Bu istimal, zat itibariyle bir olup eş anlamda iki ismi bulunan ve mefhumları arasmda başkalık olmayan. her şey için caridir. Sadece harfleri itibariyle değişik olan bu tür insimler müteradif tesmiye edilir.

2 — Saarim kılıç ve mühenned kılıçtır sözünde olduğu gibi. Bu istimal, birinci istimalden farklıdır. Çünkü bu isimlerin mefhumları müteradif değil muhteliftir. Saarim keskin olan kılıca, mühenned de Hind ülkesine mensup kılıca denir. Seyf (kılıç) ise, mutlak olarak istimal edildiği vakit saari-m ve muhenned'den ayrı bir mânaya delâlet eder. Oysa müteradif isimlerin sadece harf itibariyle değiştiklerini ve asılları itibariyle kendilerinde ziyadelik veya noksanlık bahis mevzuu olmadığını gördük. Bu tür isimlere mütedâhil demek doğru olur. Nitekim seyf (kılıç), kendilerinde mâna yönünden ziyadelik olmasına rağmen bu üç ismin de mefhumuna dahildir

3 — Kar beyaz soğuktur sözünde olduğu gibi ki, beyaz ve soğuğun bir olduğu ve dolayisiyle beyazın soğuğun ayni olduğu iddia edilecektir. Üç vecihden en

uzağı budur. Buradaki ayniyet, iki vasıfla vasıflandırılan bir mevzuun vahdeti (tek oluşu) na racidir ve bunun mânası, bir zatın ayni zamanda beyazlık ve soğuklukla mevsuf olmasından ibarettir.

Hüve hüve sözümüzün, bir vecihden, vahdet ifade eden kesrete delâleti mülahaza edilmelidir. Vahdet olmasaydı hüve hüve demek mümkin olmaz ve kesret olmasaydı gene hüve hüve demek mümkin olmazda; çünkü bu hüve hüve iki şeyi işaret etmektedir. Sadede dönelim ve diyelim ki:

«Şarap badedir!» sözümüzde olduğu gibi müteradif isimlere kıyas ederek ismin müsemmânın ayni olduğunu iddia edenler mutlak surette yanılmışlardır. Müsemmânın mefhumu başka ismin mefhumu

başkadır. Nitekim ismin dâll (delâlet eden) ve müsemmânın medlul (delâlet olunan) olduğunu açıklamış bulunmaktayız. Sonra isim, lafız olmayabilir. Çünkü isim A-rap, Acem ve Türk ismi, yâni Acemlerin, Türklerin ve Arapların vazettikleri bir lafızdır. Bu itibarla bazan mü-semmâ isme mutabık olmayabilir. İsimden sual edildiği vakit «nedir» diye sual edilir. Oysa müsemmâdan «kimdir» diye sual edilmektedir. Meselâ meclise bir şahıs geldiği vakit, «bu şahsın adı nedir?» diye sorulursa bu soruya «onun adı Ahmet'dir!» cevabı verilir. Şayet o şahsın kendisinden, yâni zatından sual edilecekse bu durumda «kimdir?» demek gerekir. Keza yakışıklı bir Türk'e Hind adı verildiğinde «isim çirkiri, müsemmâ güzel!» diyoruz. Çok harfli veya ağır mahreçli bir isim olursa «isim kaba, müsemmâ nazik!» diyoruz. Bazan isim mecaz oluyor; fakat müsemmâ mecaz olmuyor. Bazan da uğursayma kabilinden isim değişiyor; fakat müsemmâ değişmiyor. Bütün • bunlar isim ile müsem-TTi&Tim birbirinden ayn şeyler olduklarının birer delilidir. Eğer fikrini çalıştıracak olursan bu zikredilenler-

tien maada, isim ile müsemmâ arasında bir çok farklar bulursun. Ne var ki basiret sahibi olana sözün azı da VftfjfliT ilansız ve idraksiz olanları ise, çok izah daha da çok şaşırtır.

İkinci istimale göre müsemmâmn isimden müştak •olduğu ve seyf (kılıç) saarim (keskin kılıç) in mefhumuna dahil olduğu gibi müsemmâmn da ismin mefhumuna dahil olduğu söylensin. Buna kail olunduğu tak-¦dirde tesmiye, müsemmâ, müsemmî ve ismin cümlesinin ayni şey olmaları lâzım gelecektir. Çünkü hepisi de isimden müştak (türev) dir ve isme delâlet etmektedirler. Bu ise bir mücazefe ve peşin hükümdür. Hareket, tahrik, muharrik ve müteharrikin ayni şey olduklarını iddia etmeye benzer. Bunların hepsi de ha-Teketten müştaktır. Oysa bu iddia doğru değidlir. Çünkü hareket, mahalle ve fâüe ve fiile delâlet, olmaksızın -sadece bir yerden bir yere intikale delâlet eder. Muhar-tüc, hareketin failine delâlet ediyor. Muharrek, meful olmakla beraber hareketin mahalline, müteharrik ise, meful olmaksızın hareketin mahalline delâlet ediyor. Tahrik, faile ve mahalle delâleti olmaksızın hareketin filine delâlet ediyor. Bunlar, birbirinden ayn gerçeklerdir. Hepisinde de hareketin mevcudiyeti mülahaza edilmekte ise de, hareket, kendi nefsinde ve müstakil olarak anlaşılan bir hakikate sahiptir. Hareketin fâüe nis-~beti ancak tali derecede anlaşılır. Bu izafet muzafdan ayrıdır. İzafet, iki şey arasında mütalaa edilir; muzâf ise önce müstakil olarak ve sonra mahalle nisbeti düşünülür. Bu, onun faile olan nisbetinden başkadır. Nitekim hareketin mahalle olan nisbeti ve ihtiyacı zarurî. îâile olan nisbeti nazarîdir. Bunu söylemekle tasavvur-suz Od nisbetin mevcudiyetine hükmü kasdediyorum Tâ, isim bir delâlettir; onun medlulü vardır ve ona'mü-¦semma denir ve ismin vaz'ı (istimali) ise, bir fâü-i

muhtarın işidir ve adına tesmiye denir. Sonra buradaki tedahül ile seyf (kılıç) m saarim (keskin kılıç) ve "mühenned (hind kılıcı) Tnft' Tıırn aTı'nf> dahil oluşu arasında fark vardır. Şöyle ki saarim, bir sıfat ilâvesi ile kılıçtır. Mühenned de sıfat ilâvesi ile kılıçtır. Seyf işte bu mefhuma «teMidir Oysa müsemmâ bir sıfat ilâ--vesi ile isim veya tesmiye bir sıfat ilâvesi ile isim değildir ve bu tevil burada doğru olamaz.

Üçüncü istimale gelince; sıfatların teaddüdü ile ' "mahallin ittihadı esasına dayanan bu vecih, uzak olmasına rağmen isim ve müsemmâda cari olmadığı gibi: isim ve tesmiyede de cari değildir. Ancak bir şeyin, hem isim ve hem tesmiye olarak adlandırılmak üzere vazedilmiş olduğuna kail olmak gerekir. Nitekim kar misalinde olduğu gibi. Kar ise, soğukluk ve beyazlık vaaf-lafını taşıyan bir TH&T>a »T' ibarettir. Keza durum, «Sıd-dîk, (Hz. Ebu Bekir) Ebu Kuhafe'nin oğlunun kendisidir!» sözünden de farklıdır. Çünkü bu söz tevil edildiğinde, Sıddik olarak vasıflandırılan şahsın vilâdet bakımından Ebu Kuhafe'ye mensup olduğu anlaşılır. Bu takdirde hüve hüve (o odur)'nin mânası, sıfatlar arasında kesin zıddiyet bulunmakla beraber mevzuun < ittihadı (bir oluşu) dır. Sıddîk'ın mefhumu başka Ebu üuhafe'nin oğlu olmanın mefhumu başkadır ve bu-rada yapılması mümkün olan teviller, ne isim ve müsemmâda ne de isim ve tesmiyede, ne hakikat itibariyle ne de mecaz yönünden zinhar cari değildir. Müteradif isimler, «gazanfer aslanın kendisidir!» sözümüzde olduğu gibi hakikat ccnlesindendir. Ancak iki lafızdan anlaşılan mâna arasında lûgavî bakımdan her-lıangi bir farkın olmaması şarttır. Eğer fark varsa bu takdirde bir misal aramak gerekir. Bu, hakikatin bir ve isimlein çok oluşu cihetine racidir. Hüve hüve (o onun aynıdır) sözümüzde bir cihetten validetin ve diğer ci-

netten kesretin mevcud olması lâzım geliyor. Vecihleriı. en iyisi, vahdetin mânada ve kesretin'ise mücerred lafızda olmasıdır.

Bahsi uzun ve anlaşılması güç olan bu ihtilâf hakkında bu kadar izah kâfidir. Artık isim, tesmiye ve mü--semmânın her birinden anlaşılan ve aranan mâna bk-kımından farklı birer lafız olduklarını anlamış oldun. Ancak bunlardan her birinin diğerinden farklı olduğu söylenebilir; onun aynı olduğunu söylemeye imkân yoktur. Çünkü gayriyet, hüve hüve (ayniyet) nin mukabilidir.

İsim için, müsemmânm ayni olabilir, gayri olabilir"

VS ne ayni ne de gayri olabilir diyen üçüncü mezhebe gelince, hakdan en uzak olan ve en çok karmaşıklık içinde bulunan fırka budur. Ancak tevile gidilirse durum değişir. Meselâ üç kısma ayrılan isimden ismin, kendisini değil mefhûm ve medlulünün kasdedildiğini söylemek mümkündür. İsmin mefhûmu tabii ki ismin gayridir. Çünkü ismin mefhûmu, ismin medlulüdür ki delil başka ve medlul başkadır. Bu itibarla zikredilen bu taksim ismin mefhûmuna racidir ve doğrusu da şöyle demektir: İsmin mefhûmu müsemmânm zatı ve hakikati ve mahiyeti olabilir. Bunlar insan, ilim ve beyazlık gibi müştak (türev) olmayan nevi' isimleridir. Müştak olan isimler ise müsemmânm hakikatine delâlet etmeyip hakikati mübhem (bulanık) olarak bırakır ve sadece müsemmânm bir sıfatına delâlet edsr. Alim (bilgin) ve kâtib (yazar) misallerinde olduğu gibi. Sonra insan, ilim ve beyazlık gibi müştak olmayan nevi' isimlerinden, âlim ve beyaz gibi müsemmâda mevcud bir halin vasfına veya yaratıcı ve yazar gibi müsemmâ için yapılan ve ondan ayrılmayan bir izafete delâlet eden iştikaklar yapılır. «O nedir?» sorusuna cevap olarak', söylenen isimlerin birinci kısmın tarifi olduğunu söyle-

yebüiriz. Şöyle ki bayağı bir insanı işaret edip «o kimdir?» demez de «o nedir?» derse, bunun cevabı «insandır!» olmalıdır. Şayet «hayvandır!» derse, mahiyetin cevabı olamaz. Zira insanın mahiyetinin mücerred hay-vaniyet ile kaim olmadığı aşikârdır. İnsan, akıllı hayvandır. Mücerred olarak hayvan değildir. İnsan, hay-van-ı âkil'e verilen isimdir. İnsan yerine beyaz veya uzun veya âlim veya kâtib denilse cevap olmaz. Çünkü-beyazın mefhûmu, beyazlık vasfını taşıyan mübhem bir varlıktır ki, mahiyeti bilinmez. Âlimin mefhûmu, ilim sahibi mübhem bir varlık ve kâtibin mefhûmu, kitabet işini yapan mübhem bir varlıktır. Gerçi kâtibin insan olduğu anlaşılabilir. Fakat bunun anlaşılması laftın mefhûmundan hariç ve onun mefhûmuna ilâve olan bir takım delil ve' hususlar aracılığı iledir.

Keza bir renk işaret edilerek «o nedir?» dendiği vakit, «beyazdır!» cevabı verilir. Eğer bunun yerine bir müştak isim zikrederek «aydınlatıcıdır!» veya «gözün ışığını dağıtıcıdır!» desek cevap değildir. Çünkü «o nedir?» sorumuzdan kasdımız .zatın hakikat ve mahiyetini öğrenmektir. Aydınlatıcı lafzı aydınlatma hassesine sahip olan mübhem bir varlıktır. Dağıtıcı lafzı, • dağıtma» hassesine sahip olan mübhem bir varlıktır. İsimlerin medlul ve mefhûmları hakkında işte bu taksim doğrudur ve biz bu taksimi şöyle de tabir edebiliriz: İsim, zata da ve zatın gayrine de delâlet eder ve onun zatın gayrine delâleti, istimalde müsamaha tari-kiyledir. Zatın gayrine delâlet eder sözümüz, «o nedir» in

cevabında vaki olan mahiyetin gayrini kasdetnuş ol-maklığımızla tefsir .edilmezse cevap doğru olmaz. Âlim, ilim sahibi olan zata delâlet etmektedir ki, onun zata delâleti vardır. Âlim lafzı ilim lafzından farklıdır. Âlim, ilim sahibi olan zata, ilim.ise yalnız ilme delâlet eder. İmdi isim mliseromarün aynı olabilir iddiasında iki

arıza vardır ve bu arızaların giderilmesi gerekmektedir:

1 — Ya buradaki «isim» yerine «ismin mefhûmu» getirilmeli.

2 — Veya «isim», «zatın mahiyeti» ile değiştirilmelidir. Ancak bu takdirde, ismin mefhûmunun zatın hakikat ve mahiyeti veya hakikat ve mahiyetin gayri olduğu söylenebilir.

«Yaratıcı, müsemmânın gayridir!» sözüne gelince, bu sözden yaratıcı lafzının müsemmânm gayri olduğu kasdediliyorsa bunaa beis yoktur. Esasen lafız başka ve lafzın medlulü başkadır. Fakat bu sözden, yaratıcının ifade ettiği mânanın müsemmânm gayri olduğu kasdediliyorsa işte bu muhaldir. Çünkü yaratıcı, bir isim ve her ismin mefhumu, o ismin müsemmâsıdır. Eğer kendisinden müsemmâ anlaşılmazsa o müsemmânm ismi değildir. Yaratma, yaratıcının mefhûmuna dahil olmakla beraber yaratıcı, yaratmanın ismi değildir. Kâtip, kitabetin ismi değil, müsemmâ da tesmiyenin ismi değildir. Yaratıcı, kendisinden yaratma fi'li sâdır olan zatın ismidir ve bu itibarla yaratıcının mefhûmu ayni zamanda zattır. Yalnız zatın hakikati değil, izafî bir sıfat sahibi olması yönünden zatın aynidir. Nitekim baba dediğimizde, bu lafızdan, oğulun zatı değil, oğula izafeti yönünden babanın zatı anlaşılır. Sıfatlar, izafî ve gayri izafî olarak bölümlenir ve zatlar bu sıfatlan cemeder.

Eğer yaratıcı'mn bir sıfat olduğu, sıfatın bir isbat-tan ibaret bulunduğu, yaratıcı lafzının mazmununda sadece yaratmanın isbatımn varlığı, fakat yaratmak yaratıcı demek olmadığından yaratmakta yaratıcının hakikî bir sıfatı bulunmadığı ve ismin müsemmânm gayri olduğu sözünün buradan ileri geldiği iddia edilirse, cevaben deriz ki: İsim, müsemmânm gayridir iddia-

sı çelişiktir. Tıpkı bu, delilin medlulden başkasını gösterip tanıttığını iddia etmeye benzer. Zira müsemmâ ismin mefhûmundan (isimden anlaşılan mânadan) ibarettir ki, bu durumda mefhûm, müsemmânm1 gayri ve müsemmâ, mefhûmun, gayri nasıl olur?

Sonra yaratanın, yaratmaktan sıfatı bulunmadığı ve yazarın, yazmaktan gelen bir vasfa sahip olmdığı iddiası da doğru değildir. Yaratanın, yaratmaktan gelen bir sıfat sahibi olduğunun delili çünkü yaratan, ba-zan bu sıfatla vasıflandırılır ve kimi vakit de bu sıîat kendisinden nefyedilir. İşte izafet de muzafm vasfıdır ve bunda da nefy ve isbat caridir; aynen muzaf olmayan beyazlık gibi.

Ahmed ve Fehmi'yi tanıyan bir insan, Fehmi'nin Ahmed'in oğlu olduğunu öğrendiği vakit, şübhe yok ki, yeni bir şey öğrenmiş oluyor ve bu yeni şey, ya sıfat veya mevsuftur. Mevsufun zatı olmadığına göre sıfat ve binefsihi kaim olmadığına göre de Ahmed'in sıfatıdır. İzafetler, muzâflarm vasıflan kabilindendir; ne var ki bunların mazmunları, iki sev arasında mukayese yolu ile anlaşılır ve bu husus, onları sıfat olma durumundan çıkaramaz. Allah (C.C.)'m yaratıcı olmakla mevsuf olmadığı söylense bu söz küfürdür. Nitekim âlim olmakla mevsuf bulunmadığı söylense bu da küfürdür. Bu sözün kailini bu karmaşıklığa düşüren sebep şu ki. izafet, ke-lâmcılar nezdinde arazların cümlesinden sayılmamaktadır. Kelâmcılara, «arazın mânası nedir?» diye sorulsa, «binefsihi kaim olmayıp bir mahalde mevcud olan nesnedir!» diyecekler ve «izafet bir mevcud mudur değil midir?» deseniz, «evet, mevcuddur!» demek zorunda kalacaklardır. Çünkü babalığın yokluğunu iddia edemezler. Eğer yok olsaydı, kâinatta baba diye bir varlık bulunmazdı. Şimdi kelâmcılara, babalık demek olan uhuvvetin binefsiha kaim olup olmadığı sorulunca,

onun binefsiha kaim olmadığını ve bir mahalde mev-cud olduğunu itiraf edeceklerdir. Evet, İzafet binefsiha kaim olmayıp bir mahal ile kaimdir. Arazın da bir mahal ile kaim olduğunu itiraf etmekle beraber, izafetin bir araz oluşunu dönüp inkâr ediyorlar. KelâmcUarm, bazı isimlerin müsemmânm ne ayni ne de gayri olduğu sözüne gelince, bu söz de yanlıştır ve bunun yanlışlığı «âlim» lafzının tefsiri ile izah edilecektir. Şayet Allah-ü Teâlâ hakkında bunun itlakına şeriatın müsaade etmediği ileri .siirülürse, hakkı ve doğruyu açıklamanın bir Özel izne mütevakkıf olmadığı söylenebilir ve belki bu hususta şimdi müsamaha vardır. Dikkatimizi ilim ile vasıflandırılan insan üzerinde toplayalım ve diyelim ki: İlim, insandan ayrı bir varlık değildir; insan var iken ilim yoktu. İlmin tarifinin insanın tarifinden başka oluşu sebebiyle ilmin insandan ayn bir varlık olduğu söylenecektir. Fakat tek bir şahıs hakkında «o âlimdir ve insandır» denildiği vakit, âlim, insanın ne ayni (kendisi) ne de gayri (başkası) dır; çünkü insan, ilimle mevsuf olan bir varlıktır. Diyeceğiz ki bu hüküm, kâtib ve tacir hakkında da lâzım gelecektir; çünkü bununla mevsuf olan gene insanın kendisidir. Gerçek şu ki, mesele izah ve tafsile muhtaçtır. Şöyle ki, insan lafzının mefhûmu, âlim lafzının mefhûmundan başkadır. Zira insan lafzının mefhûmu, âkil ve nâtık hayvandır; âlimin mefhûmu ise, ilim vasfına sahip olan mübhem bir varlıktır. Her iki lafzın kendileri de başka başka ve mefhûmları da başka başkadır. İşte bu vecihden birbirinin ayni değillerdir ve onlara hüve hüve (o onun aynidir) dömek caiz değildir. Fakat başka vecihden ise birbirinin aynidirler ve bu vecih ile onlara birbirinin gayri demek caiz değildir. Açıklayalım: İnsan ve âlim olarak vasıflandırılan tek bir zatı gözönüne aldığın vakit, insan tesmiye edilen varlık, âlim olarak vasıflandırılan

¦varlığın kendisidir. Nitekim kar tesmiye edilen varlık, soğuk ve ayni zamanda beyaz olmakla vasıflandırılan -varlığın kendisidir. İşte bu bakış, ve itibarla ilim insanın ayni ve birinci itibarla da gayridir. İtibar yönü bir olup da o onun ayni veya o onun gayri olmaması aklen muhaldir. Nitekim o onun ne ayni ne de gayri olması keyfiyeti de müstahildir. Çünkü, gayriyet ve ayniyet, neîy -ve isbata tekabül eden karşıt kavramlardır ve aralarında vasıta (orta derece) yoktur. Bu izahı kavrayan kişi, şunu bilecektir ki, zata ilâve olarak Allah-ü Teâlâ için ¦kudret ve ilim sıfatlarını isbat eylediği vakit zattan -ayn bir varlık ve ayni zamanda gayriyet için de, iznin -varid olmasına mütevakkıf olduğundan lafzan itlak etmemiş (söylememiş) olsa bile bir mâna isbat etmektedir. Buna itiraza mecal yoktur. İlmin tarifini zikredince bu tarife Allah-ü Teâlâ'nm ilmi dahil olur; kud-Teti ve zatı ise dahil değildir. O halde tarifin dışında kalan şey, tarife dahil olan şeyin gayri nasıl olmaz? ve kudretin tarifine ilim dahil olmadığına göre ilmi tarif eden kişinin, «kudretin tarifin dışında kalmasında zarar yoktur; çünkü ben ilmi tarif ediyorum; kudret baş-Tca ilim ise başkadır; kudreti ilmin tarifine dahil etmek-liğim lâzım gelmez. Keza âlim zat da ilmin- gayridir ve onu da ilmin tarifine dahil etmekliğim gerekmez!» diyerek özür beyan etmesi niçin caiz olmasın?. Tarife girenin, tarife girmeyenden başka olduğuna kail olanın sözünü tanımayan ve buradaki gayr lafzının itlakı (istimali) ni muhal gören kişi, şübhe yok ki gayr lafzının mânasını anlamayanlar gürûhundandır. Bence gayr lafzı, anlaşılmayacak bir mâna değildir. Bu lafzın mânası' aşikârdır. Ne var ki belki o kimse, aklının ve vicdanının kabul etmediği şeyi lisanınla söyleyebiliyor. "Fakat bürhanlı mücadeleden makşad, dilleri avlamak değil akılları avlamaktır ki, neticede hak olan şeyi bâ-

tanen tanıyıp itiraf edelim. Artık o frafekın lisanen iza-1 îü ister yapılmış ve ister yapılmamış olsun.

Eğer ismin müsemmârnn ayni olduğunu söyleyenlerin, bu sözü söylemeye, ismin ıstılah ile mânaya delâlet eden lafız olduğunu söylemekten sakınmak için mecbur oldukları, bu takdirde Allah-ü Teâlâ'nın ezelde ismi olmadığına kail olmak gerekeceği, çünkü ezelde i&î-zm ve lâfızm bulunmadığı ve lafzın hadis olduğu ileri sürülürse deriz ki: Bu, bertaraf edilmesi kolay olan zayıf bir gerçektir. Şöyle ki isimlerin mânalarının ezelde sabit olduğu ve kendilerinin bulunmadığı söylenir. Çünkü isimler ya Arab veya Acem (Arab'ın gayri) isimleridir ve cümlesi de hâdisdir. Zatın mânasına veya sıfatına raci olan her isimde bu hüküm caridir. Meselâ Kuddûs ismi gibi ki, bu isim, ezelde kudsiyet sıfat: ile mevcuddu ve âlim gibi ki, Ö, ezelde âlim olarak msv-cuddu. Nitekim eşyanın, vücudda üç mertebesi bulunduğunu yukarıda izah etmiş bulunmaktayız. Bu mertebelerden biri, eşyanın zat itibariyle olan vücududur ki, Allah-ü Teâlâ'nın zatı ve sıfatı hakkında kadimiik. ile mevsuf olan vücuddur bu. İkincisi, eşyanın zihinlerde olan vücududur ki, bu vücud hâdisdir; çünkü zihinlerin kendileri de hâdisdir. Üçüncüsü, eşyanın dillerdeki vücududur ve dillerin hadis olması ile bu vücudun kendisi de hâdisdir.

Evet, zihinlerde sabit olan eşyadan bilgileri kasde-diyoruz kt bu bilgiler, Allah-ü Teâlâ'ya izafe edildiği zaman frariîm olular. Zira Allah-ü Teâlâ ezelde mevcud ve âlim idi ve kendisinin mevcud ve âlim olduğunu bilirdi. O'nun vücudu, nefsinde olduğu gibi ilminde de sabit bulunuyordu. Kullarına ilham edeceği, onların gerek zahirilerinde ve gerek dillerinde yaratacağı isimler de kendisince malûmdu. İşte bu tevile dayanılarak O'nun ezelde isimleri bulunduğunu söylemek caiz olur.

ESMÂ-t HCSNÂ

41

Fakat Haalik, Musavvir ve Vehhab gibi fi'le râci elan isimlere gelince, bazıları, Allah-ü Teâlâ'nın ezelde haalik olarak vasıflandırüdığını söylerken, kimi de vasıflandırılmaz olduğunu söylemektedir. Oysa bu ihtilâf, bir esasa müstenid değildir. Çünkü Haalik (yaratıcı), iki mânada istimal edilir: Biri, ezelde kati olarak sabit ve öbürü ise katî olarak menfi olan mânadır ki, bu iki mâna üzerinde ihtilâf yersizdir. Nitekim kılıç, kında olduğu zaman da ve boynu keserken de kesici olarak tesmiye edilir. Ne' var ki kında bil-kuvve, kesme sırasm-da ise bil-fiil kesicidir. Bardaktaki su da susuzluğu gidericidir: fakat bardakta iken bil-kuvve ve midede iken. bil-fiil kandırıcıdır. Bardaktaki suyun kandırıcı olmasının mânası ise, o suyun, mideye indiği zaman kandırmayı meydana getiren vasıf ve nitelikte bulunmasından ibarettir ve bu, maiyet (hidrat) sıfatıdır. Kındaki kılıç da kesicidir; yâni kesilmeye mahal olacak bir nesne ile buluştuğu zaman kesmeyi meydana getirecek vasıf ve niteliktedir. Bu sıfat

ise. keskinliktir. Artık-kendi nefsinde yeni bir vasfın doğmasına muhtaç değildir. İşte 3âri-i Teâlâ'run ezelde Haalik (yaratıcı) olması, bardaktaki suyun kandırıcı olması mânası iledir. Yâni yapmayı ve yaratmayı mümkün küacak sıfat üzere olduğu kesdedilmiştir. O, kelimenin ikinci mânası ile Haalik (yaratıcı) değildir; yâni yaratmak fi'li henüz kendisinden sâdır olmamıştır. Allah-ü Teâlâ'nın gerek ezelde ve gerek ebedde âlim. kuddûs ve sair isimlerinin bulunması da bu mâna üzeredir. Bir başkasının, O'nu o isimlerden biri ile tesmiye etmesine veya etmemesine ihtiyaç yoktur. Cedelcüerin çoğu zaman yanılmalarının menşei, müşterek isimlerin mânaları arasındaki farkı temyiz edeineyişlerindendir. Bu farklar ayırd edildiği takdirde ihtilâflarının çoğu kalkar.

Eğer Allah-ü Teâlâ'nın, «Siz O'nu bırakıp da ken-

»dinizin ve atalarınızın tesmiye ettiğiniz isimlere tapıyorsunuz!» (1) KavH şerifi ileri sürülürse, bilinmektedir ki, onlar, alfabetik harflerden meydana gelen lafızlara değil, müsemmâlara (isimlerin sahiplerine) tapmakta idiler. Ancak bununla istidlal edenin istidlal yönünün anlaşılması için şöyle demesi gerekir: Onlar, isimlere değil, müsemmâlara ibadet ediyorlardı ve "bu takdirde O'nun sözünde, isimlerin müsemmârun gayri olduğuna dair tasrih (açıklama) vardır. Nitekim "biri. «Arab, müsemmâlara değil, is'imlere tapıyorlardı» demiş olsa, sözü çelişik olur ve fakat «isimlere değil, ¦müsemmâlara tapıyorlardı» dese, sözünden anlaşılan mâna çelişik olmaz. Oysa isimler müsemmâlann ayni olmuş olsalardı ikinci sözün birincisinden mânaca farklı olmaması gerekirdi.

Âyetin mânası hakkında ayni zamanda şöyle de -denilir:

Putlara verilen tann isimleri, müsemmâsız birer isimden ibaretti. Çünkü müsemmâ, asılda sabit olan ve lafzın kendisine delâlet ettiği mânadır. Putlar, ne asılda sabit ne de zihinlerde malûm olan tanrılardır; ancak isimieri dillerde mevcuddur ve bunlar mânası olmayan isimlerdir. Hikmetşinas olmayan bir kimse hikmetşinas olarak tesmiye edilir ve kendisi de bundan memnunluk duyarsa, «isim hoşuna gitti!» denir. Zira ismin ardın--da bir mâna mevcud değildir.

İsmin müsemmânm gayri olduğuna dair delil işte budur. Şöyle ki ismi tesmiyeye ve tesmiyeyi de onlara izafe etti ve tesmiyeyi onların fi'li kılarak, «tesmiye ettiğiniz isimler» buyurdu ki, onların fiil ve tesmiyeleriyle -meydana gelen isimler demektir. Yoksa putlann şahıslan, onların tesmiyeleriyle hadis olmuş değillerdir.

Şayet Allah (C.C.)'nın, «Rabbinin o yüce adını tes-"bih (ve tenzih) et!» (i) buyurduğu ve tenzih edilenin gerçekte isim olmayıp zat olduğu ileri sürülürse cevaben deriz ki: Burada isim, sıfat olmak tarikiyle ziyadedir ve bu istimal, Arab lisanında caridir. Nitekim Allah (C.C.)'ın, «Hiç bir şey O'nun misli gibi değildir» (2) kavl-i şerifine, benzer. Bu âyete dayanarak burada Al-lah-ü Teâlâ için misil isbat edildiğini söylemek caiz olmaz. Çünkü teşbih edatı olan (ve «gibi» mânasına gelen) kâf ziyadedir. Ayni zamanda müsemmâyı iclâl ve tazim olarak ismin müsemmâdan kinaye olduğunu söylemek de yerinde olur. Nitekim, yüksek rütbeli kişiler hakkında cenab ve hazret tabirlerini kullanarak cenab-larına veya hazretlerine selâm olsun derler. Bundan murad, selâmın o şahsın üzerine olmasıdır._ Fakat iclâl ve tazim kabilinden kendisi zikredilmeyerek yüksek rütbeli oluşuna delâlet eden bir husus kinaye tari-"toyle zikredilmiştir. Sonra, isim, her ne kadar müsemmânm gayri ise de müsemmâ ile ilgili ve ona mutabıktır. Bu gibi hususlann, lûgaviyatta basiret sahibi olanların gözünden kaçmaması gerekir.

Hem de kaçmamalıdır. Çünkü ismin müsemmânın gayri olduğuna kail olanlar, «En güzel isimler Allah'ındır.» (3) âyet-i kerimesi ve «Allah-ü Teâlâ'nın doksan dokuz ismi vardır; yüzden.bir eksik; her kim, o isimleri ta'dad ederse behemehal cennete girer!» (4) ha-dis-i şerifi ile istidlal etmekte ve şöyle demektedirler: İsim, müsemmânın ayni olsaydı doksandokuz müsem-

(1) Yusuf Sûresi, 40. âyet.

(1) El'A'lâ Sûresi. 1. âyet.

(2) Eş'Şûra Sûresi, 11. âyet.

(3) El'A'raî Sûresi. 180. âyet.

(4) Buhar! ve Müslim'de Ebu Hüreyre'den rivayet edilmiştir.

mâ bulunması gerekirdi; bu ise müsemmâ bii oidu-ğundan muhaldir. Ötekiler de, burada ismin müsern-mânuı gayri olduğunu itiraf etmek zorunda kalarak, ismin.müsemmâ mânasında değil de tesmiye mânasnı-da varid olduğuna ihtimal veriyorlar. Nitekim berikiler de, ismin, asılda müsemmâmn gayri olmakla beraber bazan müsemmâ mânasında geldiğini teslim ediyor ve «Rabbinin o yüce adını teşbih (ve tenzih) et!» (1) âyetini bu mânada tahric ediyorlar. Mamafi her iki grubun da istidlal ve cevabları düzgün değildir. «Rabb'ı-nın Yüce ismini tenzih eyle!» âyet-i kerimesi hakkındaki görüşlere dair lehde ve aleyhde ne varsa zikretmiş bulunuyoruz. Ancak bu istidlal ve onların bu. istidlal hakkındaki isim veya müsemmânm bir olduğuna ve buradaki isimden sadece tesmiyenin kasdedildiğina dair cevablan iki yöndedir:

1 — İsmin müsemmânm kendisi olduğunu söyleyen, burada müsemmânm doksandokuz olduğunu söylemekten' âciz değildir. Çünkü bu sözün sahibine göre müsemmâdan murad, ismin mefhûmu (isimden anlaşılan mâna) dır. Nitekim Alîm isminin mefhûmu Kadir isminin mefhûmundan başkadır. Kuddûs. Haalik ve sair isimler de böyle. Her ismin kendine mahsus bir mâna ve mefhûmu vardır. Neticede tek bir zatın vasfına raci olmaları durumu değiştirmez. Sonra bu kavlin sahibi, ismin mâna olduğunu söylemek durumundadır ve esmâ-i hüsnâdan maânî-yi hüsnâ murad edildiğini söyleyebilir. Zira müsemmâlar, çaresiz kendisinde kesret bulunan mânalardan ibarettir.

2 — Buradaki isimden tesmiyenin murad olduğu sözü ve iddiası yanlıştır. Tesmiyenin mânasımn. bir şeyin ismini anmak ,veya onu vasf etmek olduğunu açık-

(1) El\Vlâ Sûresi. 1. âyet.

lamış bulunmaktayız. İsim bir olsa da tesmiye, isim alanların çok olması ile çoğalır ve teaddüd eder. Nitekim zikir ve ilim, zakir ve âlimlerin çokluğu ile çoğalmaktadır; oysa mezkûr ve malûm olan birdir. Bu itibarla tesmiyedeki çokluk isimlerin kesret ve teaddüdü-nü gerektirmez; çünkü tesmiye müsemmî (isim veren) lerin fi'line racidir; halbuki burada isimlerden tesmiyeler murad edilmektedir. İsimler ise, muhtelif mânalara delalet etmek üzere vaz'edilen lafızlardan ibarettir. Artık ister isim müsemmâmn ayni ve ister gayridir denilsin boş ve manasız tevillere kaçmak yersizdir. Mesele, büyük bir ehemmiyeti haiz olmadığından bu miktar izahat ile yetiniyoruz ve sözü uzatmaya da değmez. Ne var

ki, bu gibi bahisleri tanıma yolunu öğretmek için bu kadar izaha lüzum gördük. Ta ki daha önemli meselelerde bu yoldan istifade edilsin. Şunu da kaydedelim ki, bu mesele üzerindeki çalışmalar, mânalardan ziyade lafızlarla ilgilidir.

BİRİNCİ BÖLÜMÜN İKİNCİ KISMI

BU KISIM, MÂNACA BİRBİRİNE YAKIN OLAN" İSİMLERİN İZAHI HAKKINDADIR.

İsimlerin müteradif "olmasının caiz olup olmadığı veya mefhûmlarının mutlak surette değişik olması gerektiği izah edilecektir.

Deriz ki: Bu isimlerin şerh ve izahını yapanlar bu. hususa temas etmemişlerdir ve onlar. Kebîr ve Azîm, Kaadir ve Muktedir, Haalik ve Bârı gibi iki ismin tek bir mânaya delâlet etmesini de uzak görmemektedirler. Oysa ben, doksandokuz isimden hangileri arasında olursa olsun, bunu cidden uzak bulmaktayım. Şöyle ki isim, harileri için değil, mânaları için aranır. Müteradif (eş anlamdaki) isimlerin sadece harfleri değişir. Kaldı ki bu isimlerin değeri taşıdıkları mânalardadır. Mâna olmayınca lafızlardan ibaret kalırlar. Bin isim ile gösterilen mana bir isim ile gösterilen mânadan üstün değildir. Bu itibarla bu muayyen sayıdaki isimlerin, mânası bir olan lafızların tekrarlanması ile tamamlandığı keytiyeti akla yakın değildir ve uygun olan, her lafzın altında özel bir mânanın bulunmasıdır. Birbirine yakın iki lafız gördüğümüz vakit burada çaresiz iki durunda karşılaşacağız;

A — O iki isimden birinin doksandokuz ismin dışında olduğunun açıklanmamış olması. Ehad ve Vâhid. isimleri gibi. Ebu Hüreyre (R.A.) 'den gelen meşhur rivayetlerin birinde Vâhid, öbüründe Vâhid yerine Ehad. gelmiştir. Bu durumda doksandokuz sayısını, tekmil eden isim, ya Vâhid veya Ehad lafzı ile ifade

edüen tevhid mânası olur. Fakat bu iki ismin, mânaca bir oldukları halde sayıyı doldurma bakımından iki isim yerine kaim olmaları bence cidden uzaktır.

B — İki lafızdan birinin, diğerinde olmayan bir delâlet taşıdığını ileri sürerek birinin diğerine karşı bir meziyetini izhar etmek için fuzulî zahmete katlanacağız. Gâfir, Gafur ve Gaffar isimlerinin. varid olmasını buna misal gösterebiliriz. Şöyle ki bunları üç isim saymak uzak bir görüş değildir. Çünkü Gâfir, sadece mağfiretin aslına delâlet eder. Gafur, günahların çokluğuna izafetle mağfiretin çokluğuna delâlet eder; hattâ suç ve günahlardan yalnız bir çeşidini afvedene Gafur denmez. Gaffar ise, tekerrür yolu ile günah bağışlamanın çokluğuna delâlet eder; yani günahları tekrar tekrar bağışlayan demektir. Hattâ bütün günahları birinci defada bağışlayan, fakat tekrar günah işleyeni bağışlamayana Gaffar ismi verilmez Gani ve Melik isimleri de böyledir. Gani, hiç birşeye muhtaç olmayan demektir. Melik de hiç bir şeye muhtaç değildir, her şey-ona muhtaçtır. Bu durumda Melik, Ganî isminin mânasını ve ayni zamanda ziyade bir mâna taşımaktadır. Alîm ve Habîr isimleri de böyledir. Alîm, ilme deiâlet eden bir isimdir. Habîr ise, batini mesaile dair malûmatlı olduğuna delâlet eder. İşte isimler arasındaki bu miktar başkalık, onları müteradif olmaktan çıkarır ve bu isimler, leys ve esed cinsinden değil seyf, mühenned veaaarim cinsinden olurlar. Şayet birbirine yakın olan bu isimlerin bir kısmında bu iki yoldan birini takip et-

rnemiz mümkün olmuyorsa, hangi yönden birbirinden ayrıldıklarını tayin edemezsek bile, İM lafzın mânaları arasında behemehal başkalık bulunduğuna itikad etmemiz gerekir. Meselâ Azîm ve Kebîr isimleri gibi. Allah-ü Teâlâ hakkında bu iki lafzın mânalarının hangi yönden birbirinden f arklı olduğunu tayin ve tesbit etmek güçtür. Fakat buna rağmen asılda birbirinden farklı olduklarında şübhe etmeyiz. Nitekim Allah-ü Teâlâ, bir hadis-i kudsî'de «Kibriya ridâ (atkı) m ve azamet i zar (peştemal) imdir...» buyurmak suretiyle iki kelime arasında başkalığa delâlet eden bir aynm yapmıştır. Her -ne kadar ridâ ve izar, insanın ziyneti ve süsü ise de, ridâ izardan daha şereflidir. Ayni zamanda namazın anahtarı «Allah-ü Ekber» dir ki, büyük hukukçuların hezdinde «Allah-ü A'zam» onun yerini tutmamaktadır. Nitekim Arab, istimalde İM lafzı birbirinden ayırmaktadır. Şöyle ki, Azîm'in kullanılmadığı yerde Kebîri kullanmıştır. Eğer müteradif olsalardı her makamda birbiri ardınca gelirlerdi. Meselâ Arab, falandan yaş bakımından daha büyük olduğunu anlatmak isterse burada «ekber» tabirini kullanır, «a'zam» tabirini kullanmaz. Keza Celîl de, Kebîr ve Azîm'den ayn bir isimdir. Celâl, şeref sıfatlarını gösterir ve bu yüzden de, yaş bakımından gelen büyüklük ifade edilirken «ekber» in yerinde kullanılmaz; yâni «eceli» denmez. Ayni zamanda «at insandan büyüktür» mânası ifade edilirken burada «a'zam» tabiri kullanılır; fakat «eceli» tabiri kullanılmaz. Bütün bu isimler, mânaca birbirine yakın oldukları halde müteradif değillerdir.

Her şeye rağmen doksandokuza dahil olan isimlerin mahzâ müteradif (eş anlamda) olmaları uzaktır. Çünkü isimler, harfleri ve mahreçleri için değil, ancak mefhûmları ve mânaları için aranırlar. İşte "bu, itikad edilmesi gereken bir asıldır.

BİRİNCİ BÖLÜMÜN ÜÇÜNCÜ KISMI

BU KISIM, MUHTELİF MÂNALARI BULUNAN VE BU MUHTELİF MÂNALARA İZAFETLE MÜŞTEREK OLAN İSİM HAKKINDADIR.

Meselâ mü'min kelimesi gibi. Bununla bazan tasdik murad edilir ve bazan da bü kelime güven mânasına gelen «emn» den müştak (türev) olur ki, bu durumda emniyet ve eman ifade eder. O halde umum ifade eden bir ismi müsemmâlanna hamletme kabilinden olarak, bu müşterek ismi her iki mânaya hamletmek caiz midir? Nitekim Alîm ismi, gayb ve şeha-det ilmine, zahir ve bâtın ilmine ve sair bilgilere "hamledilmektedir.

Müşterek isim, lügat bakımından ele alındığı takdirde, umûmun hamli kabilinden onu bütün mü-¦semmâlarına hamletmek uzaktır. Zira Arab, adam dediği zaman adamlardan her birini kasdeder. Umûm "budur. Fakat «ayn» lafzını kullandığı zaman, güneş, •dinar, kefe, pınar ve güzel hayvan gözü gibi ayn lafzı-.nın müşterek olduğu bütün mânaları kasdetmez. Ancak ayn lafzını, bu mânalardan birini kasdederek kullanır ve onu karine ile ayırd eder.

Şafiî (Rahimehullah) 'm, usûlde şöyle dediği rivayet ediliyor: «Müşterek isim bütün müsemmâlanna lıainledilir. Nitekim Alîm, mutlak olarak geldiğinde il-

me hamledilir. Tahsise delâlet eden karine bulunmadıkça hüküm böyledir.» Şafiî'nin, bu sözü söylediği doğru ise, bu söz, hakikatten uzaktır. Hattâ ayn (göz) lafzının lügat mânası, tayine delâlet eden bir karine bulununcaya kadar mübhemdir. Ta'mîme gelince, bu. mevzuda şer'in istimali lisanın istimaline muhalif olabilir ve bu durumlarda şer'in isimler hakkındaki izah ve beyanına müracaat etmek gereklidir. Her bir isim. için yalnız yakan bulduğumuz mânayı zikreder ve diğerlerinin üzerinden geçeriz. Ancak şer'in tasarrufu altına giren lafızlarda durum değişiktir.. Bütün mânalarının kasdedilmesi için lafzın mutlak olarak istimali, şer'in vaz-u tasarrufatmdan olabilir. Bu takdirde mümin ismi, şer'in istimali ile tasdik eden mânasında olduğu gibi güven mânasını da ifade eder. Ve onun bu mânayı ifade etmesi, vaz-ı lûgavî kabilinden olmayıp vaz-ı şer*î kabilinden olur. Nitekim namaz ve oruç isimleri de, şer'in tasarrufuna muhtas olan ve lûgavi istimalin dışında bir takım mânalarda istimal edilen lafızlardır. Bir lafzın, şer'in tasarrufuna mevzu olduğu delil ile bilinirse mesele kalmaz. Fakat şer'in, bu lafızda lûgavî istimali değiştirdiğine dair bir delâlet, bulunmazsa, bu taktirde, ben, o lafzın değişmemiş olduğunu tercih ederim. Oysa Allah-ü Teâlâ'nın isimlerinden birinin bir kaç manaya ihtimali olur ve akü o mânalardan hiç birini muhal görmezse' umûm tarikiyle o lafzın bütün mânalara hamledilmesi görüşünde olan musannifler vardır ve bu hususta aşın gitmşüerdir. Evet, aralarındaki ihtilâfı izafî kılacak derecede birbirine yakın mânalar taşıyan, ve dolayısiyle rpnfima müşabeheti kuvvetli olan isimde ta'mîm evlâdır. Meselâ Selâm ismi' gibi. Bu isimden murad edilen mânanın, O'nun ayb ve noksanlardan, selâmeti olduğu muhtemel ve ayni zamanda bu isimle ve ondan umarak halkın selâmetinim

kasdedilmiş olması muhtemeldir. Bu ve buna benzer isimier, umûma daha çok yakındır. Şayet ta'mîmi önleme ciheti daha ağır basmakta ise, bu durumda baza mânaların tayini ancak içtihad ile olur ki, bu takdirde bir müçtehidi mânalardan birini tayin etmeye sevke-den sebepler şunlar olabilir:

A — Mânalardan birinin daha lâyık olması. Mü'-min ismi gibi. Bu ismin burada emân ve emniyet verici olarak tayin edilmesi, şübhesiz Allah (C.C.) hakkında, medhe, tasdik mânasından daha lâyıktır. Allah'dan başkası hakkında olursa o za*man tasdik mânası daha lâyık olur. Herkese Allah'a iman edip O'nun kelâmını tasdik etmesi vaciptir ve O'nun rütbesi, tasdik edenin rütbesinin şübhesiz üstündedir.

B — İki mânadan birinin teradüf'e (eş anlamda olma durumuna) yol açmaması. Müheymin isminin gayri müteradif bir mânaya hamli gibi. Çünkü bu ismin mefhûmu, Rakîb isminin mefhûmunun

üstündedir ve Rakîb ismi (esmâ-i hüsnâ mey anında) varid olmuştur. Nitekim teradüf'ün esmâ-i hüsnâ arasında uzak olduğunu açıklamış bulunuyoruz.

C — Meşhur olması sebebiyle iki mânadan birinin daha kolay tanınması veya övgü ve olgunluğa delâletinin daha üstün olması. İsimlerin beyan ve izahında bu ve buna benzer hususlara itimad etmemiz gerekir. Şöyle ki, her isim için yakın bulduğumuz mânayı zikredecek ve öbür mânalara temas etmeden geçeceğiz. Ancak nbür mânayı, derece bakımından zikrettiğimiz mânaya yakın bulursak veya bir çok muhtelif kavillere mevzu olması sebebiyle zikredeceğiz; müşterek lafızların ta'mîm edilmesi görüşünde olmamak ve bunda herhangi Wr faicle görmemekle beraber..

BİRİNCİ BÖLÜMÜN DÖRDÜNCÜ KISMI

BU KISIM, ALLAH-Ü TEÂLÂNIN AHLÂKI İLE AH-LÂKLANMAK, O'NUN SIFAT VE İSİMLERİNİN MÂNALARI İLE İMKÂN NİSBETİNDE NEFSİ TEZYİN ETMEK SAHASINDA KULUN KEMÂL VE SAADETİNİN BEYANI HAKKINDADIR.

Her kimin Esmâ-i hüsna'dan nasibi, sadece lafızlarını işitmek, lügat bakımından tefsir Ve vaz'ını bilmek ve manasının Allah-ü Teâlâ hakkında sabit olduğuna kalbi ile inanmaktan ibaret kalırsa, şübhes'iz o insan talihsizdir ve derecesi düşüktür. Halk arasında övünecek bir şeye sahip olduğu söylenemez. Çünkü lafızları işitmek, şeşleri işitmeye yarayan kulak vasıtasının selâmetine bağlıdır ki, bu meziyet hayvanda bile mevcuddur. Lafızların mâna ve istimalini anlama keyfiyetine gelince, bu, Arab lisanına vâkıf olmaya bağlıdır M, bir lûgatçı ve hattâ geri zekâlı bir bedevi bile bu mertebeyi onunla paylaşır. Bir lafzın mânasının Allah-ü Teâlâ hakkında sabit olduğunu keşiîsiz olarak itikad etme keyfiyetine gelince bu, lafızların"mânalarını anlayıp onları tasdik etmekten üstün bir meharet gerektirmez. Avamdan biri ve hattâ bir çocuk bile bu mertebeyi onunla paylaşır. Sözü anlamaya başladıktan sonra bu mânalar çocuğa telkin edilirse kabul y e telâk-

ki eder, kalbi ile inanır ve gönlünü kesin olarak o mânalara bağlar. Âlimlerin ekserisinin mertebesi de işte budur. Tabiî ki onlar, bu üç mertebede kendilerine ortak olanlardan daha üstündürler. Fakat bu, olgunluğun zirvesine nazaran apaçık bir naksıyettir: Zira ebrâr (iyiler) in hasenatı mukarrabin (ermişler) in seyyiâ-ıdır.

Nitekim ermişlerin Esmâ-i hüsna'dan nasibi üçtür: a — Bu mânaları mükâşefe ve müşahede yolu ile bilirler. Bu mânaların hakikatleri, kendisinde hata ihti-bulunmayan bir burhanla onlara açıklanır. Al-ı-ü Teâlâ'mn bu mânalarla muttasıf olduğunu keşif lyolu ile bilirler ki, bu keşif, vuzuh ve açıklık bakımın-jdan insanda bâtını sıfatlan sebebiyle hasıl olan yakin I mesabesindedir. Maddî ihsas île değil, ancak batini mü-jşahede ile idrak edilir. Bu çeşit imanla baba Ve öğretmenlerden taklid yolu ile abnıp kesin olarak gönül bağlanan itikad arasındaki fark cidden büyüktür. İsterse bu taklidi itikad, ilm-i kelâm'a dair bir takım ce-delî delillere dayalı olsun.

b — Keşif tarikiyle erdikleri celâl sıfatlarını çok büyük bulurlar; mekân bakımından değil, sıfat bakımından Hakk'a daha yakın olmak için imkânları nis-betinde o sıfatlan takınmaya çalışırlar. O sıfatlara bürünmeleri neticesinde kendileri için Allah-ü Teâlâ nezdinde melâike-i mukarrabîin'e benzerlik hasıl olur. Gönül, bir sıfatın büyüklük ve cazibeliği ile dolduktan sonra artık o sıfata karşı sürükleyici bir arzu duymaması, o celâl ve cemâl'e âşık olmaması, nefsini o sıfat ile tezyin hususunda titizlik göstermemesi tasavvur edilemez. O sıfatın kemâline ermek mümkün olmasa bile müiakün olduğu kadarına ulaşmak arzusu onu harekete geçirir. Bu arzu herkeste vardır. Ancak İM şey onu önler. Ya bilinen vasfın, celâl ve kemâl vasıfların-

dan olduğuna dair marifet ve ykinin zayii oluşu veya gönlün başka bir arzu ile dolu ve o arzunun içine gömülü olması. Talebe, hocasının ilimdeki kemâlini müşahede ettiği vakit ona benzemeye ve iktida etmeye kendisini sevkeden şiddetli bir arzu belirir. Fakat o talebenin gönlü açlık duygusu ile dolu ise iç âlemini kaplayan yemek arzusu, ilim arzusunun harekete geçmesini önleyebilir. Bu itibarla Allah-ü Teâlâ'nm sıfatlarını mütalâa eden kişinin kalbi, masivadan tamamen arınmış olmalıdır. Çünkü marifet arzunun tohumudur; nefsârü duygulardan boş olan bir kalbe rastlayınca derhal yeşerir ve eğer kalb, bu duygulardan hâlî olmazsa tohum da başarılı olamaz.

c — O sıfatlardan mümkün olanı elde etmeye, onunla ahlâklanmaya, onun güzellikleri ile nefsini tezyin etmeye çalışırlar. Kul böylece Rabbani, yâni Rabb Teâlâ Hazretlerine yakın ve melâikeden meydana gelen mele-i a'lâya refik olur. Nitekim onlar yakınlık bisatı (yaygısı) dırlar. Her kim onların sıfatlarından bir benzeyiş kaparsa onları Hak Teâlâ Hazretlerine yaklaştıran sıfatlarından ne miktar elde etmiş ise o miktar yakınlık kazanmış olur.

Hak Teâlâ Hazretlerine sıfat yönünden yaklaşma nıri kapalı bir mâna olduğunu ve kalblerin, bu hususu kabul ve tasdikten istinkâf etmeye meyyal bulunduklarını ileri sürerek, «meseleyi, inkarcıların inkâr gücünü kıracak şekilde vuzuha kavuştur; meselenin hakikati izah edilmedikçe bir çoklarının bu meyandaki tutumları inkâra yakındır» dersen, cevaben derim ki:

Sen ve sarıklı cahiller mertebesinin biraz ilerisinde olan da bilir ki; varlıklar, kâmil ve nakıs varlıklar olarak ikiye ayrılır. Kâmil, kemâl dereceleri her ne kadar mütefavit (birbirinden farklı) olursa olsun, nâkısdan daha üstündür. Kemâlin müntehâ (en son mer-

tebe) si Bir'e mahsustur; hattâ mutlak kemâl sahibi ! sancak O'dur. Diğer varlıklar mutlak kemâl sahibi değillerdir. Her biri, izafet sebebiyle değişen kemâlâta sahiptir. Onlarin ekmel (en kâmil)'i, mutlak kemâl sahibine en yakın olanlarıdır. Mekân ve mesafe yakınlığım değil, rütbe ve derece yakınlığını kasdediyorum. Sonra varlıklar, canlı ve cansız olarak da ikiye ayrılır. Biliyorsun ki, canlı cansızdan daha üstün ve daha kâ-•mildir ve canlıların dereceleri üçtür: Meleklerin derecesi, insanların derecesi ve hayvanların derecsi. Hayranların, sayesinde üstünlük kazandıkları hayat (canlılık) daki dereceleri en geridedir. Çünkü canlı demek idrakli ve faal demektir. Hayvanın idrâkinde noksanlık ve fi'linde de noksanlık vardır. İdrakindeki noksan-Ilık, onun idrâkinin sadece duygulara münhasır oluşun-|dan ileri gelmektedir. Duyguların idrâki ise kaasırdır. j Çünkü eşyayı ancak el değdirmek veya yakınında ol-1 inak suretiyle idrâk eder. Şayet elle tutma veya yakınlık olmazsa duygu işlemez. Nitekim elle tutma ve tatma duyguları değmeye muhtaç görme, işitme ve koklama duygulan da yakınlığa muhtaçtır. Kendisinde temas ¦ve yakınlık tasavvur edilmeyen bir varlık olursa, duygu, bu durumda o varlığı idrâk edemez. Hayvanın fi'lin-deki noksanlık ise, şehvet (istek) ve öfkenin iktizasına ¦münhasır oluşundan ileri geliyor. Bir hayvanı istek ve öfkeden başka harekete geçiren bir âmil yoktur. Hayvanın aklı yoktur ki, onu istek ve öfkenin icaplarına muhalif (aykın) olan işlere çağırsın.

Meleklere gelince, onların derecesi en yüksek de-Tecedir. Çünkü melekler, idrâki yakınlık ve uzaklığın i tesiri altında bulunmayan varlıklardır. Hattâ onların idrâki, kendisinde yakınlık ve uzaklık tasavvur edilen-jlere münhasır değildir. Çünkü yakınlık ve uzaklık ancak cisimler üzerinde tasavvur edilir. Cisimler, mevcu-

en değersiz kısımlarıdır. Ayni zamanda melek, şehvet ve öfkeden münezzehtir. Onların fiilleri şehvet ve öfke icabı, değildir. Fiil ve amelleri, şehvet ve öfkeden yüce bir gayeye dayanır. Bu gaye, Allah-ü Teâiâ'ya yakın olma isteğidir.

İnsan ise, iki derece arasında orta mertebede bulunmaktadır. Sankf insan, hayvaniyet ve melekiyet-ten mürekkeb (terkib edilmiş) bir varlıktır. Başlangıçta (çocuklukta) hayvaniyet ciheti daha galiptir. Çünkü önceleri yürümek ve kımıldamak suretiyle mahsûs (duyulanca yaklaşıldığı zaman ancak idrâk edebilen duygulardan başka bir idrâke sahib değildir. Beden hareketine muhtaç olmaksızın ve eşyayı idrâk etmek için temas ve yakınlık aramaksızın göklerin ve yeryüzünün alemlerine, hattâ mekânda yakınlık ve uzaklıktan münezzeh olan hususların idrakine nüfuz eden akim nuru ile aydınlanıneaya kadar bu durum devam eder. Ayni zamanda önceleri onun varlığına hâkim olan şey, şehvet ve öfkesidir. Kendisinde olgunluk arama isteği, sonuç ve akıbet düşüncesi, şehvet ve öfkenin icaplarına karşı isyan belirinceye kadar bu iki unsurun tesiri altında kahr. Şayet şehvet ve öfkesini yener, onlara malik olur ve onlar, kendisini kumanda" ve idare edecek gücde olmazlarsa, bu bakımdan meleklerden bir benzeyiş almış olacaktır. Keza nefsini hayâlât ve mahsûsât-tan keser, hiç bir his ve hayâlin erişemiyeceği hususla-nn idrâki ile ünsiyet peyda ederse, meleklerden bir benzeyiş daha almış, .olacaktır. Çünkü hayatın hususiyeti' idrâk ve akıldır. Noksanlık, itidal ve kemâl bu iki şeye racidir. Bu iki hususiyette ne derece meleklere uyarsa o nisbette hayvaniyetten uzak ve meiekiyete yakın olur. Melek ise Allah'a yakındır. O halde yakına yakın olanın da yakan olması gerekir.

Diyeceksin ki, bu sözden anlaşılan zahir mâna kul

ile Hak Teâlâ Hazretleri arasında benzerlik bulunduğunu gösterir. Çünkü kul, Allah'ın ahlâkı ile ahlâklandığı vakit O'na müşabih (benzeyen) olur. Oysa şer'an ve âklen bilinmektedir ki, Allah'ın eşi ve benzeri yoktur. Allah hiç bir şeye benzemez ve hiç bir şey de O'na benzemez. Buna cevaben derim ki:

Allah-ü Teâlâ hakkında menfi olan mümâseleün mânâsını her ne şekilde anlarsan anla, O'nun eşi ve benzeri bulunmadığını bileceksin. Şöyle ki herhangi bir vasıf da ortak olmanın mümâseleti gerektireceği zannedil-memelidir. Birbirine benzemeyen ve birbirinden son derece uzak olan iki ziddın bir çok sıfatlarda ortak oldukları görülmektedir. Nitekim siyah, araz olma, renk olma, gözle görünme ve diğer bazı hususlarda beyaza ortak olmuştur.- Bu durumda bir kimse «Allah-ü Teâlâ mahalle muhtaç olmayan mevcuddur ve o, Semî', Basîr, Âlim, Mürid, Mütekellim, Hayy, Kadir ve Fâil'dir» der ve insanın.da böyle olduğunu söylerse, onu müşeb'oihe fırkasından mı görecek ve misil isbat ettiğine mi hüküm vereceksin? Heyhat.. Durum zannettiğin gibi değildir. Eğer böyle olsaydı bütün insanların müşebbihe olmaları gerekirdi.' Çünkü en azandan vücud sıfatında müşare- . ket vardır. Vücud ise müşabeheti, hatta nev'iyet ve mahiyette müşareketten ibaret olan mümâseleti andırıcı-dır. At, zeyreklikte her ne kadar üstün olsa da insana örnek olamaz. Çünkü at, nev'iyette insandan .ayrılmaktadır ve yalnız zeyreklikte ona benzemektedir ki bu zeyreklik, insanın zatiyetini teşkil eden mahiyetten hariç bir ârizdir. Tanrılık hususiyeti ise, bizatihi Vacibüi-vü-cud olup var olması mümkün olan her şey'i muntazam ve mükemmel şekilde yaratan bir varlık olmasıdır. Bu hususiyette ortaklık ve ortaklıkdan hasıl olan rnümâse-let elbetteki tasavvur edilemez. Kulun rahim, sabûr ve-şekûr olması mümâseleti gerektirmez. Nitekim semî\

basîr, âlim, kaadir, hayy ve fail oluşu mumâseleti gerektirmiyor. Hatta diyebilirim ki, tanrılık hususiyetini ancak Allah-ü Teâlâ ve.O'nun eşi ve benzeri olan bilir.. Pa-kat O'nun eşi ve benzeri olmadığına göre O'ndan başkası zinhar bilemez. Bu sebeble «Allah'ı ancak Allah-ü Teâlâ bilir!» diyen Cüneyd (Rahimehullah) hakikati ifade etmiştir. Nitekim en üstün kuluna bile bir isim vererek o ismi arada perde kılmıştır; Allah'dan başkası bilmez. Zinnûn ölüm yatağında iken kendisine «ne arzu edersin?» diye soruldu. Cevaben «bir lahza bile olsa ölmeden evvel O'nu tanımayı» dedi. Bu söz şimdi bir takım zayıfların kalblerini karıştırmakta ve bu nevi sözleri anlayacak kudrette olmadıklarından inkâr ve tevile gitmektedirler. Halbuki «Allah'ı çok iyi bilirim» diyen de bence sözünde doğrudur ve «Allah'ı bilemem» diyen ¦de sözünde doğrudur.

Bilindiği üzere nefy ve isbat, ikisi birden bir arada sıdka hamledilemez; ancak sıdk ve kezibi paylaşırlar. Yâni nefy doğru olursa isbat yalan ve isbat doğru olursa nefy yalan olur. Fakat sözün vechi değişirse sıdk, Tıer iki kısımda tasavvur edilir. Şöyle ki, «Ebu Bekir 'Es-Sıddîk'ı tanır mısın?» sorusu iki kişiye sorulsa ve onlardan biri, «Ebu Bekir Es-Sıddîk, bilinmeyecek ve tanınmayacak bir şahsiyet midir? büyüklüğü, şöhreti ve adının her tarafa yayılmış olması yanmda, dünyada onu tanımayan kimse tasavvur edemem, minberlerde sözü geçer, camilerde adı anılır, övgü ve meziyetleri bütün dillerde söyleniri) diye cevab verse, öbürü de, «ben kimim ki Sıddîk'ı tanıyabileyim! heyhat, heyhat! Sıdd'k'ı ancak kendisi gibi veya daha. üstün olan tanır; onu. tanıdığımı nasıl iddia edebilir veya onu tanımaya nasıl gözdikerim; ben gibiler, onun adını ve vasfını işitirler ki, onu tanıdıklarını iddia etmeye haklan yok-

dese her ikisi de doğruyu söylemiş olmaktadırlar.

var ki, bu ikinci sözün vechi başkadır ve o tazim ve ihtirama daha lâyıktır.

İşte Allah'ı bilirim veya bilemem diyenlerin sözle-Tini bu şekilde anlamak gerekir. Hatta düzgün bir yazıyı anlayışlı bir insana göstersen ve «bu hattın sahi-"bini tanır mısın?» diye sorsan, «hayır!» dese doğru söylemiş olur. «Evet! bu hattın sahibi yaşıyan, muktedir, işiten, gören, eli sağlam ve hattatlık sanatına vakıf bir İnsandır; hakkında bütü bunları bildiğim halde kendisini tanımaz olur muyum?» diye cevab verse gene doğ-:ru söylemiş 'olur. Şu farkla ki, tanımam sözü daha doğru ve uygundur. Çünkü hakikatte o hattın sahibini tanımamaktadır. Sadece düzgün bir yazının yaşayan, muktedir, işiten, gören, eli sağlam ve yazı sanatını bilen bir hattata muhtaç olduğunu bilmiş, hattatın kendisini tanımamıştır. Bütün inslar da böyledir. Bu muntazam ve muhkem kâinatın müdebbir, hayy, âlim ve kaadir bir yapıcıya muhtaç olduğunu bilirler. Bu ise iki taraflı bir marifettir: Bir tarafı alem ile ilgilidir ve buradan alemin bir müdebbir'e muhtaç olduğu biliniyor. Öbür tarafı ise Allah-ü Teâlâ ile ilgilidir ve buradan da zatın hakikat ve mahiyetine dahil olmayan sıfatlardan müştak olan isimler biliniyor. Nitekim bir "kimse, bir şey'i göstererek «o nedir?» diye sorarsa, bu soruya karşı bir takım müştak (türemiş) isimlerin zik-Tedilmesinin zinhar cevab sayılmayacağını yukarıda açıklamış bulunmaktayız. Meselâ bir hayvanın şahsını işaret ederek «bu nedir?» dese ve cevab olarak da ya uzundur veya beyazdır veya kısadır dense, yahud suyu işaret ederek «bu nedir?» dese ve soğuktur cevabı verilse, yahud ateşi işaret ederek «bu nedir?» dese ve ısın-dıncıdır cevabı verilse, şübhe yok ki bütün bunlar maliyetin cevabı değillerdir. Bir şey'i tanımak, ancak o

61

60

şeyin hakikat ve mahiyetini bilmekle kaabildir; müştak isimleri tanıyıp bilmekle değil.

Evet bir şey'i tanımak, o şey'in hakikat ve mahiyetini tanımaktır. Isındınci ise, hararet vasfına sahip mübhem bir varhktjr. Âlim ve k?adir sözümüz de böyledir. Alim, ilim vasfına sahib mübhem bir varlık, kaa-dir de kudret vasfına sahib mübhem bir varlıktır. Eğer sen, «var olması mümkün olan her şey'i var eden Vaci-bül-vücud» sözümüzün O'nun hakikatinden ibaret olduğunu söylersen; heyhat! derim. Çünkü «Vacibül-vü-cud» sözümüz, O'nun illet ve faile muhtaç olmamasından ibarettir, bu da, O'ndan sebebin selbi hususuna raci-dir. «Bütün varlıklar O'ndan vücud bulur» sözümüz ise, fiilerin Allah-ü Teâlâ'ya izafeti hususuna racidir. Bu durumda bize «bu şey nedir?» şeklinde bir soru tevcih edilse ve biz «faildir» desek, cevab olmaz. İlleti bulunan, bir varlıktır desek, gene cevab olmaz. Ya illeti bulunmayan bir varlıktır desek nasıl cevab olur? Bütün bunlar O'nun zatının gayrisinden ve nefy veya isbata mevzu olmak üzere zatına izafe edilen bir hususta n haber vermektedir. Bütün cevablar isimlerde, sıfatlarda ve izafetlerde kalıyor. O halde «O'nu tanımanın yolu nedir?» diye sorarsan cevaben derim ki: ' "

Bir sabi veya bir innîn (iktidarsız, puluç), bize çiftleşmenin tadını duyma ve hakikatini idrâk etme yolunu sorsa, bu meselede iki yolun bulunduğunu söyleriz. Ya onu kendisine vasfederek tanıtacağız veya «şehvet garizesine ulaşıncaya kadar sabret; o zaman çiftleşmeyi kendin yapar ve tadını öğrenirsin!» diyeceğiz.. Gerçek marifete ulaştıran tahkik yolu bu ikinci yoldur..' Birinci yol ise bir tevehhüm yaratmaktan ileri geçmez.. Çiftleşmeyi tad diye adlandırılan bir nesneye benzetmekten ibaret kalır. Fakat kendisinde şehvet meydana gelir ve tadarsa, onun şekerin tadına benzemediğini ve

.gerçek tadın, tevehhüm ettiği şekilde olmadığını kesin olarak anlayacaktır. İsmi ve sıfatı hakkında bütün duydukları ve onun lezzetli ve güzel olduğu doğru olmakla beraber.

Böylece Allah-ü Teâlâ'yı tanımanın da iki yolu vardır: Biri kaasır (kusurlu) ve öbürü mesdûd (kapalı) dır. Kaasır, isim ve sıfatların zikredilmesidir ki, bunun yolu, nefislerimizden öğrenip bildiklerimize benzetmektir. Biz kendimizi kaadir, âmil, hayy ve mütekel-lim olarak biliyoruz. Sonra bunların, Allah-ü Teâlâ'nın vasıflarından olduğunu işittik; delil ile öğrendik; kaasır (kusurlu) olarak da fehmettik. Tıpkı ınnîn'in, şekerin tadına benzetmek suretiyle çiftleşmenin tadını anlaması gibi. Oysa bizim hayatımız, kudretimiz ve ilmimiz, Allah'ın hayat, kudret ve ilminden alabildiğine u-zaktır; hatta iki uzaklık arasında münasebet yoktur.

Allah-ü Teâlâ'yı bu evsaf ile tarif etmenin faidesi ise iham, teşbih, kendisine benzemediği halde isimde -müşarekettir. Gayemiz, çiftleşmenin tadını ınnîn'e an-"latmak olunca, onu kendisine, duyduğu tatlardan biri, meselâ tatlı bir yemeğin lezzeti ile temsil ederek, ona «şekerin tatlı olduğunu, şeker yediğin zaman ağzında tatlılık ve içinde hoş bir raiha hissettiğini biliyor musun?» deriz ve o, «evet!» der. Bunun üzerine «cima (cinsî münasebet) de içte böyledir!» deriz. Fakat ona ¦çiftleşmenin gerçek tadını hakikatine uygun şekilde •anlatmış olduğumuza ve ınnîn'in bu tadı filen zevke-den ve duyan kişinin durumunda olacağına kani misin? Heyhat! Gerçek şu ki bu vasıf bir îhârh', yanlış bir teşbih ve tefhim ve isimde' müşareket olmaktan ileri geç-Tnez. İhamdır; çünkü umumiyetll güzel bir iş olduğu vehmini uyandırır. Teşbihdir; çünkü çiftleşmenin tadı .-sadece isimde şekerin tadına benzetilmiştir.

Fakat «hiç bir. şey O'nun misli gibi değildir; diri-

.dir, diğer diriler gibi değil, kaadirdir, diğer kaadirler gibi değil» diyerek teşbihi keseriz. Nitekim «çiftleşme,. şeker gibi tatlıdır, fakat o lezzet elbette bu lezzete benzemez ve aralarında yalnız isimde müşareket vardır!» deriz. Sanki biz, Allah-ü Teâlâ'mn hayy, âlim ve kaadir olduğunu bilince önce kendi sözümüzün mânasını bilmekte ve O'nu ancak kendimizle tanımaktayız. Şöyle ki kulağı işitmeyen insanın, «Allah-ü Teâlâ semi'dir!» sözümüzün mânasını anlaması tasavvur edilemez. Anadan doğma kör de, «O basîr'dir!» sözümüzün mânasını anlayamaz. Nitekim bize, «Allah eşyayı nasıl bilir?» diye sorulsa, «senin eşyayı bilmen gibi!» deriz. «Nasıl ka-adir oluyor?» diye sorsa, «senin kaadir olmaklığm gibi!» deriz. Bizim bu cevabımızdan bir şey anlayamaz. Ancak, kendisine münasib olan bir vasıf ise önce onunla kendisinin muttasıf olduğunu ve sonra kendisine-mukayese etmek suretiyle başkasını bilir. Allah-ü Te-âlâ'nın, bizde münasibi bulunmayan bir vasıf ve hususiyeti olursa bu durumda bizdeki vasıf sadece isimde ona' ortak olur. Şekerin tadının çiftleşmenin lezzetine müşareketi olmasaydı anlaşılması elbette imkânsız o-

lurdu.

Her insan önce kendini tanımakta ve sonra Allah-ü Teâla'iyn sıfatlan üe kendi sıfatlan arasında mukayese yapmaktadır. Oysa Allah-ü Teâlâ'nm sıfatlan yücedir ve bizim sıfatlarımıza benzemekten münezzehdir. İşte bu marifet kaasır (kusurlu) ve kendisinde îhârh ve teşbih ciheti galibdir. Bu itibarla müşabehetin aslen menfî olduğunu ve isimde müşareket olmakla beraber ikisi arasında münasebet bulunmadığını bilmek gerekir.

Mesdûd (kapalı) olan ikinci yola gelince, bu, kulun tanrılık sıfatlarının tamamını elde edinceye kadar beklemesi ve nihayette tanrı olması yoludur. Tıpkı Süb-

yanın çiftleşmenin tadını duymak için bulûğ çağını. beklemesi gibi.

Ne var ki bu yol kapalı ve yasaktır. Çünkü tanrılık hakikatinin Allah'dan başkası için hasıl olması müs-tahildir. Bu yol, tahkiki marifetin yegâne yoludur amma, o, Allah'dan başkasına mutlak ve katî surette kapalıdır. O halde Allah'ı, hakikati üzere Allah'dan başkasının bilmesi muhal (imkânsız) dır. Hatta diyebilirim ki. Peygamberi bile ancak Peygamberin kendisi bilir. Nübüvvet mertebesine ermemiş olan nübüvvetin sadece adını ve onun insanda Peygamber'i Peygamber" olmayandan ayırdeden bir hususiyet olduğunu bilir. Fakat o hususiyetin mahiyetini ancak o hususiyete sa-hib olan peygamberin kendi bilir. Peygamber olmayan asla bilemez. Ancak kendindeki sıfatlara benzetmek: suretiyle anlar. Hatta daha ileri gidecek ve diyeceğim-ki: Hiç kimse ölümün hakikatini, cennetin hakikatini ve cehennemin hakikatini bilemez. Bu hususlar ancak ölümden sonra, cennet ve cehenneme girdikten sonra bilinir. Çünkü cennet esbabı melezzettir. Ömründe lezzet duymayan bir insan farzedelim, cenneti ona çekici ve cazib bir şekilde anlatabilmemize imkân yoktur. Cehennem de acı veren sebeblerden ibarettir ki, ömründe acı çekmeyen bir insan farzedelim, cehennemi ona anlatabilmemiz mümkin değildir. Ancak acı çektiği en büyük acıya benzetmek suetiyle cehennemi kendisine anlatabiliriz ve lezzetlerden bir kısmını tatdığı vakit de yemek, cinsî münasebet, manzara ve benzeri le-zâizden tatdığı en büyük lezzete benzetmek surtiyle cenneti kendisine anlatmaya çalışırız. Şayet cennette dünyadaki lezzetlere benzemen bir lezzet varsa onu anlatmaya aslen imkân yoktur. Ancak teşbih yolu ile an-latüabilir. Tıpkı çiftleşmenin lezzetinin şekerin tadına benzetilmesi gibi. Şübhe yok ki cennetin lezzetleri, dün-

;yada tatdığımız her çeşit lezzetten, cima lezzetinden, şeker lezzetinden çok uzak ve başkadır. Nitekim cennet lezzetlerinin en doğru tabiri göz görmemiş, kulak işit-:memiş ve insan hayalinden geçmemiş lezzetler olarak "tavsif edilmesidir. Eğer. dünya yiyeceklerinden birinin tadına benzetirsek, onun dünya yiyecekleri gibi olmadı-:ğını ve meselâ cinsî münasebetin lezzetine benzetecek olursak, onun dünyada bildiğimiz cinsî münasebet gibi olmadığını söylemek zorundayız.

Bütün bunlardan sonra artık yer ve gök halkının, Allah'ı- ancak isim ve sıfatları ile tanıdıklarını söylememizin "hayreti mucip olacak tarafı var mıdır? Niteldin cennet hakkmdaki bilgilerin de isim ve sıfatlardan ibaret olduğunu söylemekteyiz. îşte insanın isim ve sı-latını işitip de tanımadığı, idrâk edemediği. 'zStma erişemediği, hali ile hallanamadığı her şey de böyledir.

«Ariflerin Allah'ı tanımalarının neticesi nedir?» diye sorarsan deriz ki: Allah'ı (gerçek mânada) tanımaktan aciz olduklarını bilmeleridir. İşte O'nu tanıya-mıyacaklarını ve tanımanın zinhar mümkün olamıya-cağını bildikleri zaman hakikati bilmiş olurlar. Zira tanrılık sıfatlarının künhüne vakıf olarak hakikî marifetle Allah'ı bilmek, Allah'dan başkası için muhaldir. Marifet, yukarıda zikrettiğimiz gibi keşif ve burhan tarikiyle olursa, bir mahluk için mümkin olan marifetin son haddine erişilmiş olur. Nitekim Sıddîk'ı Ekber (R.Â.), «derk-i idrâkden acziyet idrâktir'.» sözü ile bu gerçeği işaret etmiştir. Hatta kâinatın efendisi Rasûlül-lah (S.A.V.) de, «sen kendini övdüğün gibi ben seni övmeye muktedir değilim!» sözü ile bu hakikati kasdedi-yor. Bu sözün mânası şudur: Ey Allahımî Sana mahsus olan övgüleri ve tanrılık sıfatlarım ihata edebilecek güc-öe değilim; onları ancak ve ancak sen ihata edersin. Yoksa bu sözden, dil ile tabiri mümkün olmayan hakikatlere erdiğini kasdetmiş değildir.

Marifetin genişlemesi meselesine gelince bu genişleme, O'nun isim ve sıfatlarına dair olan marifette o-lur. Eğer O'nu bilmek mümkin değilse o halde melekler, nebiler ve velilerin marifet babındaki derecelerinin ne ile birbirinden farklı olacağını sorarsan cevaben derim ki: Marifetin iki yolu olduğunu öğrenmiş bulunu-' yorsun. Birisi hakikî olan yoldur ki, bu yol, Allah'dan başkasına kapalıdır..Bu yolu kazanmak ve idrâk etmek isteyen bir mahluku celâl tecellileri hayrete düşürür ve başını kaldırıp bakmak istediği an, duyduğu dehşetten gözleri kapanır. Sadece isim ve sıfatlan tanımaktan ibaret olan ikinci yol ise halka açıktır. Mahlukların me-ratibi işte bu yolda değişmektedir. Allah-ü Teâlâ'nın âlim ve kaadir olduğunu icmali olarak bilenle O'nun krer ve gök alemlerinde ruhların ve cesedlerin

yaratılışında akıllara hayret veren eserlerini müşahede eden, jmemleketinin eşsiz ve emsalsiz güzelliklerine ve harika (sanatlarına vakıf olan, bunları bütün ayrıntıları ile inceleyen, herbirinde gizli olan hikmeti arayan, letâif-i tadbiri müstevfî ve Allah-ü Teâlâ'ya yaklaştıran me-lekiyet sıfatlarının tamamı ile muttasıf olan, o sıfatları bilfiil yaşayan bir olur mu? Hatta bu iki kişi arasında erişilemiyecek derecede uzaklık vardır.

Mamafi nebilerin ve velilerin meratibi arasındaki farkı, ancak bir misal ile anlayabileceksin. Meselâ İmam Şafiî (Rahimehullah) gibi takvî sahibi ve kâmil bir âlimi, malûm olduğu üzere kapıcısı da tanır, talebesi El-Müzenî de tanır. Kapıcı, onun. bir hukuk alimi ve yazarı olduğunu ve halkı Allah'a irşad ettiğini icmali olarak bilir. El-Müzenî ise, kapıcısının tanıması gibi değil, onu sıfat ve malûmatının teferruatını ihata edecek şekilde tanır. Hatta on çeşit ilim sahibi olan bir âlimi, o ilimlerden yalnız birini tahsil etmiş olan talebesinin, tanımış olmasına imkân bulunmadığı halde o ilimler-

den hiç birini tahsil etmeyen hizmetçi nasıl tanısın?. Hatta on ilimden birini tahsil eden talebe, eğer o ilimde hocasına müsavi olursa onun onda birini tahkik yolu ile tanımış olur. Şayet o iiimde de hocasının seviyesinde değilse, geri kaldığı hususlarda hocasını tahkik. . yolu ile değil, ancak icmali olarak bildiği söylenir. Bu icmali bilgi ise, hocasının kendisinden daha çok malûmatlı olduğunu bilmesinden ibarettir.

İşte mariietüllah'da meratibin değişik olması da buna benzer. Allah-ü Teâlâ'nın malûmatına, kudretinin harika eserlerine, dünya, ahiret, mülk ve melekût alemlerini süsleyen eşsiz ve benzersiz sanatlarına vu-kufiyet arttıkça Allah-ü Teâlâ'ya olan marifeti o nis-bette artar ve tahkiki marifete o nisbette yaklaşır.

Eğer «zatın hakikatini bilmediklerine ve bunun müstahil olduğuna göre isimleri ve sıfatlan gerçek ve tam marifetle bilmişler midir?» diye soracak olursan, deriz ki: «Hehatl. Bunu da ancak tam ve hakiki olarak Allah-ü Teâlâ bilir. Çünkü bir zatın alim olduğunu bildiğimiz vakit, hakikatini anlayamadığımız mübhem bir varlığı tanımış olmaktayız. Sadece o zatın ilim sıfatına sahip olduğunu biliriz. Sonra ilim sıfatını gerçekten ve hakikatine uygun şekilde bilirsek, o zatın alim olduğuna dair bilgimiz tamdır; yoksa değildir. Allah-ü Teâlâ'nın ilminin hakikatini ancak o iime S2 ° olan bilir ve o ilme AUah'dan başkası sahip olamıyacağına göre O ~ ndan başkası bilemez. Ne var M, kendi ilmin e tpshih yolu üe anlar. Yukanri» - S"

OlduğU £Tİt»

Aüah-ü Teâlâ'nın ilmi, halkın ilmine benzemez ve bu itibarla halkın Allah-ü Teâlâ'nın ilmine olan marifeti tam ve hakikî marifet değildir. İlhamı ve teşbihidir. Bu söz, hayretini mucip olmasın. Ben ayni zamanda bir sihribaza ancak o sihribaan kendinin veya onun

ettiğixniz şeker

gibi veya onun üstünde olan başka bir sihribazın bilebileceğini söylemekteyim. Sihir nedir bilmeyen, sihrin hakikat ve mahiyetini tanımayan kişi, sihirbazın sadece vücud yapışım ve onun, mahiyetini bilmediği bir ilim ve hususiyete sahib olduğunu bilebilir. Sihribazın malûmatına ve taşıdığı hususiyetin mahiyetine vakıf değildir. Gerçi o hususiyetin, 'mübhem de olsa ilmin bir şu'besi olduğunu ve semeresinin de gönüllere tesir etmek, cisimlerin zahirî evsafını değiştirmek ve kan kocayı birbirinden ayırmak olacağını bilir. Fakat bu, sihrin hakikatini bilmiş olmak değildir. Sihrin, hakikatini bilmeyen de sihribazın hakikatini bilemez. Çünkü sâhir (sihribâz), sihir hususiyetine sahib kişi demektir ve sihir sıfatından müştak bir isimdir ki, sıfat bilinirse ancak isim bilinir ve sıfat bilinmezse isim de bilinmez. Bu itibarla sihirden başkasının sihir hakkındaki bilgisi, mahiyetten uzak bir umumi vasıfdan ibarettir; yâni sihrin ilmin bir şu'besi olduğunu ve kendisine ilim isminin intibak ettiğini bilmekten ileri geçmez. Allah-ü Teâlâ'nın ' kudretine dair malûmatımız da böyledir. Kudretin bir vasıf ve semeresinin de eşyayı yaratmak olduğunu, kendisine kudret adı verildiğini, çünkü cima lezzetinin şeker lezzetine münasib olması gibi onun da kudrete münasib olduğunu biliriz. Bütün bunlar, kudretin hakikatinden uzak ve ayrı şeylerdir. Ne var ki Allah'ın kudretinin şümulü altına giren eşyanın tafsilatı ve kâinattaki üstün sanat eserleri hakkında malûmat bakımından kulun ihatası arttıkça kudret sıfatını anımaktan nasibi de o nisbette artar. Nitekim bir meyve bir meyvalığı göserir. Hocasının ulûm ve maarifi hakkında talebinin ihatası arttıkça onu daha iyi tanır ve ona karşı saygısı bütünlenir. Ariflerin marifetinin birbirinden farklı oluşu da bu hususa racidir. İşte meratibin nihayeti yoktur. Çünkü kulun, Allah-ü Te-

âlâ'nm nihayetsiz malûmatından bilebildiklerinin ve bilemediklerinin de nihayeti yoktur. Vücud bulan şey mü-tenahî ise de insanın ilimler üzerindeki kudretine nihayet tasavvur edilemez'. Garçi vücud alemine intikal eden eşya, kesret (çokluk) ve kıllet (azlık) bakımından ' birbirinden farklı olurlar ve insanların da marifetde birbirinden farklı oldukları bununla bilinir. Bu durum, mai zenginliği ile hasıl olan kudrette insanların birbirinden farklı olmalarına benzer. Bir kuruşa vş bir liraya malik olan var; binlerce liraya malik olan da vardır. İlimler de böyledir. Hatta üimlerdeki farklılık daha büyüktür. Çünkü malûmat sonsuzdur. Malların maddeleri cisim ve cisimler de mütenâhidir ki, kendilerinde sonsuzluk tasavvur edilemez.

Artık yaratıkların marifet denizlerinde birbirinden nasıl farklı olduklarını, marifetin de nihayetsiz olduğunu anlamış oldun. Ve artık bildin ki. Allah'ı Allah'-dan başkası bilemez diyen doğruyu söylemiştir; yalnız Allah'ı tanıdım diyen de doğruyu söylemektedir. Çünkü vücud aleminde yalnız Allah ve O'nun ef'âli vardır. Allah'ın fiillerine O'nun kendi fiilen olması yönünden bakıp bu yönde karar kılar veya Allah'ın fiillerini gök veya yer veya ağaç olarak görmez de sırf O'nun sun'u ve eseri olarak görürse, bu şahsın marifeti rubûbiyet sahasını geçmez ve bu şahıs için «yalnız Allah'ı tanıyorum!') veya «yalnız Allah'ı görüyorum!» demek mümkün ve caiz olur. Yalnız güneşi ve onun ufuklarda intişar eden ziyasını görebilen bir şahıs tasavvur edilse, bu şahsın, «yalnız güneşi görüyorum!)) demesi doğrudur. Güneşten taşan ışık, güneşin cümlesinden olup, bu cümleden hariç bir varlık değildir. Vücud aleminde bulunan her şey de, ezelî kudretin nurlarından bir nur ve âsânndan bir eserdir. Güneş, bütün eşyayı aydınlatan ışık kaynağı olduğu gibi böylece ibarenin tam ola-

rak ifade edemediği mâna da zaruret icabı ezelî kudret olarak tabir edilir ki, varlık aleminde hakim olan bu ezelî kudrettir ve bu mânada vücud âleminde yalnız Allah'ın bulunduğu ve arifin de «yalnız Allah'ı tanıyorum!» demesi caizdir.

Hayreti mucib olan hallerden biri de, «Allah'dan başka bir varlık bilmiyorum!» diyenin doğruyu söylemiş ve ayni zamanda «Allah'ı bilemem!» diyenin de doğruyu ifade etmiş olmasıdır. Ne var ki bu sözlerin vecihle-ri değişiktir. Nitekim vecihleri değişik olan rnütenakız-ları tekzib etmek gerekseydi, Aiiah-ü Teâlâ'nm «attığında sen atmadın; ancak Allah attı-» (1) Kavl-i Şerifi doğru olmazdı. Oysa doğrudur. Çünkü rami (atıcı), iki itibarla ramidir. Birinde kula, öbüründe ise Allah'a nis-bet edilmiştir ki, bunda tenakuz yoktur.

Artık bu kadarla iktifa edelim; sahili bulunmayan bir denizin enginlerine açılmış olduk. Bu çeşit sırların, kitablara tevdi edilmek suretiyle tebeddüle uğramaması gerekir. Bunların burada arz ve beyanı kasıtsız gelmiş olduğundan bu bahsi kapatarak Esmâ-i Hüsnâ'nın mufassal olarak izahına dönelim.

BİRİNCİ BÖLÜMÜN SONU

(1) Enfâl Sûresi, 17. âyetin bir kısmı.

İKİNCİ BÖLÜM (GAYELER ve MAKSADLAR BÖLÜMÜ) ÜÇ KISIMDAN MÜTEŞEKKİLDİR.

BİRİNCİ KISIM

ALLAH'IN DOKSANDOKUZ İSMİNİN MANALARININ ŞERH ve İZAHI HAKKINDADIR.

Ebu Hüreyre (R. A.) rivayet ediyor. Resûlüllah Sallallâhü Aleyhi ve Sellem buyurdular:

«Şüphe yok ki, Allah'm doksan dokuz İsım vardır. -Yüzden bir eksik.. Çünkü o, tektir; tek'i sever.. Bu emleri her kim sayarsa Cennet'e girer»

ALLAH (c.c.)

Lâfza-i Celâl bu mânâyadır. Onun asü kökü hakkında yani (Allah) kelimesi hangi kelimeden meydâna gelmiştir hususundaki ileri, geri fikirlerin serd edilmesi insana, beyhude çabalamaktan ve yorulmaktan başka bir şey kazandırmaz.

FAİDE :

Şunu iyi bil ki, bu isim, (Allah) Allah'ın doksan dokuz isminin en büyüğüdür! Çünkü bu, içinden hiç bir şey müstesna, olmaksızın, bütün ilâhi sıfatlan cem eden zâte delâlet etmektedir.. Diğer isimleri ise, ilim, kudret, fiil gibi yalnız ifade ettikleri mâna birimlerine

delâlet etmektedir..

Ve yine bu isim, Allah'dan başkasına, ne hakikat ve ne de mecazen delâlet etmiyeceği cihetiyle, bütün isimlerinden daha ahasdır. Yani daha özellik ve hususiyet ifade etmektedir.. Diğer isimler ise, böyle değildir. Ondan başkasına da itlâk edilip çağınlabilir: Kadîr, • Alîm, Halım gibi.. İşte bu iki sebebdendir ki, Allah ismi, bütün isimlerin en büyüğü olmuştur...

BİR İNCELİK :

Diğer isimlerin mânaları, kula sübutu itibarila da . tasavvur edilebilir. Hattâ merhametli kişiye rahim, bilgin olan kişiye âlim, sabırlı olan'a sabûr, çok şükredene şekûr denebüir. Tabiî Allah'a denmesiyle kula denmesi arasında farklar vardır. Lâkin «Allah» ismi ise her ne suretle olursa olsun Allah'dan başkasına itlâk edilemez.. Yukanda arz ettiğimiz gibi, ne hakikat cihetinden ve

.ne de.mecaz cihetinden.

Bu ismin bu özelliği itibarı iledir ki, Es'sâbûr, Eş'-şektr, el'cebbar, el'melik gibi isimler Allah'a izafe edilerek: «Bunlar Allah'ın isimlerindendir» denilmiştir de.

Allah ismi, Sebûr ve Şekûr'ün isimlerindendir denilmemiştir. Zaten denemez de'.....

Neden mi? Çünkü, bu isim (Yani Allah ismi) üâhî mânaların hepsini içine alma itibarı ile daha şümullü ve daha kuvvetli olduğundan, başka isimle tarif edilmesine hacet kalmamıştır. Diğerleri ise ancak O'na (Laf-.za-ı Cellâl'e) izafetle tanımlanmıştır...

TENBÎH:-

Kulun bu isimden nasibi, son derece teabbud olmalıdır. Yani Allah'a bütün kalbi ile bağlanmalıdır. Hem de öylesine ki, gözü ondan başkasını görmemeli, ondan başkasına iltifat eylememeli, ondan başka hiç kimseden bir dilekte bulunmamalı (yani kimseye boyun eğme-.meli), ondan başkasından korkmamalı!... Bu niçin olmasın ki, O bu isimden, O'nun (Allah'ın) gerçek varlık olduğunu, O'ndan başka ne varsa, bütün herşeyin fani, "boş ve yokluğa mahkûm olduğunu anlamıştır... Evet kişi, her şeyden önce kendisinin de yok olacağını her fani gibi hayata gözlerini yumacağını bilmelidir. Nite-lum Resûlullah Sallallâhü Aleyhi ve Sellem kendisini yok saymış da şöyle buyurmuştur: Arab'ın söylediği beyitlerin en doğrusu Lebid'in şu sözüdür: «Allah'dan mâada herşey boştur.»

er-RAHMAN - er'RAHİM

Eu

bu

76

İMAM-I GAZALE

•ESMÂ-1- HÜSNÂ ŞERHİ

. le, kasd etmeden, murat etmeden muhtacın ihtiyacı, (ihtiyarı olmadan) karşılanır. Öyleyse muhtaç olan kişiye Rahim denemez!

¦ Bir ihtiyacı karşılamak isteyen kimse, eğer o ihtiyacı- karşılamaya gücü yettiği halde karşılamazsa ona. Rahîm denmez, çünkü iradesi tamam olsaydı mutlaka o ihtiyacı karşılardı. Eğer ihtiyacı karşılamaktan aciz. ise, içinde şefkat ve merhamet duygusu taşıdığından dolayı kendisine Rahim denebilir.. Lâkin ne var ki onurv merhameti noksan sayılmış olur. Zira tam rahmet merhamet iyiliğin muhtaçlara izafesiyle ve onlara gerçekten istemesiyle mümkün olur. Umumî Rahmet (Esirgeme) ise, hak edene de, etmeyene de şamil olan bir merhamet (esirgeme) dir.

Allah'ın Rahmeti (Esirgemesi) hem tamdır, nemde: şümulüdür.

Tamdır: Çünkü muhtaçların ihtiyaçlarını gidermek istemiştir ve bizzat tam mânâsiyle gidermiştir...

Şümullüdür; Zira, O Rahmeti hak edene de, ermeyene de şamil olmuş, dünya ve ahirette duyulacak her türlü zaruret ve ihtiyaçları kapsamıştır... Şu halde mutlak ve gerçek Rahim (esirgeyici) O'dur!...

BİR İNCELİK :

Rahmet (esirgeme), merhamet eden kimseye arız. olan hüzün verici bir duygu olmaktan hali değildir, Rabsa şüphesiz ki bu gibi şeylerden münezzehtir. Bu. sebeble belki bunun rahmet anlamında bir noksanlık olduğunu sanırsın. Oysa bu; O'nun hakkında noksanlık değil, bilâkis kemâl (mükemmellik) dir.

Noksan değildir. Çünkü, Rahmetin (esirgemenin) mükemmelliği; semeresinin kemâliyledir. Muhtacın.

ihtiyacı tam manasıyla karşılanınca, esirgenen kişinin, .asıl merhamet edenin elem duygusunda herhangi bir rolü olamaz!. Merhamet eden kimsenin elem duyması, kendi şahsının za'afına ve noksanlığına delâlet eder. IMuhtacm ihtiyacı gerçek mânada karşılanınca bu bir şey ifade etmiş olamaz.

Bunun esirgeme anlamında mükemmel olmasına .gelince: Esirgeyici, hiç şüphe yok ki, kendi nefsinde duyduğu bu acıma hissini, muhtaç durumda olana yardım etmek suretiyle bertaraf etmek ister. Bu, her ne kadar zahiren ona-noksanlık iras edeceği hissini verirse de, asıl gaye muhtaç durumda olan kişinin ihtiyacını karşılamakdır. Yoksa kendi vicdanî üzüntüsünü dindir-lek değildir. Öyleyse, esirgeyici için böyle bir noksan-k kabil-i tasavvur değildir..

FAİDE : ' ¦ -

RAHMAN (ismi) Rahim (isminden) daha hususu-llik ifade eder. Bu sebebledir ki, Allah1 dan gayrisine bu isim konamaz. Rahim ismi ise, Allah'dan başkasına da litlak edilebilir. Bu yönden Rahman ismi Allah'ın Âlem (Zat) ismi olan «Allah» ismi ne yakındır. Her ne kadar bu isim Rahmet kökünden gelme ise de gerçek budur. İBu sebebledir ki Cenab-ı Hak. her iki ismi şu ayette bir Sarada zikr etmiştir: «De ki: Gerek Allah diye ad verin, gerek Rahman diye ad verin, hangi adı verirseniz niha-.yet en güzel isimler onundur» (1)

İşte bu yönden ve birde sayılan Allah isimlerinde

teradüfü önleme keyfiyetinden dolaydır ki, her iki is-

onin arasını ayırd etmek gerekmektedir. Rahman ismi-

xin ifade ettiği mâna Rahim isminin ifade ettiği naâ-

(1) İsrâ Süresi, 110. âyet.

I

I

nadan mutlaka farklı olmalıdır. Yalnız Ahiret saadetini vermek (Mü'minlere) anlamında olan Rahim isminden Rahman ismi şu bakımlardan farklıdır:

Rahman ismi icabında Allah insanları önce yaratmıştır, sonra mü'minleri imana ve mutluluk sebeblerine hidayet etmiştir. Daha sonra da onlan ahirette mutlu kılmıştır. Dördüncü olarak da onları, kendi Ce-mal-i İlâhisini müşahade etmek şerefine nail ve maz-har etmiştir...

TENBİH:

Mü'minler bu isimden ne elde edebilirler? Mü'minler bu isimden şunu elde edebilirler. Önce-AUarTın gafil kullarına merhamet edip onları olanca güçleriyle Allah yoluna vaaz ve nasihat etmek suretiyle çevirirler. Böyle bir teşebbüsde bulunduklarında şiddet yolundan ziyade yumuşaklık ve şefkat yollarını tercih ederler.' Asilere de merhamet gözü ile bakarlar, eziyet ve zulüm nazan ile değil...

Mü'minin başlıca gayesi, insanlardan sadır olan her masiyet sanki kendi nefsinden sadır oluyormuş gibi, o masiyeti onlardan bertaraf etmeye olanca gücüyle çalışmak ve bu suretle onları Allah'ın gazabına uğramaktan kurtarmak olmalıdır.

Mü'minin «Rahim» İsminden istifade edeceği hu-

s>us da şudur:

Gücü yettiği iadar muhtaç durumda olan kimselerin ihtiyacını karşılar, yanında ve memleketinde ihtiyacını karşılamadığı hiç bir fakir bırakmaz. Muhtaçların ihtiyaçlarını ya para ile, ya da nüfuzu ile veyahut bayra delâlet etmekle, daha olmazsa zengin ve söz sahibi olan kişilere baş vurmak suretiyle karşılar. Bu say-

(faklarımızdan aciz olursa, o zaman ona hayırlı dualar yapmak suretiyle onun hüzün ve kederini paylaşır...

BİR SUAL VE BİR CEVAP :

SUAL:

Allah'ın Rahim ve Erhamerrahimin (merhamet edicilerin en merhamet edicisi) olmasının mânâsı nedir? Mademki Rahîm, zarara uğramış, hasta, işkenceye maruz kalmış, belâ ve musibetlerle karşı karşıya gelmiş kişilerin imdadına koşup kurtarmaktır. Mademki Hak Teala her belâyı, her fakr-ü zarureti önlemeye, her hastalığı bertaraf etmeye kaadirdir. Öyleyse neden dünya hastalarla, muhtaçlarla doludur? Kullarını neden böyle işkenceler içerisinde kavranır bir halde bırakmakladır?.

CEVAP :

Bu suali bir misalle cevablandıralım. Bir küçük yavruyu ele alalım, hastadır. Ameliyat edilmesi gerekmektedir. Annesi acıdığı için bir türlü onu ameliyat masasına, cerrahi müdahalede bulunacak operatöre teslim etmek istemiyor. Babacı ise ameliyat olmasında kararlı...

Cahil zanneder ki, anne babadan daha merhametlidir. Bak anne evlâdı için nasıl telâşlanıyor ve ameliyata kıyamıyor, der. Akıllı kişi ise hiç de böyle düşünmem. O, babanın daha merhametli olduğuna inanır. Çünkü baba onu devamlı sancıdan kurtaracak.. Bunun için de muvakkat acılara tahammül etmesine göz yumacaktır..

Çünkü az ve geçici acılar sancılar ilerde gerçek sıh-hata vesile olacaksa nazar-ı itibare alınmaz. Onlara kö-

*;&

tü hazar ile bakılmaz. Bilâkis iyidir gözü ile bakılır. Çünkü onlar iyiye bais olacaklardır.

Rahim (merhamet edici) ye gelince, hiç şüphe yok ki, merhamete muhtaç olan kişiye merhamet etmek ister... Sonra varlık aleminde hiç bir şer yoktur ki «Hayrı» içinde bulundurmasın. Şer, büsbütün ortadan kaldırılmış olsaydı, içinde bulundurduğu hayrı da beraberinde alıp götürecekti, içinde bulundurduğu hayırla beraber ortalardan kaybolmasıyla şüphe yok ki daha büyük serler ve zararlar ortalığı dolduracaktı...

Mikrop almış bir eli düşünelim. Bu eli kesmek, zahiren her ne kadar kötü görünürse de, bütün bedenin selâmeti gibi büyük bir mutluluğa vesile olacağından onda sonsuz hayırlar gizlidir. Çünkü eli öyle kendi haline terk etmek bütün bedenin helâkına sebeb olur. Böylelikle şer, olduğundan daha da zararlı ve yaygın bir hal alır. Şu halde bütün bedenin selâmeti için bir elden olmak şer değil, bilâkis hayrdır. EH kesmek bizzat bedeni kurtarmak için murat edilmiştir. Elin kendi uzviyetini kurtarmak için değil de bedenin selâmeti için kesilmiş olması, asıl gayenin eli değil de bedenin kurtulması olduğunu ortaya çıkarmıştır.. Netice olarak her ikisi de iradede yer almıştır. Ancak şu farkla; birisi kendi zatı için arzu edilmiş, diğeri ise başkasını kurtarmak için istenmiştir.. Kendi zâtı için murat edilen, her zaman için başkası için murat edilenden önce gelir. Bu sebeble Cenab-ı Hak «Rahmetim gazabımı sebk etmiştir» buyurmuştur. (1)

Şimdi bu Kudsî Hadisi inceliyelim: Allah'ın gazabı,

(1) Bu Hadisi Kudsî Müslim'dedir. Ayrıca Diyanet İşleri Bşk. ligi yayınlarından «Kırk Kudsî Hadis» Aliyy-ül Kari. Mütercim H. Hüsnü Erdem isimli kitabın 25. sayfasındaki 18 No.lu Hadis.

-Şerri murat etmesidir. Çünkü şer de (kötülük de) O'nün iradesiyle meydana gelir.

Rahmeti ise Hayrı (iyiliği) murat etmesidir. Hayır da onun iradesinin bir neticesidir. Lâkin hayrı, bizzat hayrın kendisi için murat etmiştir. Şerri, bizzat kendisi için değil, içinde bulundurduğu (insanlara meçhul ve kapalı olan) hayr için murat etmiştir. Demek ki, şer (kötülük) bizzat kendisi için maksud değil, içinde sakladığı hayır için kasd edilmektedir. Şu halde hayr, kendisine vusul için bazı arazları gerektirmektedir.

Böyle, olan bir şey, rahmete engel olabilir mi hiç? İmdi içinde hiç bir hayır saklamıyan bir şer aklına gelirse veyahut hayrı serde değil de başka yönden tahsil edilmesi mümkündür dersen, o zaman bu iki vehmi.sana ilham eden cüce aklını suçla! (Neden mi?)

Şerrin içinde hayır yok demen, daha doğrusu böyle bir hükme varman, cüce aklının gerçek marifete nü-îuz edememesinden ileri gelmektedir. Çünkü sen böyle düşündüğünde, ya ıztırap'tan kurtulmak için ameliyatı kötü ve tehlikeli gören sabi, veyahut da maktulün ölümünü şer kabul ettiği için kısasla öldürülen kişinin idamını şer kabul eden ahmak gibi olursun. Ahmak kısasda olan umum mcnfn.aU, insanlığın selâmet ve saadetini düşünememiştir. Tek şahısda görülecek bir şer'in kaldırılmasıyla, umumun hayrına vesiyle olacak genel bir hayra tevessülün sırtını anlayamamıştır. O öyle düşünüyor veyahut öyle olmasını isUyor diye hayr olan şey ihmal edilir mi hiç?.. «Hayrı şerrin dışında tahsil etmek mümkündür.» gibisinden aklını kurcalayan vehme gelince. Bu da ince, her aklın idrak edemiye-ceği gayet muğlak bir keyfiyet arz etmektedir. Zira her -muhal veya mümkün olan şeyin imkanlılığı veya imkânsızlığı, ne bilbedahe ve ne de azıcık bir düşünce bir

ESMA-i HÜSNA ŞERHİ

I1"

nazarla anlaşılmaz, bilâkis bu, derin ve geniş düşünce leri gerektirir ki, bir çok kimselerin içinden çıkabileceği iş değildir bu...

Öyleyse bu iki vehmi sana ilham eden aklını suçr la da Allah'ın merhamet edicilerin en merhamet edicisi olduğu ve Rahmetinin de gazabını sebk ettiği hususunda asla tereddüte kapılma. Şerri murad eden kimse hakkında, bunu bizatihi şer için murad ediyor, öyleyse o, Rahmet ismine müstahak değildir diyerek şüphecilik yollarını arama!

Şerrin ifşasını engelliyen örtüyü kaldırdığımızda mahz-ı hayrın su yüzüne çıkacağını söyledik. İman et (yeter) beni ifşaya zorlama! Ben sana şifreyi verdim, eğer işaret ve şifreden anlıyorsan bu kadan sana yeter...

BEYİT :

«Eğer diriye çağırsaydın mutlaka duyururdun; lâkin ne yazık ki çağırdığın kişide hayat yoktur!...»

Bu bir çok kimselerin düşündüğüdür.. Onun için böyle bir açıklamada bulundum, Yoksa Allah'ın kader hakkındaki sırra vakıf olan kardeş bu söz sana değildir. Sen zaten bu gibi açıklamalara ve tenbihlere muhtaç değilsin.

el'MELİK O, öyle bir varlıktır ki, ne zatında ve ne de sıfatında hiç bir varlığa ihtiyacı yoktur. Bilâkis herşey zatında, sıfatında, mevcudiyetinde ve bekasında ona muhtaçtır! .

Ş14 halde ondan başka herşey O'nun memlukûdür..

O'nun ise hiç bir şeye ihtiyacı yoktur! İşte Melik-i mutlak O'dur!..

TENBÎH:

Kulun mutlaK melik olması hiç düşünülemez. Çünkü onun her şeyden müstağni olduğu söylenemez.. Al-lah'dan başkasına ihtiyacı olmasa bile, mutlaka daima Allah'a muhtacdır. Sonra ona herkesin, her şeyin muhtaç olduğu da düşünülemez. Zira ona muhtaç olmayan bir çok varlıklar vardır da o farkında değildir.. Lâkin kendisinin bazı şeylere muhtaç olmaması düşünülünce onun Melik olduğu zannı hakim olur.

Kullardan gerçek Melik o kişidir ki; Allah'dan başka kimsesi olmaz.. Allahdan gayri her şeyden alâkasını keser. O, bununla beraber asker ve halkının kendisine itaat ettiği boyun eğdiği ülkeye sahib olur.. (Nasıl mı?)

Şöyle: Çünkü onun öz ülkesi kalbi ve kalıbıdır. Askerleri ise, gazabı, şehveti, hava hevesidir. Halkı ise; dili, gözleri elleri ve sair azalarıdır..

O, bütün bunlara hakim olup da kendisine boyun eğdirirse, işte kendi iç dünyasında sultanlık derecesine yükselmiş demektir.. Bir de buna insanlara Karşı olan ihtiyaçsızlığı ve herkesin - gerek dünya hayatında ve gerekse ahiret hayatında - kendisine, muhtaç olduğu hususu eklenirse işte o zaman yeryüzünün sultanı olmuş demektir ki bu, Peygamberlerin (Allanın selâmı üzerlerine olsun.) rütbesidir. Çünkü O'nlar, ahiret hayatına hidayet etme hususunda Allah'dan başka hiç kimseye ihtiyaçları yoktur, herkes kendilerine muhtaçtır..

Meliklik hususunda; Peygamberleri, onların varisleri olan alimler takib ederler, onlann sultanlık derecesi de, kullan irşat edebilmek yeteneğiyle ölçülür.

Evet, bu niteliklerle kul melekler derecesine ulaşır ve Allah'a yaklaşabilir. Bu mülk - hakimiyet - kendilerine gerçek melik olan, mülkünde ortağı bulunmayan Allah tarafından ihsan edilmiştir.

Emirlerden biri, ariflerden birine:

— Ne ihtiyacın varsa söyle. Dediği zaman, arifin kendine verdiği cevab ne de arifanedir.

— Ben senden ne istiyeceğim ki, benim iki kölem vardır ki onlar senin efendindir.

— Neymiş onlar bakalım?

— Biri hırs, diğeri heva ve heves... îşte ben bu ikisinin sırtını yere getirip onlara hakim oldum, sen ise bunlara yenildin. Onlar sana hakim oldular. Demiştir.

Adamın biri, bir şeyhden kendisine nasihatta bulunmasını rica edince Şeyh ona dedi ki:

— Dünyada da, ahirette de melik ol. Adam bu sözü duyunca şaşırdı ve tekrar sordu:

— Nasıl yani?

— Dünyaya karşı olan hırs ve şehvetini kesersen, hem dünyada hem ahirette sultan olursun. Çünkü sultanlık hürriyet ve ihtiyaçsızlıkta görülebilir; esaret ve zillette değil...

el'KUDDÛS O, hissin idrak ettiği, hayâlin tasavvur ettiği, vehmin ileri atılıp tahayyül ettiği, vicdanın ihtilâç ettiği tefkirin tasarladığı her vasıf (nitelik) den münezzeh ve nıüberradır... •

O'nu vasf ederken; o, ayıp ve noksan sıfatlardan münezzehtir demedim, çünkü böyle bir söz edebe ay-

kın düşer.. Zira böyle bir ifade, ülkenin kiralını vasf eden kimsenin: «ülkemizin kiralı, mühür kazıya, kan alıcı değildir!» sözüne benzer.

Şurası da muhakkaktır ki, bir şeyin mevcut olmasını nefy etmek (yoktur demek) o şeyin var olmasının mümkün olduğunu vehm ettirir.

Böyle bir vehim de -Vacib-i Tealaya- noksanlık is-nad etmeye yol açar. Onun için O'nu vasf ederken de-Jdim ki: O, bir çok kimselerin mükemmel olarak kabul ettiği veya sandığı vasıflardan münezzehtir.. Çünkü o 'insanlar, önce kendilerine bakıp niteliklerini tanıdılar.. Tabiî ki, bu nitelikler içinde mükemmel olanı mevcud olduğu gibi noksan olanlar da mevcuddur.

Onlar, ilim, kudret, duyma, görme, konuşma, irade gibi vasıflannı mânalarının hizasına koyarak işte bu kemâl sıfatlardır, dediler.

Kendilerine göre, cehalet, acizlik, körlük, sağırlık, dilsizlik gibi noksan olan sıfatlan da mânalarının hizasına koyarak noksan saydılar.

Sonra Allah'ı övmek istedikleri zaman kendi ölçüleri dahilindeki mükemmel sıfatlarla tavsif ettiler ve noksan sıfatlardan tenzih ettiler. Oysa Allah kendi nefislerinde kemâl sıfatlar olarak tanıdıkları sıfatlardan da, kendi haklarında noksan kabul ettikleri sıfatlar-, dan da münezzeh ve müberradır. Hattâ yaratıklar için tasavvur ve tahayyül edilen her türlü sıfatlardan da münezzehtir. Çünkü O, onların hiç birine benzemez, hiç bir şey de O'na menend olamaz!..

Bu konuya dalma ve izah etme olmasaydı zaten bu konuya girmezdim, teeddüp ederdim. Bunu, mukaddimeler bölümlerindeki dördüncü bölümde gayet açık olarak izah ettim, tekrarına lüzum görmüyorum..

TENBÎH :

Kulun takdisi, ilim ve iradesini tenzih etmesidir İlmine gelince: Onu, bütün muhayyelât, mahsusat (his edilenler), Mevhûmat (vehm edilenler) ve behîmi sıfatların iştirak ettiği her şeyden tenzih etmesidir.

. İradesine gelince, onu, şehvet, öfke, yemek, içmek, evlenmek, giymek, dokunmak, bakmak gibi beşerî lezzet ve sıfatlara müncer olan her türlü sıfatlardan tenzih etmektir.

İşte kul, böyle olunca ancak Allah'a yaklaşabilir. Onun kalbi her zaman için Allah'la beraber olabilir. O-nun Allah'dan başka hiç bir şeyde hazzı, Allah'a kavuşmaktan başka hiç bir şeyde şevki, Allah'dan gayri hiç ; bir nesnede sevinç ve neşesi kalmaz!.. O'na Cennet bü- ¦ tün nimetleri ile verilse, hiç birine iltifat etmez. Sahip-' siz evi ne yapsın o?.. Hülâsa: Kul, hissî, hayali ve hayvanı olan temayüllerden kurtulduğu gün ruhen kemâle ermiş olur.

Müridin celâleti, muradının celâletiyle ölçülür. Bütün gayesi karnına giren şey olursa, kıymeti de ondan çıkan şey kadar olur...

Allah'dan başka gayesi olmayan kişinin derecesi,

himmetine göredir..

İlmi, mahsusat, mütehayyilât derecesini geçerse, iradesi şehvet icablarmdan arınırsa Hazretil - Kuds'un sevgisine mazhar olmuş demektir...

es'SELÂM Tüm selâmet ve emniyetler ondan sadır olmuştur ve yi-:ne ona rucû edecuKtir. Yukarıda anlatmıştık: Vacib teâla'nın fiilleri şer'den (yani mutlak serden) salim olmuştur.

Şerri hiç bir zaman bizatihi murat etmemiştir. A-ma içinde hayr saklı olan şerri murat etmiş olabilir. Çünkü böyle olan şer aslında, yukarda da işaret ettiğimiz gibi şer değildir...

TENBÎH :

Hile, kin, hased, kötülüğü istemek gibi şeylerden uzak, günâh ve yasaklardan beri olan her kul, Allah'a selâmet bulmuş bir kalple gelecektir. İşte kulun bu gibi huylardan arınması Selâm-ı Mutlak'dan istifade etmesiyle mümkündür.

Kulun her bakımdan selâmet bulması, ayrıca in'tikas ve in'ikasdan da beri olmasına bağlıdır.

İn'tikas: Aklın şehvet ve gadaba esir olması demektir. Gerçekse bunun tam aksidir. Yani şehvet ve gazabın aklın esiri olmasıdır. Bunun aksi olunca intikâsa maruz kalmış olur. Böyle olunca da emir memur; kıral "köle olmuş olur.. Şu halde selâm ve islâmla, ancak müs-lümanlarin dilinden ve elinden kurtulmuş olan kimse nitelenebilir. Henüz kendi nefsini kurtaramıyan kişi, bu ulvi vasıfla nasıl nitelenebilir?...

el'MÜ'MİN

O öyle bir varlıktır ki, bütün emniyet ve eman ona racidir. Çünkü emniyet sebeblerini o açıklamış, korku .yollarını o kapatmıştır.

88

89

Korku mahalli olmadan emniyet, helak olma tehlikesi olmadan da korku tasavvur edilemez. Mü'rnini mutlak o varlıktır ki, bütün emniyet ve emanın kaynağı asla ondan başkası olamaz. İşte o da Allah'dır.

Şurası da bir gerçektir ki, kör görmediği yerden kendisine bir felâketin gelebileceğinden endişe eder. İşte gören göz, sahibini böyle bir tehlikeden kurtarır. Eli olmayan kişi de el ile savunabileceği yerden tehlike geldiğinde böyle bir korkuya kapılır. Ama eli olursa o tehlikeyi rahatlıkla önler.

İşte insan oğlunun bütün organ ve duyulan da. böyledir... İsimlerinden biri Mü'min olan Allah onları yaratmış, şekillendirmiş, kuvvetlendirmiştir.

Şimdi düşmanları tarafından aranan bir insanı düşünelim:

Çembere alınmış, halsiz olduğu için organları hareket edemiyor. Hareket etse bile, kendisini koruyacak silâhı yok. Veya silâhı da var ama, düşman çok, tek başına üstelerinden gelemiyor. Kendini koruyan insanlar da var ama, mutlaka hep beraber sığınacak bir kaleleri olması gerekiyor.. Tam o sırada biri yetişiyor ona silâh, asker veriyor. Üstelik onu ve askerlerini muhafaza ede* cek bir de kocaman kale yapıyor. Ona emniyet ve eman nimetini tattırıyor. İşte böyle olan kişiye şimdi rahatlıkla biz mümin diyebiliriz..

¦ İmdi kul, yaradılış itibarı ile gayet zayıftır. Hastalık, açlık, susuzluk, gibi şeylere maruz olduğu gibi; yanma, boğulma, yaralanma, kırılma tehlikeletiyle de her saman karşı karşıyadır.

Onun hastalık hakkındaki korku ve endişelerini, ancak hastalığa çare bulan doktorlar bertaraf edebilirler. Yemekler de açlığını, su da susuzluğunu giderebi-

lir. Azaları (organları) da bedenin muhafazası için elverişli olabilir.

Duyulan da felâketten haber verecek birer casuslarıdır..

Bütün bunların yanında kulun asıl büyük korkusu vardır ki, o da ahiret korkusudur. Onu bu korkudan kurtaracak yegane siper ise Kelime-i Tevhiddir, Allah'-da işte kullarına en büyük bir reçete olarak ve en güzel koruyucu kale olarak bu Kelime-i Tayyibeyi ihsan etmiştir. Ve şöyle buyurmuştur: «— La ilahe illellah, benim kalemdir. Her kim benim kaleme girerse, azabımdan emin olur..»

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki; Kâinatta, esbaba tevessül etmeden emniyet tasavvur edilemez. Bu sebetn lerin halikı; onların göstericisi ve nasıl kullanılacağının öğreticisi hiç şüphe yok ki (Allah)'dır.

O'dur herşeyi yaratan, O'dur yol gösteren.

Evet, O'dur gerçek ve mutlak MÜ'MİN...

TENBİH :

Kul, bu isimden şunu elde edebilir: Yanında bulunan herkesi şerrinden emin kılar. Hiç kimseye zararı dokunmaz, ona baş vuran her korkan kişiyi, gerek kendi nefsi ve gerekse dini hakkında duyduğu korku ve endişeden kurtarmaya çalışır. Nitekim Resûlüîlah Sal-lallâhû Aleyhi ve Sellem şöyle buyurmuşlardır:

«Allah ve ahiret gününe iman eden, komşusunu' kendi kötülüklerinden emin kılsın»

Kullar arasında bu isme en çok hak kazanan, halkı, kurtuluş yoluna, Allah yoluna irşad ve hidayet, ederek Allah'ın azabından kurtaran kişilerdir.. Bunu da-hiç şüphe yok ki, Peygamberler ve âlimler yaparlar. Bakınız Peygamberimiz (S.A.V.) ne buyurmuşlar:

«Şüphesiz siz, ateşte kelebekler gibi dolaşacaksınız, ben gelip sizi bir tarafınızdan tutarak kurtaracağım'..»

HAYÂL VE TENBİH :

Korku, şüphesiz ki AUah'dandır. Kullarını korkutan O'dur. Korku sebeplerini de o yaratmıştır.. Öyleyse emniyet O'na nasıl izafe edilir?

CEVAP: Korku ondandır... Emniyet de ondandır. Korku sebeblerini ve emniyeti yaratan hiç şüphe yok ki O'dur! Onun korkutucu olması, Mümin olmasına mani teşkil etmez. Nitekim kullarından bazılarını zelil kılması O'nun Muiz (Aziz) kılıcı olmasına mani değildir. O, Hem Muiz (Aziz kılıcı), hem de Muzil (Zelil) kılıcıdır..

Ve yine O'nun kullarından bazılarını alçaltıcı olması; yükseltici olmasına mani değildir. O bazı kişileri alçalttığı gibi,, bazılarını da yükseltebilir..

Demek ki, Mümin (Eman veren) de O'dur, korkutan da O'dur.. Lâkin güzel isimlerinden biri Mü'min -olmuştur da Muhavvif (Korkutucu) olmamıştır...

el'MÜHEYMİN Bu ismin, Allah hakkındaki mânası şudur: O (Allah), yaratmış olduğu mahlûkatının amelleri, rızıkları, ecellerini bilip muhafaza eder. Her muhafaza ile memur olana müheymin derler. Bir şeye göz kulak olan kişi o şeyin koruyucusu ve müheymindir demektir. Şu halde israf (gözlem) ilme, istilâ ise Kudretin kemaline, muhafaza ise akla racidir. İşte bu mânaların hepsini ancak (Müheymin) ismi içine alır. Bu mânaları tam

mânasiyle ve kayıdsız şartsız ancak Allah tahakkuk ettirir, başkası değil. Bu sebebledir ki,

(El-Müheymin) ismi, kadim kitablarda da Allanın isimlerinden sayılmıştır...

TENBÎH :

Kendini mürakaba eden, kendi kusurlarını anlayan ve düzeltmeye çalışan, kendisini iyi hal üzere devam ettirmeyi başaran her kul kalbine hakim olma itibari ile müheymindir. İsraf ve ittilaı daha da genişletip Allah'ın kullarına yol gösterme imkânına sahib, feraset ve istidlal tariki ile iç ve dış yüzlerine de vak'f olup da onları irşat edebilirse tabii ki bu mânadan nasibi son derece fazla olmuş olur...

el'AZİZ O, öyle bir kıymetli isimdir ki, emsali az bulunur. Ona çok ihtiyaç duyulur. Ona ulaşmak güç olur. Bu üç mânayı üzerinde bulunduramayan kişi'ye «Aziz» ismi verilemez!

Çünkü çok nadir olan şey var ki, kıymetli ve faydalı değildir.. Bunun için de hiç bir zaman (Aziz) olamamıştır..

Nice kıymetli ve yararlı, misli bulunmayan şeyler var ki vüsûlü güç değildir: Güneş gibi.. Onun emsali yok... Yer de öyle... Bunların faydası pek çoktur. Onlara olan ihtiyacımız da son derecededir.. Lâkin (bütün bunlara rağmen) her ikisine de (Aziz) diyemiyoruz. Çünkü, onları müşahede etmek onlara vasıl olmak güç değildir.. Onun için bir şeyin aziz olması için mutlaka

yukarıda arz ettiğimiz üç mâna (Vasf) m bulunması gerekmektedir..

Sonra bu üç mâna'mn her birerleri için kemâl ve noksanlık söz konusu olabilir...

Meselâ nadir olmasındaki kemâl, bir olmasına bağlıdır. Çünkü birden az hiç bir şey tasavvur edilmez. Tek olan misli ve menendi bulunmayan varlık ancak Allah'tır. O'ndan başkası için böyle bir şey düşünülemez..

Güneş mevcut olma bakımından her ne kadar tek ise de lâkin onun gibisinin bulunması da mümkündür. Yani mümkün olma bakımından o, tek değildir. Kemâl, nefasette onun gibisi bulunabilir...

Şiddetli ihtiyaç meselesine gelince:

Bu, herşeyin -varlığında, bekasında, sıfatında- kendisine ihtiyaç duyulan varlık olarak kabul ettiğimizde «Hakkında kemâl» sözü doğru olabilir.. Böyle bir varlık Allah'dan başka var mıdır?

, — Bütün varlıklar O'na muhtaçtır. Hemde herşey-lerinde.

Yukarıda açıklamıştık. Allah'ı kendisinden başka tam mânasiyle kimse bilemez! (Künhünü..) Kayıtsız şartsız gerçekten Aziz olan O'dur!... Azizlikte O'na hiç bir şey benzeyemez!...

TENBÎH:

Kullardan aziz olan, uhrevî hayatlarında ve ebedî saadetlerindeki önemli işlerinde kendilerine ihtiyaç duyulandır. Şüphesiz ki, bu evsafta olanlar yok denecek kadar azdır. İşte bu ancak Peygamberlerin rütbesidir. (Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun.)

Şeref ve izzet, bakımından onlara ancak, asırlarında yaşamış halifeleri ve kendilerine varis olacak ümmet âlimleri yaklaşabilir.. Tabiî bunların her birerleri,

halkı irşat hususunda gösterebilecekleri basan nisbe-rtinde onlara yaklaşma imkânına kavuşabilir...

el-Cebbar

O, öyle bir varlıktır ki, dilediğini cebir yolu ile her-' kesde icra edebilir. Hiç kimse O'na bir şey yapamaz. Hiç kimse O'nun elinden (kudretinden) kurtulamaz. Bütün .•eller O'na karşı aciz kalır. Mutlak (kayıdsız şartsız) Cebbar hiç şüphe yok ki Allah'tır. O herkese cebr eder, hiç kimse O'na cebr edemez. Bu hususta hiç kimse O'rta eş ¦ olamaz.

TENBÎH :

Kullardan bu isme lâyık olan, uymaktan uyulmak •derecesine, yükselen, rütbe itibarı ile herkesden yüksek olan, heyeti ve suretiyle her bakımdan halka cebr eden kendisine uymaya onları mecbur kılan, onlara faidesi dokunan, onlardan faydalanmaya lüzum ve ihtiyaç duymayan, tesir edebilen, hiç kimsenin tesirinde kalmayan, kendisine uyulan ve fakat hiç kimseye uymak I mecburiyetinde olmayan, herkes tarafından delicesine |. sevileri bir kimse, onu gördüğ>-r:de, bir daha görmek isteyen ve fakat onun gibi olma temennisinde bulunmayan, kimsedir ki bu vasıf ancak insanlığın Önderi Haz-ret-i Muhammed'e (S.A.V.) nasib ve müyesser olmuştur... Nitekim bir hadisinde bu hakikati şöylece tebarüz ettirmişlerdir:

«— Musa sağ olsaydı, bana uymaktan başka çaresi olmazdı. Ben Adem oğullarının efendisiyim (ki bunun-lla) gururlanmıyorum.»

el'MÜTEKEBBİR O. zatına nisbetle herkesi hakir gören, azamet ve kibriyayı ancak kendi nefsine lâyık gören, başkalarına meliklerin kölelere karşı takındığı bir nazar misali bakandır... "

Bu bakış ve görüş doğru ise (gerçeğe muvafık ve vakıa mutabık ise) tekebbür de doğru ve sahibi gerçekten mütekebbir olmuş olur. Ne varki bu nitelikteki isim kayıtsız şartsız ancak Allah'ındır....

Eğer bu büyüklenme ve böbürlenme batıl ise, yani göründüğü gibi değilse, o zaman tekebbür boş ve üstelik mezmum olur. Her kim, kendini başkalarından üstün görüp de kibirlenirse onun bu davranışı boş ve mez-mumdur. Çünkü büyüklük azamet ancak ve ancak Allah'a mahsustur...

TENBÎH :

manada mütekebbir, zahid ve

Kullardan gerçek arif olandır.

Arifin zühdü ne demektir?

Onun manası nedir?

Mânası, kendisini o ulvi düşüncesinden ve yüce sırrından alıkoyacak yaratıklardan tahliye etmesi, Allah'-dan başka herşeyden kendisini üstün görmesi, dünyayı - hattâ - ahireti küçümsemesi, kendisini Hak'dan ırak edecek her şeye sırt çevirmesidir. İşte Arifin zühdünün mânâsı budur.

esmA-I hüsnâ şerhî

95-

Arif olmayanın zühdü; bir nevî alışverişten ibarettir. Ahiret metaını dünya metaı ile satın alır.. Veresiye alışverişteki kâr ve kazanca tama ederek peşin ahş verişi terk eder. İşte buna selem ve mubayaa derler...

Yemek ve kadın şehvetlerinin köleleştirdiği kişiler, gerçekten hakirdirler. Hiç bir zaman gerçek mânada mütekebbir olamazlar. Çünkü gerçek mânada mütekebbir, her şehveti hakir gören, hayvanların bile nasibi olan her zevke sırt çevirendir...

-*" "

el HALİK el'BARİ el'MUSAVVİR

Belki bu isimlerin eş mânalar ifade eden isimler-olduğu akla gelebilir.

Hepsinin de mânası (Yaradıcı) olduğu zan edilir. Ama mesele hiç de öyle sanıldığı gibi değildir. Çünkü her yokluktan varlık alemine çıkan şey, önce takdir, ikinci defa takdir'e göre icad, icad'dan sonra da tasvire muhtaçtır.

Cenab-ı Hak, takdir edici olarak da haliktır. İcad edici olarak da halıkdır. Nihayet müsavvir (şekillendirici) olarak da haliktır. Yaratıklara en güzel şekli O vermiştir. Onları gayet güzel nizam ve intizam içinde o, yaratmıştır...

Bu tıpkı bir bina gibidir. O binanın, tuğla, taş, çimento, kerpiç, gibi malzemelerin ne kadar gideceğini, eni boyu - metre karesi - ne kadara, kaça mal olacağını hesablıyacak birine ihtiyaç vardır.

İşte bu işleri yapana; projeyi çizene, hesap ve kitabını yapana biz mühendis diyoruz..

Bunlardan sonra binayı asıl yapacak ustaya lüzum görülür. Daha sonra binanın iç ve dış tezyinatını üstüne alacak başka bir usta aranır... İnsanlar hakkında da bu böyledir. Çünkü her işi bir insan

yapamaz, herkesin ihtisası ayrı ayrı konularda olur. Lâkin Allah hakkında biz bunu böyle düşünemeyiz. Çünkü takdir eden, icad eden ve tasvir eden de O'dur.

Şimdi Allah'ın yaratmış olduğu mahlûkatmdan birini ele alalım. Meselâ insanı...

İnsanoğlu Allah'ın yarattıklarından bir cinsi temsil eder.. İnsan varlığının vücuda getirilmesi için evvelâ nasıl yaratılacağı hakkında takdir yapılmalı. Çünkü onun, belirli bir cisim olması gerekmektedir. Bazı sıfatları alabilmesi için önce cismi lâzımdır. İnşaatçının bina kurabilmesi için bazı alet ve edevata ihtiyacı olduğu gibi../

İnsanın bünyesi ancak su ve toprakda vücut bulabilir. Yalnız toprak kâfi gelmez. Çünkü kurudur; tutmaz dağıhverir. Yalnız su da kâfi gelmez. Çünkü tutmaz dökülüverir. Öyleyse kuru ile yaşı birbirine katıştırmak ki, çamur haline gelebilsin. Sonra pişirici bir hararet (fırın) lâzımdır ki, su ve toprak karışımı muh-kemleşip ayakda durabilsin. Demek ki, insan serapa çamurdan yaratılmış, olmuyor. Bilâkis su ile yoğrulmuş, kurutulmuş ve pişirilmiş bir topraktan (balçıktan) yaratılmış oluyor...

Ama o toprağın ve suyun da belirli ölçüde olmaları gerekiyor.. Eğer takdir edilen ölçüden az olursa zerre, ya da karınca gibi küçük olur ki, insan işlerini yapamaz, rüzgâr vurduğu gibi savurur ve en küçük şey onu telef eder.

Sonra dağlar kadar büyük çamur yığınından da olmaz.. Çünkü bu miktar ihtiyaçtan fazladır. Öyleyse ne

az ve ne de çok tam ayar ve karar olmalıdır. Evet O, takdir edilen ölçüyü geçmemelidir... İşte bütün bunlar, takdirle olur. O (Allah), bütün bu işleri takdir etmesi ve takdire göre icad etmek itibariyle yaratıcıdır. İcad edip yokluktan varlığa çıkarması itibariyle bari oluyor. Sadece icad etmek ile, bir takdire göre icad etmek, ayrı ayrı şeylerdir..

Lûgatta bu iki kelimenin ayn ayrı mânalar ifade ettiğine şahit vardır. Arablar hazık ve herşeyi ölçü ile yapan insana halik ismini verirler. Nitekim şair:

«Sen halk ettiğin (yaptığın) şeyi güzel yaparsın. İnsanlardan kimisi yar ki yapar ama güzel yapamaz!» demiştir...

El-MUSAVVİR İSMİNE GELİNCE :

Bu isimde eşyaya en güzel şekil vermek ve onları en biçimli tarza sokmak itibariyle O'na mahsustur. Bu, fiil'in vasıflarıdır. Bunun hakikati ancak kâinatı tam olarak bilen, sonra ayrı ayrı yaratan Allah'a mahsustur.

Evet kainatın tamamını bir çok organdan teşekkül tek şahıs olarak mütalea edebiliriz...

Onun azaları ve eczası gökler, yıldızlar, yer, su ve [havadır...

Bunlar gayet tertipli şekilde yaratılmışlardır. Hem öylesine muhkem bir tarzda ve tertip de ki, bu tertip, azacık bozuluverecek olursa bütün nizam altüst olur.

Üste konması gereken, üste; alta konması icab eden de alta konmuştur.

Tıpkı bir bina gibi. Temel taşları alta ve kereste kısmı üste konmuştur.

Bu, tesadüfi değil, bilâkis önceden tasarlanıp da öyle yapılmıştır. ,

Bunun aksini düşünüp de taşları üste, ağaç kısmını,

alta koysalar, bina yerinde durabilir mi? Duramaz, şeklini kaybeder.

İşte yıldızların yukarda, yer ve suların (deniz ve nehirlerin) aşağıda yaratılmasındaki hikmet ve sebebleri böyle anlamalıyız...

Kainatın yarısına kadar gitsek, nizam ve intiza-mındaki hikmetleri sayacak olsak bitiremeyiz..

Ayrı ayn herşeyin hikmetini bilen, El-Musavvir isminin manasını daha iyi anlar ve bilir.

Bu tasvir ve tertip, alemin her parçasında mevcud-dur. Hatta karınca ve zerre de bile mevcuddur. Hatta ve hatta karıncanın organlarında bile bu akla durgunluk, kalbe heyacan veren nizam ve intizam, mevcuttur.

Canlı varlıklarda en küçük bir organ olarak bilinen gözün yapısını anlatacak olursak bitiremeyiz. Gözün tabakalarını, şekillerini, miktarlarını ve onda olan renkleri ve bu renklerde gizli olan yüce hikmetleri bilmeyen, gözü ancak zahiri görüşündeki şekli ile bilmekten öteye bir adım bile atamaz.

Her canlı hayvan ve bitkide hatta onların her parçasında da aynı şeyi söyliyebiliriz...

TENBÎH :

Bu isimden kuiun nasibi şu olmalıdır. Önce kendi nefsinde bütün alemin şeklini ve suretini görmelidir. Derin derin düşünüp tafsilâta geçmelidir:

Önce (Eşrafi mahlûkât) oian insana bakar. İnsan vücudunu iyice inceler, vücûdda bulunan cismanî organları gözden geçirerek, nevilerini, adet ve terkibini, yaradılışında ve tertip edilişindeki hikmetleri öğrenir, sonra, onunr idrak, irade gibi manevî niteliklerine bir göz atar, düşünür, düşünür...

Bunu takiben, gücü yettiği kadar hayvanat ve ne-

batatın suret ve şekillerini inceler ta hepsinin şekli kalbinde yer edinceye kadar... Tabii bütün bunlar, varlıkların cismani olan nevilerin şekil ve suretlerini bilmeye matuf şeylerdir..

Bir de bunun ruhanî tertibi vardır ki; bu melekleri ve mertebelerini, yıldızlarda, göklerdeki vazifelerini bilmek demektir...

Ondan sonra beşeri kalblere tasarruf etmeye başlar, onları doğru yola irşad etmeye koyulur...

Sonra hayvanlara karşı tasarrufa girişir ve onları ihtiyaçlarına doğru sevkeder... İşte bu isimden kulun nasibi bu olmalıdır. Yani vücûdî şekle mutabık ilmî suret kazanmalıdır kul. Çünkü nefsin şeklini bilmek, I malûmun şekline mutabıktır. Allah'ın suretleri bilmesi, suretlerin ayan'da mevcut olmasına sebebdir. Ayanda hnevcut olan suretler ise ilmî suretlerin insan kalbine hasıl olmasını sağlar... Böylece kul, Allah'ın isimlerinden olan (El-Musavvir) isminden istifade ederek, kendi ruhuna şekillendiricilik vasfını kazandırmış olur. Hattâ öylesine ki kendi de bir Musavvir (şekillendirici) durumuna gelir. Tabiî bu, mecaz yoluyladır. Çünkü o suret, yani kulun ruhuna gelen suret, gerçekte Allah tarafından halk edilmiştir. Kulun bunda en ufak bir jroiü yoktur... Lâkin kul. Allah'ın, Rahmet pınarlann-jdan istifade etmeye koşar. «Bir kavim özlerindeki (gü-jzei hal ve ahlâk) i değiştirip bozuncaya kadar Allah jşübhesiz onun (halini) değiştirip bozmaz.» (1)

İşte bundan dolayıdır ki Resûlüllah (S.A.V.) şöyle I buyurmuşlardır:

(1) Er'Ra'd Sûresi, 11. âyetin bir kısmı.

«— Şüphe yok ki, Babbinizin ömrünüz boyunca nefhalan vardır. Ona koşuşun!» (1)

EMIalîk. Ve El-Bari isimlerine- gelince; Kulun bu isimlerde hiç bir rolü yoktur. - yani kullara bu isimler verilmez ve onlara yaradıcı denilmez ancak çok uzak bir ihtimalle mecazî anlamda denilebilir. Çünkü yaratmak ve icad etmek, ilmin gerektirdiği şekilde gücü kullanmaktır. Allah, kula ilim ve kuvvet vermiştir. O (kul) kendisi hakkında takdir edilenleri ilmi ve kabiliyetine göre (yine Allahm izni ile) tahsil edebilir.

Aslında mevcut varlıklar iki kısma ayrılır:

1 — Var olmalarında kul'un hiç bir rolü yoktur: Gök, yıldızlar, yer, hayvan bitkiler vesair kâinatın diğer yaratıkları gibi...

2 — Meydana gelişinde kulun rolü bulunan varlıklar. Bunlar kulların, sanat, siyaset, ibadet ve cihad gibi, kulların amelleridir.

İnsan, nefsani mücahede (çalışması) sayesinde,-bazı şeyleri icad edebilecek dereceye yükselirse ve bu hususta herkesden faik olursa o, o şeylerin muhteri (Mucidi) sayılır. Çünkü o şeyler onun icadından evvel mevcud değildiler... Meselâ satrancın mucidine, satrancı filan kimse icad etmiştir diyerek satrancın mucidini belirtirler. Aslında satranç övülecek ve onu keşf eden kimseden siteyişle bahs edilecek bir meta değildir

ya!..

Hayr ve iyiliklerin kaynağı olan diğer riyazi, sınaî ve siyasî icadlar hakkında da aynı şeyi söyleyebiliriz.. Bu hususta başarı gösterenlere bir şeyler icad edenlere

(1) Bu hadisi Taberanî. Muhammed bin Mesleme (R.A.)'dan şu lâfızla rivayet etmiştir: «Zaman günlerinde Allah'ın nefhaları vardır. Ona koşuşun! Belki biriniz ondan bir nefha alır da bir daha şaki olmaz...»

mucid diyebiliriz, lâkin ne var ki bu isim ona mecazen itlâk edilebilir, hakikat yönünden değil...

Allahm bazı isimleri vardır ki, bunların kullara mecazen nakli mümkündür.. Bazı isimler de var ki, kul hakkında bu isimler hakikattir; Allah hakkında ise mecazdır: Sabır, şekûr (isimleri) gibi...

Aradaki farkı anlamadan hiç bir zaman bu isimler-I de ortaklık düşünülemez!..

el'GAFFÂR O, iyilik yapan ve çirkini örtendir.. Günahlar, Allahm dünyada örttüğü ve ahirette cezalandırmaktan (Kullar) hakkında vaz geçtiği çirkinliklerdendir..

El-Gafr, örtmek mânâsmdadır.. Allahm kullar hakkında birinci örttüğü ve meydana çıkarmadığı şey, bedeninin, insan gözleri tarafından tiksinilecek ayıplarıdır. O ayıplar içeri de gizlenmiş ve yüzüne vurulmamıştır... İnsanın iç yüzü ile dış yüzü arasındaki fark cidden büyüktür.

İkincisi; bütün çirkin duygu ve temayüllerin karargâhı olarak kimse görmesin diye kalb_i_seçmiştir.

Eğer kulun hatırından geçen kötü duygularına, kalbindeki çirkefliklerine başkaları muttali olacak olsalar ona hücum edip helak" ederler. Allah onu bu durumdan da kurtarmıştır.

İçindekileri dışa vurdurmamıştır.

Üçüncüsü, kullar arasında rezil olmasına sebeb olacak günâhlarını da örtüvermesidir. Sırf günâhlarının çirkinliklerini örtmek için, imanda sebat ettiği müddet-

çe, günâhlarını sevablara tebdil edeceğini bile vaad efr-İ mistir..
î

TENBÎH :

Kulun bu isimden alacağı ilham şudur: O'da başkalardan sadır olan hataları örter.. Kimsenin ayıbını yüzüne vurmaz.

Allah'ın elçisi bunu Allah'ın kullarına öğretmişlerdir:

«— Her kim bir mü'minin aybını örterse, Allah' da kıyamette onun aybını örter..»

Gıybet eden, mütecessis olan, intikam seven, uğradığı cezayı mutlaka ödetmek isteyenler tabiî ki bu vasıftan uzaktırlar..' Bu güzel vasıfla bezenecekler hiç şüphe yok ki, ayıpları ifşa etmeyen, kulun ayıplarını araştırmak için arkası sıra gitmeyendir..

Hiç kimse kusurdan hali değildir. İnsanlar arasında kemale ermiş olgun kimseler olduğu gibi zayıf karekterli kimselerde vardır.

Çirkinliklere göz yumup da ayıbına muttali olduğu kişinin iyiliklerinden bahs eden kimse bu vasfa lâyıktır.. Aşağıdaki rivayet bizim bu görüşümüze ne güzel rşık tutmaktadır:

Bir defasında' İsa (Aleyhisselâm) havarileri ile birlikte ölmüş bir köpeğin yanından geçerler. Havariler dayanamaz:

— Bu leş ne fena kokuyor. Derler. Hazreti İsa (A.S.) bu sözü duyunca:

(Bu gibi hallerde insanların iyi taraflarını anlatmak gerektiğini öğretmek için) şöyle mukabelede bulunur:

«— Zavallı hayvanın ve güzel dişleri var..»

el'KAHHÂR O, öyle bir varlıktır ki, düşmanlarının belini kırar, -onları öldürmek suretiyle kahreder. Hayatta hiç bir varlık yoktur ki, onun kahrı ve kudreti altında kıvran-.masın. Satveti karşısında aciz kalmasın...

TENBÎH :

Kullardan kahhar, düşmanlarını kahr edene denir. Kulların en büyük düşmanı iki yanı (sağrısı) arasında bulunan nefsidir. O, kendisini aldatan şeytandan daha düşmandır. Kul, her ne zaman nefsinin şehvetlerini kahr ederse, şeytanı kahr etmiş olur. Çünkü şeytan onu, ancak şeyvetleri vasıtasiyle helâka sürükleyebilir. ,

Şeytanın insanları aldatmak için alet olarak kullandığı şeylerden biri de kadınlardır. Kadınlara karşı şehvet ve isteğini kahr eden kişi, bu tuzağa düşmez..

Din kuvveti; aklın işareti ile şehvetlerini kırıp parçalayan da böyledir.

Nefsani aralarını yenen kişi mutlaka kendisini aldatmak isteyen insanları da yenmiş demektir. Çünkü insanların gayesi, onun vücûdunu ortadan kaldırmaktır. Onun gaye ve çalışması ise ruhunu ihya etmektir. Birer düşman mesabesinde olan şehvetleri öldüren kişi ruhunu ihya etmiş ve ölümünde do ölmemiş olur: «Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma. Bil'âkis ¦onlar Rableri katında diridirler.» (1)

(1) Âli lmran Sûresi, 169. âyet.

el'VAHHAB Hibe, karşılığı olmayan ivezsiz ve garazsız bir bağıştır.. Bu sıfatla bağışı çoğaltan kişiye cömert ve Vahâb (ziyadesiyle veren ve bağışta bulunan) denir.

Gerçek Cömertlik, karşılığında hiç bir şey beklemeden'vermek ve bağışlamak ancak Allah'dan beklenir. Bu, ancak Allah'a mahsustur. Çünkü O, her muhtaca verdiği zaman karşılık beklemeden vermiş ve halen de vermektedir. Hem de peşin verir, vereceğini sonraya bırakmaz..

Bir kimse, bir bağışda bulunduğunda, karşılığını hemen beklerse ve yahut zamanla insanlar tarafından övülmesini veya en azından kınanmaktan kurtulmasını isterse o insan bağışda bulunmuş bir insan değildir. Cömerd olmak şerefini bile ihraz etmiş sayılmaz. Çünkü her verilen şeyin karşılığı mutlaka para veya mülk olamaz. Bazan da bunların cinsinden olmayan, elle tutulmayan manevî değerler de olabilir verdiği şeyin karşılığı...

Her kim şeref kazanmak veya övülmek için bir ba-ğişda bulunursa o sadece bu bağışı meydana getiren bir işçi olabilir. Çünkü gerçek bağışlayıcı o kimsedir ki, herkes ondan karşılıksız faydalar görür, yani herkese ivezsiz ve garazsız faydası dokunur.

Hattâ bazen öyleleri de olabilir ki, sırf hayrı (bak ne cimri adamdır, hiç hayr yapmıyor) demesinler için sırf korkusundan yapar, işte böyle bağışlarda bulunanlara da bağışda bulunan insan denemez. Çünkü bu da bağışını ötekiler gibi karşılık için yapmıştır..

Kul'dan, hiç bir zaman gerçek mânâda cömertlik ve bağışlayıcılık beklenemez. Çünkü o, yapılacak bir işin, yapılmaması evlâ olunca o işi yapmaya katiyen yanaşmaz. Fakat, bütün varlığını hatta en aziz varlığı olan ruhunu Allah yolunda, Cennetine tama etmeden veya azabından kurtulmak gibi bir gaye beklemeden feda edese o kişi şüphe yok ki gerçekten Vahhâb (Bağışta bulunan) ve Cevad (son derece cömert olan) ismine lâyık olmuş olur.

Böyle olmayıp da sırf Allah'ın cennetine kavuşmak veya azabından kurtulmak gayesiyle yaparsa veyahut insanlar tarafından övülmek, beğenilmek dolayısıyle nam ve şöhret kazanmak için bir bağışta bulunmuşsa, o kişi her ne kadar zahiren karşılıksız bir bağışta bulunmuş hissini vererek, insanlar tarafından Cevad (son derece cömert) kabul edilirse de aslında böyle değildir. Çünkü insanlar karşılığın yalnız madde olduğunu sa-hırlar oysa maddî olmayan, manevî olan karşılıklar da vardır...

— Pekâlâ sadece Allah rızası için bir manevi nasib bekliyerek bütün varını bağış olarak veren kişi nasıl Cevad (fazla cömert) olma vasfına mazhar olamaz? db ye bir sual varid olursa deriz ki:

Bu tip kimselerin hazzı yalnız Allah'tır, nzasıdır,. ona kavuşmaktır.. İnsanoğlunun ihtiyarî olan fiilleri ile,kazanabileceği en büyük mutluluktur bu! O öyle bir haz ve saadettir ki bütün mutluluklar onun yanında hiç kalır..

Şu halde Arif-i Billâh o kişidir ki, Allah'a yalnız Allah için ibadet eder. Yoksa karşılığında herhangi bir

t beklemek için değil sözünün mânası nedir? Ayrıca Allah'a karşılıksız ibadet edenle, ondan birşeylei bekleyen kişinin ibadeti arasında ne gibi farklar vardır? dersen, cevabım şu olur:

— Haz, insanlarca yapılan herhangi bir işin karşılığı demektir. Kul, ibadeti esnasında bu gibi niyet ve arzudan tamamen tecerrüt ettiğinde, Allah'dan başka gayesi ve maksadı kalmamış demektir. Ona, insanların haz kabul ettiği şeylerden tamamen tecerrüt etmiş

¦ derler..

Meselâ bir köle, efendisine, efendisi olduğu için değil de, ondan bir ikram beklemek için hizmet eder.. Efendi de kölesini, kölesi olduğu için değil de ondan hizmet ve hürmet beklemek için korur.. Bir baba böyle mi ya?!

Bir baba, çocuğunu, çocuğu olduğu için korur, on- | ¦ elan menfaat beklemek için değil..
|

Hattâ, oğlu ona gereken hürmeti göstermese bile 't yine onu düşünür, onun iyiliğine çalışır.. (Adama sende!..) diyemez!

Bir kimse, bir şeyi (o şeyin kendisi için değil de) l:aşka şeye ulaşmak için talep ederse, sanki onu talep etmemiş demektir. Çünkü istemesinde o gaye değil, başka şeydir. Altın isteyen kimse gibi... Altın isteyen kişi, onu bizatihi istemez, bil'âkis onunla yiyecek ve giyecek almak için ister... Hatta yiyecek ve giyecek de bizatihi murat değildir; lezzet elde edip, elem ve kederi gidermek

için arzulanmışlardır..

Lezzet (zevk) bizatihi murat edilmiştir.. Ardında

başka gaye yoktur!

İnsanoğluna arız olacak elem ve kederin önlenmesi >de öyle. İşte altın, yiyecek elde etmek için bir vasıtadır.

Yemek de şehvet ve lezzet elde etmek için bir köprü!... Lezzet ise gayedir, vasıta değil...

İşte çocuk da bir baba için vasıta değildir.. Babanın onu arzulaması (sevmesi) onun selâmeti içindir. Çünkü çocuğun kendi, bizatihi pederin hazzıdır...

Allah'a Cennet için ibadet eden de böyledir: Allah onu (Cenneti) kendisinin aranması ve istenmesi için bir vasıta kılmıştır; gaye değil.. Vasıtayı şöyle anlayabiliriz: Şayet gayeye onsuz (vasıtasız) ulaşılacak olursa o aranmaz...

Dünyevî istekler eğer altınsız elde edilse hiç şüphe yok ki, altın aranmaz. Kimse ona iltifat etmez.. Şu halde gerçekte mahbûb olan ulaşılmak istenen gayedir,

altın değil..

Eğer Allah'a ibadet edilmeden cennet elde edilseydi, kimse Allah'a ibadet etmezdi.. Şu halde Abid'in (İbadet eden kişinin) mahbûbu ve matlûbu cennetti, başkası değil.. Lâkin Allah'dan gayri mahbûbu olmayan, bütün hazzı ve gayesi Allah'a kavuşmak olan kişi böyle değildir. Onun bütün gayesi ve arzusu Allah'a kavuşmak, Mele-i Ala da mukarreblerde beraber olmaktır.. İşte bu niteliği taşıyan kişiye

«O, sadece Allaha ibadet ediyor, yani Allah'a Allah için ibadet ediyor; başka bir gaye güderek değil..» derler..

Bu demek değildir ki, onun hiç bir hazzı yoktur.. Onun hazzı vardır ve o hazzı yalnız Allahtır, O'ndan

başkası değil...

Allah'a kavuşmak, onu müşahede etmek, onu bilmek sevinç ve neşesine inanmıyan, ona müştak olamaz.. Ona müştak olmayan hakkında, Allah'ın onun gayesi olduğu düşünülemez. Bu sebebledir ki, o kişi yaptığı ibadet babında, sadece maddiyatı düşünen kötü bir iş-¦<çi gibi olur.

Ne yazık ki insanların çoğu, bu zevki tatmamışlar-dır, tıu zevki tanımamışlardır, Allah'ın cemaline bakmanın lezzetini anlayamamışlardır.. Bu tip kimselerin, îmanı yalnız dilledir.. İçlerine işlememiştir.. Çünkü içlerinden biran evvel Cennette Müminlerin emrine verilecek hurilere kavuşmak isterler...

Bütün bu anlattıklarımızdan şu neticeyi elde ediyoruz: Kazlardan hali olmak muhaldir. Allah'a kavuşmak nazların en büyüğüdür.. Eğer insanların kabul ettiği, yapılan herhangi bir işin karşılığı olan maddi veya. manevî menfaati bir haz olarak kabul ederseniz ben buna (Haz) demem..

Kul hakkında elde edilmesi, ondan mahrum olmasından daha iyi ise tabii ki bu onlarca haz kabul edilebilir...

er'REZZAK Rızıkları, ve nzik verdiği varlıkları yaratan, rızık-larını onlara ulaştıran, rızıklaıia faydalanmalarına temin eden hiç şüphe yok ki, O'dur!

Rızık iki kısımdır:

1 — Beden için olan, azıklar ve yemekler gibi zahiri nzık,

2 — Batınî rızık. (Yani ruhun rızkı).

Batınî rızık, marifetler ve mükaşefelerdir ki, bunlar kalbler için hazırlanmış en şerefli rızıklardır.. Çünkü bunun semeresi, ebedî hayattır; zahiri olan rızkın semeresi ise belirli bir zamana kadar bedenin kuvvetini sağlar.

Bu iki rızık çeşitini yaratan ve erbabına isal eden (ulaştıran) şüphe yok ki, Allah'tır.. Lâkin onu, dilediğine bolca verir, istediğine karşı da azaltır...

TENBÎH :

Bu vasıftan kul'un hazzı (nasibi) iki şey olabilir:

1 — Bu vasfın gerçek sahibi Allah olduğunu bilmesi, O'ndan başka kimsenin müstahak olmadığını iyiden iyiye anlarnasıdır. Böylece rızkı ancak O'ndan bekler. Bu hususta O'ndan başkasına itimad ve tevekkül etmez.

Hatem'ül - Esem'den (1) rivayet edilmiştir: Bir adam ona sordu:

— Nerden yiyorsunuz?

— Onun hazinesinden...

— Sana gökten ekmek mi yağdırıyor?

— Yeryüzü o un olmasaydı, elbette ekmeği gökten yağdırırdı...

— Siz sözü tevil ediyorsunuz!

— Çünkü o, gökten ancak kelâmı indirmiştir!..

— Anlaşıldı sizinle baş edemiyeçeğim!

— Çünkü batıl, hakla hiç bir zaman başa çıkamaz!...

2 — Ona kılavuz bir ilim, öğretici bir dil, sadaka verip, de menfaat sağlayan bir el verdiğini bilmesidir.. Bunlar, söyliyeceği güzel sözler, ve yapacağı güzel işler vasıtasıyla kalbler için şerefli rızkın temin edilmesine yol açarlar..

(1) Ebu Abdurrahman Hatim bin Unvan El'Esen. (Vefatı H. 237 de) Birinci tabaka evliyadandır. Belh ehlindendif. Şakik Belht'riin talebesi ve Ahmed bin Hidraveyh'in üstadı idi. Yüksek halleri tabakat kitaplarında yazılıdır. Bak. Risale-i Küşeyrî sf: 56, Ne'fabat-ül Ons sf: 130, Tabakat ı Siilemî sf: 91 - 97, Tabakat-ı Şaranl C. 1. sf: 93 v.s.

Allah bir kulu sevdimi, halkın ona olan ihtiyacını artırır...

Rızıklann halka ulaşılması babında, Allah ile kul arasında vasıta olduğu müddetçe, vasıftan bir nasip-almış olur. Peygamberimiz (S.A.V.) buyurmuşlardır: «Allah'ın emrettiğini, isteyerek veren emin haznedar,. hiç şüphe yok ki, tasaddukta bulunanlardan biridir.»

Kulların elleri, Allah'ın hazineleridir.. Ellerini bedenlerin nzıklanmasi için, seferber eden, dilini kalblerin rızıklanması rçin ayakta tutan kişi, bu sıfatın sevabına. nail olacakların en şereflisidir!

el-FETTÂH O, öyle bir varlıktır ki, onun inayeüyle bütün kapa-1' (kapılar) açılır, hidayetiyle her müşkül hal olur da. peygamberlerine ülkeler feth edip düşmanlarının ellerinden çıkarır de şöyle buyurur: «Biz hakiykat sana (Hüdeybiyye müsalehası ile) apaşikâr bir feth (-ü zafer yolu) açtık.» (1), Velilerinin kalblerinden perdeyi kaldırıp onlara, Semâsının melekütüne, kibriyasınm cemaline giden kapıları açar... Ve şöyle buyurur: «Al-lahm insanlara açacağı herhangi bir rahmeti tutacak yoktur.» (2)

Gayb anahtarlarını ve rızık anahtarlarını elinde (kudretinde) bulunduran o (yüce varlık) hiç şüphe yok. ki, (Fettâh) olmaya en lâyık olur!....

(1) El-Feth Sûresi. 1. âyet.

(2) El Falır Sûresi, 2. âyet.

Kulun silkinmesi lâzımdır ki. yapacağı güzel nasihatlerle müşkülât kilitleri kırılsın, vereceği güzel öğütlerle de halkın anlayamadığı dinî ve dünyevî meselelerine bir çözüm yolu bulunsun. Bu sayede o, El-Fettâh. isminden gereği gibi yararlanmış olabilir..

el'ALÎM Bu ismin mânası açıktır. Bunun kemâli; herşeyi tam mânasiyle bilmekle, yani dışını, içini, inceliğini, açıklığını, önünü, sonunu, başlangıcını ve bitimini bilmekle olur..

Bu açıklanması bakımından, malûmat (bilinen şeyler) den istifade edilmiş değil de, malûmatın kendisinden istifade edilmiş olması gerekir. Aksi halde o ilme tam ilim denilemez..

TENBÎH :

Alîm vasfından kulun no ';?-malûm... Lâkin onun ilmi ile Allah'ın ilmi üç hususta ayrılır:

î — IvîSİÛrnürt (bilinenler) in çokluğunda. Kulun malûmatı (bildikleri) ne kadar çok olursa olsun yine de mahduddur, azdır. Namütenahi ilimler nerde, o (kul) nerde?...

2 — Kulun bilmesi, veya anlayışı, her ne kadar vuzuh bulsa da, asıl gayeye vasıl olamaz. Bil'âkis onun .eşyayı müşahade etmesi, ince bir perdenin ardından görmesi gibi bir şeydir.. Keşif derecelerindeki farkı in-

kâr edemezsin. Sabahın alaca kararılığıyla günün or-;tasındaki aydınlık bir olabilir mi?

3 — Allahın ilmi, eşyadan istifade edilmiş değildir, bü'âkis bütün eşya onun ilminden istifade edilmiştir. Kulun,eşyayı bilmesi, eşyaya tabidir ve onun sayesinde meydana gelmiştir.

Bu söz aklını, kurcaladı ise, satranç öğrenen kişinin ilmi ile asıl satrancı bulan kişinin ilmini bir karşılaştır. O zaman, satrancı bulan kişinin satrancın vücuduna (varlığına) sebeb olduğunu, satrancın varlığı da, öğrenen kişinin bilgisine sebeb olduğunu anlamakta güçlük çekmezsin. Şu halde satrancı bulan kişinin ilmi, satrançdan önce gelmiştir. Santrana öğrenen kişinin bilgisi bu yüzden gecikmiş ve sonra elde edilmiştir. İşte Allah'ın ilmi de böyledir. Eşyadan öncedir, eşyanın varlığına sebeb olmuştur.

Bizim ilmimiz işe, bunun aksine eşyadan sonradır.

Kulun ilim sayesinde elde ettiği şeref; ilmin, Allah sıfatlarından oluşu sebebiyledir. Lâkin en şerefli ilim, malûmu (bilineni) en şerefli olandır. Bilinmişlerin en şereflisi şüphe yok'ki, Allah-ü Zülcelâldır. Bunun için marifetullah, marifetlerin en efdali olmuştur. Hattâ sair eşyayı bilmek de, Allah'ın işlerini bilmeye yahut kulu Allah'a yaklaştıracak yolu bilmeye veya da mari-fetullah'a ulaştıracak herhangi bir hususa sebeb veya vesiyle olduğu için şeref sayılmıştır. Bunun dışında kalan her bilgi bu kadar şerefi haiz değildir...

el'KABIZ el'BÂSIT

Ölüm anında varlıkların ruhunu kabz eden, hayat vereceği zaman onlara ruhları veren, zenginlerden sadakaları (zekâtları) alan, fakirlere rızkı veren, zenginlere bolca ihsan da bulunan, fakirlerden rızkı kısıp onları darda bırakan, kalbleri kabz edip onları cemalinden mahrum bırakan, yahut kalblere inşirah verip lütf-ü ihsanına boğan hep O'dur!..

TENBÎH:

Kullardan bu vasıflara mazhar olan o kişilerdir ki, kendilerine hikmetli sözler ve mükni bilgiler ilham edilmiştir. Bu ulvî istidat ve kabiliyetler sayesinde, insanların kalblerini, gönüllerini kâh Allah'ın çeşitli nimetlerinden, bitmez ihsan ve lütüflarından söz ederek ferahlatırlar; kâh Allah'ın Kibriya ve Celâl sıfatlarından, düşmanlarına karşı reva göreceği çeşitli . azablarindan söz ederek onların kalplerini kabz ederler (yani daraltır ve sıkarlar..)

Meselâ; Allah'ın Resulü Sallallâhü Aleyhi ve Sel-lerh önce sahabenin kalbini ibadetten, «Allah," kıyamet günü Ademe (A.S.) ateşe göndereceklerini gönder, diyecek.. Adem soracak: — Ne kadar Yarab? Allah, her bin kişiden dokuz yüz doksan dokuzunu, gönder, emrini verecek..» diyerek soğutmuştur.

Onların kalblerinin kırıldığını ve ibadete karşı o-lan şevklerinin zayıfladığını görünce yeniden kalplerini yapmış ve şöyle buyurmuşlardır:

«— Siz, o gün, sizden evvel gelen ümmetlerin içinde beyaz öküzdeki siyah bir benek gibisiniz!»

el'HAFİD er'RAFİ

Kâfirleri, felâkete duçar etmekle alçaltan; Müminlere saadetler bahş ederek yükselten O'dur!

O, velîlerini kendisine yaklaştırarak yükseltir; düşmanlarını kendinden uzak ederek alçaltır!

Mahsusât (his edilenler) ve mütehayyilât (Hayâl edilenlere) önem vermeyip, iradesini şehveti kamçılayan hususlardan arıtan kimseyi, şüphesiz ki mukarrep meleklerin yanına yükseltir..

Her kimde şehvetinin zebûnu olur da hayvanlar gibi her şeyin zevk ve safâdan ibaret olduğuna inanırsa onu da esfele saf iline alçaltır. (indirir). İşte bu güce sahib olan ancak Allah'tır.. Çünkü O, hem Hafiddir, hem Rafi...

TFNBÎII :

Kul, bu isimden şöyle istifade edebilir: Hakkı görünce kaldırır, bâtılı görünce yerin dibine indirir.. Bu da ancak, haklıya arka çıkmak, haksızı haksızlıktan menetmekle olur...

Allanın düşmanlarını alçaltmak gayesiyle, onlara. saldırır; dostlarını da yükseltmek için yardımlarına koşar.

Bazı dostlarına hitaben;

Allah buyurmuştur: (Bu hadis, Hadis-i Kudsi'dir.)

«Dünyadaki zühdün kendi rahatlığın içindir; benL

115

anman, benimle teşerrüf etmen içindir. Benim için, dostuma dost; düşmanıma düşman oldun mu? (sen ondan haber ver!)»

el'MUİZ el'MUZİLL Mülkü, dilediğine veren, dilediğinden alan şüphesiz ki O'dur! Gerçek mülk, ihtiyaç zilletinden kurtulmakla, şehveti kırmakta, cehaleti bertaraf etmektedir...

Herkimin kalbinden perdeyi kaldırıp Cemalini mii-şahade ettirirse (kanaat ni'metine gark ederek mahlû-katından kimseye muhtaç bırakmazsa), kuvvet ve tey'id bahşederek nefsine onu ezdirmezse, işte onu aziz kılmış ve daha dünyada iken ona mülkü vermiş olur. Ahiret-te de hiç şüphe yok ki onu kendisine şu ebedî: «Ey it-mi'nana ermiş ruh, dön Rabbine, sen ondan razı, o senden razı olarak.» (1) hitabla yaklaştıracaktır...

Kimi de gözlerini halkın ellerindekine diktirmiş ve onu aşın bir hırsa bürütmüş, azla kanaat etmez bir hale sokmuş ise onu zelil kılmıştır... (O'na kim karışabilir?) İşte bu O'nün işidir. İstediğini aziz, dilediğin' *r-111 kılar..

BU zelîl kişi şü İlâhi hitaba maruz kalan kişidir. «Fakat kendinizi, kendiniz yaktınız (hep müminlerin felâketini) gözettiniz. (İslâm dini hakkında) şüphe ettiniz. Sizi kuruntular aldattı. Sizi o çok aldatan (şeytan veya dünya), Allah'a karşı bile aldattı. Nihayet (işte) Allanın emri gelip çattı.» (2)

(1) El Fecr Sûresi. 27. 28. âyetler. (2) El-Hadîd Sûresi. 14. âyet.

116

117

Bu ne büyük zillettir yarab!.. Gerek dili ile ve gerekse eli iîe aziz olma yolunu tutan kişinin bu vasıftan haz ve nasibi olmalıdır elbet...

es-SEMİ

Ne kadar gizli olursa olsun, O, her şeyi duyar... Hattâ karanlık bir gecede, insiz bir kaya üzerinde sessizce,, yürüyen simsiyah karıncanın ayak seslerini bile işitir..

Hamd edicilerin hamdini duyar, mükafatlandırır, dua edenlerin yalvarışlarından haberi olur, dualarını

kabul eder..

Duyar amma bizim gibi kulakla değil, yapar amma bizim gibi eli yoktur, konuşur amma bizim gibi dille değil.. O bütün insanlarda olan aza ve hadisatın her şeyinden her çeşitinden münezzeh ve müberradır. Bizim gibi alet ve edevattan münezzeh kıldığımız zaman anlarız ki, O'nun duyuşu bizimkine benzemez, bambaşkadır..

Duyuşu sonsuzdur...

Bu hususu ince düşünmeyen kişi, teşbih gibi, af-vedilmeyeeek bir hataya düşebilir.. Onun için çok düşünmelisin ve pek dikkatli olmalısın!..

TENBÎH :

His (duyma) yönünden, kulun bu sıfattan nasibi vardır lâkin kısadır. Çünkü o, bütün duyulan şeyleri idrak edemez (duyamaz) o ancak yakın olan sesleri duyabilir.

Sonra duyu organı her zaman hastalanabilir.. Ses

gizli olursa duyma kabiliyeti hemen hemen işe yaramaz.

Ses uzakda olursa hiç duyamaz. Ses çok ve son derece tiz ve gürültülü olursa büsbütün duyusunu kaybeder. Yahut ona bir halellik gelir de duyamaz olur..

Bu vasıfdan kulun alacağı dinî haz iki çeşittir:

1 — Allah'ın herşeyi duyduğunu ve Allah'a gizli kapaklı hiç bir şey tasavvur edilemiyeceğini bilir ve ona göre dilini muhafaza eder kötü niyet ve teşebbüslerde bulunmaz...

2 — Kendine kulağın yalnız Allah kelâmını dinlemek için verildiğini bilir.. Allah'ın kitabını dinler, ondan istifade eder, Allan'a ulaştıracak hidayet yolları bulmak için canla ona sarılır...

el-BASÎR Herşeyi gören, yerin altındakileri de, üstündekileri I de hülâsa bütün kâinatı gören O'dur!

O'nun gözleri> bizim gözler gibi değildir. Yaratmış olduğu insan ve hayvan ve sair eşyanın" gözleri gibi olmaktan münezzeh ve müberradır. İş böyle olunca O'nun görme sıfatı en mükkemmeldir. Noksan Sıfattan tamamen beri ve azadedir.

TENBÎH :

Kulun bu vasıfdan hazzı meydanda... Lâkin (yukarıda arz ettiğimiz gibi) kulun görmesi zayıftır.. Çünkü I uzağı görememektedir. Hattâ çok yakınında ve içinde olan çöpü de, gözünü döndürüp göremez. Kul ancak yakında görünen ve aydınlıkta olan şeyleri görebilir. Karanlıkta olanları da göremez..

ksmA-1 hüsnA şerhi

119

Kulun bundan istifade edebileceği dini fayda iki şeyden ibarettir:

1 — Onun gözlerini Allah yaratmıştır, Allanın a-yetlerini, melekûttaki akılları durduracak garaip ve acayiplerini, gökteki çeşitli ayetlerini görmesi için.. Tabiî bunlara bakışları ders ve ibret almak için olmalıdır..

İsa Aleyhisselâma sordular:

— Mahlûkat arasında senin gibisi var mıdır?

— Kâinat bakışı ibret, sükütü tefekkür, sözü de zikir Olan kişi benim gibidir. Cevabını aldılar.

2 _ Şunu iyi bilmelidir ki, onu Allah görmekte ve yaptıklarını bilmektedir.

Yaptığı kötülükleri Allah'dan başkasından gizleyip de Allah'dan gizlememek Allah'ın murakabesini hiçe saymaktır. Cenab-ı Hakkın bu sıfatını bilmek ve ona göre hareket etmek, imanın verimli semerelerinden biridir..

Allah'ın; kendisini mürakebe ettiğini bildiği ve gördüğü halde, bile bile masiyete yaklaşan kimsenin cesaretine diyecek söz yok doğrusu!

Allanın, kendini (yaptıklarını) görmediğini zannederse küfre girmiş olur...

el'HAKEM Gerçek ve tam manasiyle hükmeden O'dur! Onun verdiği hükmü kimse bozamaz, (niçin böyle hüküm verdin diye?) O'na kimse soramaz.

O'nun kullan hakkında verdiği hükümlerdendir:

«Hakiykaten insan için kendi çalıştığından başka (bir şey) yoktur. Hakiykaten çalıştığı ileride görülecek..» (1)

«İyiler hiç şüphesiz Naim (cennetin) de, kötüler ise elbette alevli ateştedirler..» (2)

İyilik saadete, kötülük ise şakavete sebeb olur. Zehir ile ilâç gibi.. Biri öldürür, diğeri ölecek durumda o-lan hastalan iyileştirir.

Mademki hikmetin mânası, sebebleri düzenleyip müsebbebata yöneltmektir.

Öyleyse o, mutlak hikmet ve hüküm sahibidir. Zira özet olarak da ve tafsilatlı olarak da bütün sebebleri yaratan ve onlara yön veren O'dur!

Kaza ve kader de Allah'ın hükmünün birer neticeleridir.. (Yani bunlar da ilâhî hükümden meydana gelmişlerdir..)

Onun tedbiri, sebeblerin, müsebbebata tevcih edilmesi, yer, gökler, gezegenler ve diğer belirli zamana kadar hareket edecek eflâki tedvir etmesi babında bir e-sastır...

Kazası şu Ayette belirttiği gibidir: «Bu suretle onları, yedi gök olmak üzere iki günde vücûda getirdi. Her gökte ona ait emri vahyetti.» (3)

Bu sebeblerin tevcihi, ondan doğacak Müsebbeblere doğru yavaş yavaş, belirli ölçülerde hareket ettirmektir.. İşte bu da O'nun kaderidir..

Demek ki, hüküm ilk küllî tedbir (göz açıp yumun-caya kadar zaman alan) ilk emirdir. Kaza; daimî ve küllî sebeblerin küllî olarak vazıdır, (konulmasıdır).

(1) En-Necm Sûresi. 29, 30. âyeüer.

(2) El lnfitar Sûresi. 13, 14. âyetler.

(3) Fussilet Sûresi, 12. fiyet.

Kader ise; Küllî sebebleri, takdir ve hesab edilmiş hareketlerle, yine ne fazla ve ne de noksan olan, belirli bir ölçüde olan müsebbeblere doğru yöneltmekten ibarettir. Bu sebebledir ki, varlıkda (Kainatta) ceryan e-den hadisat hep onu kaza ve kaderiledir.. Bunu bir misalle anlatmağa çalışalım:

Belki namaz vakitlerini bildiren zaman sandığını (2) görmüşsündür. Belki de görmemişindir. Sana anlatayım:

Bu sandığın yapılması için önce üstvâne (direk) şeklinde içinde biraz su bulunduran bir alet gerekmektedir. Suyun üstüne konulmuş başka içi boş bir aletin, de bulunması lâzımdır.

Bir tarafı bu alete diğer tarafı üstüvânın üstüne-konmuş küçük bir kaba bağlı bir ip bulunacaktır. O küçük kapda bir yuvarlak top ve altında da tas bulunacak. Top düşünce, tasa (Kâseye) vuracak ve bir ses çıkaracak.

Sonra üstüvane dediğimiz aletin altından, belirli ölçüde azar azar su inmesi için bir delik açılacak. Su alçalmca, su yüzünde olan içi boş alet de alçaîacak. Bu suretle kendisine bağlı olan ipi çekecek topun bulunduğu aleti harekete geçirecek öylesine harekete geçirecek ki, topun tasa vurmasını sağlıyacak... Tasa düşecek ve «Tan!» diye ses çıkaracak... Her saatin sonunda bir düşecek. İki düşüş arası, suyu çıkış ve alçalışı ile hesabianıp takdir edilecek. Bu da tabii ki, suyun boşandığı deliğin genişliğini hesablamakla olacak ki bxx ancak hesab yolu ile bilinir.

Suyun, belirli bir ölçüde inmesine bir sebeb olma-

(1) Bir nevi saat.

lıdır ki bu deliğin belirli genişlikte açılmasını sağlasın. Bu sayede suyun üstünün alçalması o ölçüye göre olur. O sayede içi boş aletin alçalması ve her iki tarafı hareket ettirecek ipin çekişi ölçülebilir.

İşte bütün bunlar çoğalıp azalmıyan bir ölçü dahilinde olmaktadır:

Topun tasa düşmesi diğer bir harekete sebeb oluyor, diğer hareket de üçüncü bir harekete sebeb oluyor..

Bunları acayip, ölçülü hareketler takip ediyor..

Bunun birinci sebebi suyun belirli miktarda inmesidir.

Şimdi şu anlattığımı bir düşünürsen. Bu sandığı icad eden kimsenin üç şeye muhtaç olduğunu anlamakta güçlük çekmiyeceksin:

1 — Tedbir: Arzu edilen şeyin meydana gelmesi için, alet ve sebeblerden nelerin icab ettiğini düşünmek. İşte bu, hükümdür!

2 — Bu sandığın esasını teşkil eden yukarda isimleri geçen aletleri edinmek. İşte buda Kazadır.

3 ¦— Sonra bu âletleri yerli yerine koymak ve her âletin vazifesini yürürlüğe sokmak.. Bu suretle o âlet çalışır. Açılan delikten su dökülür, o su, suyun hareketini sağlar, o da su yüzünde olan içi boş âletin hareketini temin eder. O da ipin hareketini, ip de topun bulunduğu kabın hareketini, temin

eder. Böylece top* tasa düşer ve bir ses çıkarır. Bu ses halk tarafından duyulur, namaz vaktinin geldiğini anlarlar, namazlarına koşarlar. İşte bütün, bunlar, belirli ölçü dahilinde' olur. İşte buna (kadar) denilir.

Bu misalimizi iyice anladıktan sonra, şimdi şunıv da iyi anla:

Allah tarafından takdir edilmiş ve belirli bir ölçü verilmiş hâdiseler de böyledir. Bir santim ne ileri gider, ve ne de geri kalır, Allah nasü takdir ve tayin etmiş ise öyle olur. Her şeyi belirli bir ölçüdedir.

Şurası da bir gerçektir ki, Allah işini bilmiş ve her şeye belirli bir ölçü vermiş de öyle yaratmıştır.

Gökler, felekler, yıldızlar, yer, deniz, hava ve kâinattaki o muazzam cisimler, tıpkı o âletler gibidir.

Bütün feleklerin, yıldızların, yerin, göklerin, güneş ve ayın hareketi bir hesaba bağlıdır. Tıpkı, suyun belirli bir ölçüde dökülmesini sağlayan delik gibi..

Güneş, ay ve yıldızlardaki hal ve hareketin, yeryüzünde bazı hâdiselere sebep olması yukanki misalde geçen su hareketinin, üstteki topun düşmesine sebep olması gibidir.

Gökteki varlıkların hareket etmesinden meydana gelen olaylar malûm..

Meselâ bugün çıplak gözle baktığımızda güneşin hareket edip doğuya gelmesiyle bütün dünya aydınlığa boğulmakta ve herkes işine gücüne gitmektedir. Batıya gidip batınca da her tarafı karanlık basmakta ve herkes evine çekilmektedir. Belirli bir menzilde olduğu zaman da havalar ısınmakta, meyveler olgunlaşmaktadır. Oradan başka yöne çekilince bu sefer, kış gelmekte soğuk artmaktadır.

Ortalara gidince bu defa da ilkbahar başlar, her tarafı yeşillik kaplar.

Bu bilinen şeyler.. Ya bilmediklerimiz?! Akıllara durgunluk, kalbe heyecan veren nice hâdisat vardır ki bilgimizin çok ötesine düşerler...

Mevsimlerin değişmesine ne dersin? (Tesadüf eseri midir?) Hayır; onlar da Allah'ın takdiri ile değişmek-

tedirler. Onların değişmesindeki ölçü de belirlidir. Güneş ve Ay'ın hareketine bağlıdır (1).

İşte âyet: «Güneş de, Ay da hcsabladır.» (2) Yani onların hareketleri de belirli bir hesaba bağlıdır. (Öyle kendiliklerinden tesadüfi hareket etmezler...)

İşte bu takdirdir, (Kaderdir). Küllî sebeplerin vaz'ı ise Kaza, birinci tedb'r ise Hükümdür...

İşte bütün işlerin böyle olmasında, Allah âdil bir hüküm ve hizmet sahibidir.

Nasıl ki, az evvel arzettiğimiz misaldeki âletler, yapıcısının, iradesi, dışına çıkamazlar, onun istediği gibi çalışırlarsa, işte kâinatta vukua gelen bütün hâdisat iyi-kötü, faydalı - zararlı ne varsa; bütün bunlar Allah'ın iradesi ile olmaktadır. Onun için sebeplerini iyi anla. (İşte onları bunun için yaratmıştır!) kavlinin mânası budur!

Allah'ın işlerini adî misallerle anlatmak güç bir şeydir..

Misaller, teşbih için verilir.. Öyleyse sen misali bırak, maksuda karşı uyanık ol, her türlü temsil ve teş-bihden uzak dur.

TENBİİl :

Yukarıdaki misalden, tedbir, kaza ve hükürn babında kulun faydalanacağı hususları anlamış bulunuyorsun. Bu, kolaydır. Asıl güç olan iş; nefisle mücadele

(1) Gazali bu sözü zamanımızdan dokuz asır evvel söylemiştir, lîugiin itmen de sabit olan bu hususun o zaman bilinmesine ve bu gerçeklerin Avrupa'da ancak zamanımızdan dört asır evvel kabul ¦edilmesine okuyucularımızın dikkatini çekeriz.

(2) Erralıman Suresi, 5. âyet.

etmek, din ve dünya İşlerini yoluna sokmak için gerekil: olan isabetli hareketleri tayin etmektir.. Cenab-ı Hak, sırf nasıl hareket edeceklerini görmek için kullarını yeryüzüne, bunun için istihlâf etmiştir...

Dinî bakımdan kulun bundan istifade edeceği hakikat şudur:

Allah'ın dediği ve dilediği ne ise o olur. Kul buna böylece inanmalıdır.

Olan, vaktiyle ne takdir edilmiş ise odur. Mutlaka1 olacaktır. Bunun önlenmesi imkânsızdır.

Öyleyse üzüntü boşunadır. Kulun yapacağı şey, rızkını gayet vakar ve sükûnet içinde, endişeye kapılmadan, telâşa düşmeden aramasıdır.

Biz bu anlattıklarına göre, iki müşkülle karşı karşıya kalıyoruz:

1 — Üzüntü, neye boşuna olsun. O da diğerleri gibi mukadder değil midir? Madem ki mukadderdir, mutlaka olacaktır!

2 — Madem ezelde ne takdir edilmiş ise o oluyor, öyleyse çalışmak neden? diye sorarsan, cevabımız şöyledir:

Bizim üzüntü boşunadır, dememizden kasdımız o mukadder değildir anlamı taşımaz. Çünkü biz diyoruz ki, üzüntü makdur olan şey! önlemez. Çünkü olacak bir şeye üzülmek, serâpâ cehalettir. Çünkü olacak şeyi eğer olacaksa ondan kaçınmak ve ona karşı üzüntü duymak, onu önlemez. Bu henüz acı ile karşılaşmadan, acının geleceğinden korkmak gibi bir şeydir.. Olacak şey şayet mukadder değilse, o zaman üzülmenin hiç mâ-nasıl kalmaz.. İşte bu iki cihetten üzüntünün boşuna olduğunu söylemiş olduk.

Çalışma meselesine gelince:

Bunun cevabını Peygamber Sallaîlâhü Aleyhi ve Sellemîn şu mübarek hadisi vermiştir:

«Çalışın, her biriniz kendisi için yaratılan şeye mü-|jesserdir.» (1)

Bu hadisden şu kasdedilmiştir: Kendisine mutluluk takdir edilen kimseye bu mutluluk mutlaka bir sebebe mebni olarak takdir edilmiştir. O sebepleri elde etmek, kul için zor değildir: İtaat etmek suretiyle elde edebilir.

Kendisine bedbahtlık takdir edilen kişiye de bu, bir sebebe mebni olarak takdir edilmiştir ki o sebep hiç şüphe yok ki tembelliğidir.

Belki tembelliğine sebep şöyle bir düşünce olabilir: «Ben mutlu olacaksam, zaten çalışmaya lüzum yok, mutsuz olacaksam, zaten mutsuz olacağım ne diye çalışayım?»

Bu düşünce tarzı sakattır.. Çünkü böyle düşünen; bilmiyor mu ki, mutluluğu, ilim ve amel sayesinde gerçekleşiyor.. İlim ve ameli elde edemezse bilmelidi ki bu, onun mutsuz olmasının bariz bir alâmetidir..

Buna bir misal verelim:

Meselâ, imamet derecesinde bir fakıh olmak isteyen kişiye, «çalış, ilim tahsil et» denir. O da:

— Eğer Allah ezelde benim imamlığımı takdir etmiş ise çalışmama ne lüzum var? Yok eğer cahil olmamı takdir etmişse, zaten cahil olacağım, çalışmak bana ne gibi bir fayda sağlayabilir? diye mukabele eder.

— Sende bu fâsid fikir hâkim olduktan sonra mesele yok, zaten ezelde senin cehaletin takdir edilmiştir. Çünkü ezelde imamlığı takdir edilen kişi, —buna ancak sebeplerine tevessül etmekle ulaşılacağını bildiği için — esbaba tevessül eder ve üzerinden durmadan tembellik ve miskinlik telkin eden o yanlış düşünceyi atıverir...

(1) Bıı hadisi Taberani. Kehirdr, tbni Abbas (R.A.) ile İmran bin Hüsryn (R.A.)dcn rivayet etmiştir.

Demek ki, çalışmayan imamet derecesine kati surette ulaşamamaktadır.

Çalışan ve sebeplerine tevessül eden kişinin ise, önüne bir engel çıkmadıkça, doğru yoldan yürüdükçe, mutlaka imamlık derecesine yükseleceğine katiyetle hükmedebiliriz..

İnsanoğlu şunu da iyi bilmelidir:

Kişi, saadete ancak selâmet bulmuş bir kalble vasıl olabilir.

Kalp selâmeti; nefsin tezkiye ve yetiştirilmesi çalışmakla elde edilir.

Evet, hükmü müşahede babında kullar derece derecedirler: Kimi işin sonunu düşünür, acaba nasıl olacak sonum diye.. Kimisi önünü acaba ezelde hakkımda ne takdir edildi, diye düşünür. Bu, bir öncekinden daha iyidir. Çünkü, işin sonu önüne, yani ezelde ne takdir edilmişse ona bağlıdır.

Kimisi de ne maziyi ve ne de geleceği düşünür: İşte bu anın adamıdır, Allah'ın kaza ve kaderine razı olmuştur. Allah tarafından ne gelirse gayet rahatlıkla onu kabul etmiştir.. Bu ise, önceki ikisinden daha iyidir. Kimisi de var ki: Ne hali, ne geçmişi, ve ne de istikbali düşünür. Kalbi ilâhî hükme gömülmüş ve devamlı şu-hud halindedir... İşte en üstün derece budur...

el'ADL Bunun mânası âdil (Adalet sahibi) demektir.

Adalet sahibi demek, kimseye zulüm etmeyen, yaptığı işi âdil yapan, verdiği hükümde adaletten ayrılmayan demektir..

Adil, ancak adaleti ile tanınır. Adalet ise yapılan, işte tecelli eder.

Allah hakkında bu vasfı anlamak isteyenin, her şeyden önce yedi kat gökten al da, tâ yerin dibine kadar olan varlıklarda cereyan eden Allah'ın işlerini iyice bilmesi gerekir.

Allah'ın yaratmış olduğu mahlûkatta hiç bir kusur göremeyince, tekrar bakar yine kusur göremez, yine bakar bu sefer yine kusur göremez. Çünkü Allah'ın güzel ve noksansız yarattığı kâinatın, göz kamaştırıcı nizam ve intizam içinde olduğunu görünce âdeta şaşkına uğrar, ne yapacağını, ne

diyeceğini bilmez bir hale gelir.. Ancak o anda Allah'ın adaletinin bir çok anlamlarından belki bir kaçını anlamış olur..

(Allah), mevcudatı, ruhanî ve cismanî olmak üzere başlıca iki kısımda yaratmıştır. Yarattığı yaratıkların hakkını tam mânasıyle vermiş, yerli yerine yerleştirmiştir. O, bu itibarla cevad (son derece cömert) olmuştur. Sonra onları gayet güzel ve göz alıcı bir şekilde tertip ve tanzim etmiştir. İşte bu itibarla da O, âdil (adalet sahibi) olmuştur...

Yer, su, hava gökler, yıldızlar, kainatın büyük cisimlerinden sayılırlar.

Allah, bunları yaratmış ve gayet mükemmel bir şekilde nizam ve intizama sokmuştur.. Yeri (toprağı) en alta koymuş, onun üzerine de suyu koymuş, suyun üzerine de havayı, havanın üzerine ise gökleri yerleştirmiştir. Bu tertip tersine olsaydı dünyanın nizamı altüst olurdu. Bunun izahı herhalde biraz güç olacak; onun için halk (Avam) seviyesine inelim, de şöyle izaha çalışalım:

Kişi önce kendi bedenine'baksın: O beden, tıpkı kâinatın çeşitli cisimlerden meydana geldiği gibi,çe-

.şitli azalardan meydana gelmiştir. Meselâ insan vücûdu, kemik, et ve deriden teşekkül etmiştir. .

Allah evvelâ kemikleri yaratmış ve1 ona et giydir-miştir, sonra cildi (Deriyi) ete giydirmiştir. Bu, böyle olmayıp da tersi olsaydı ne olurdu? İnsan vücûdunda görünen şu muazzam nizam ve intizam kalır mıydı?

Bu misali anlamakta güçlük çekiyorsan sana bir misal daha vereyim:

İnsan için çeşitli azalar yaratılmıştır. El, ayak, göz, burun ve kulak v.s.

Cenab-ı Hak bu azalan yaratmakla Cevab (son de-ece cömert) olmuş, ve bunları yerli yerine koyup yerleştirmekle de son derece adil olmuştur. Çünkü O, gözü bedenin en münasip yerine koymuştur. Eğer onu kafanın üstüne veyahut ayağın üstüne yada elinin üstüne veyahut başının tepesine koysaydı, çok çirkin bir manzara arz ederdi ve devamlı olarak tehlikeye maruz kalırdı.

Elleri de omuzlara asmıştır. Ya onları kafada, yahut dizlerin üstünde yaratsaydı, arz edeceği çirkinlik yüzünden ona bakılabilir miydi?..

Havassı Hamseyi (beş duyuyu) da başta yaratmıştır. Çünkü bunların her birerleri casusluk vazifesini görürler, Bunlar üstte değil de yanda veyahut alt kısımda yaratılmış olsalardı bir şeye yararmıydıiar?.. Her azayı böyle şerh edecek olursak konu uzar. Onun için şuna dikkatini çekerim: Allah her azayı yerli yerine yaratmıştır. Eğer yerli yerine değilde, biraz sağda veya solda, aşağıda veyahut yukarıda yaratılmış 'olsaydı, yetersiz, yahut boş, veya da çirkin olurdu.. Hattâ bakılmıyacak kadar kötü bir manzara arz ederdi.

Burunu görmüyor musun: yüzün tam ortasında yaratılmıştır. Ya başta veyahut alında, yahut da yanakta yaratılmış olsaydı nasıl olurdu acaba?. Ondan Eklenilen faydayı verebilir miydi?.

Allanın hikmetini idrak etmeye biraz daha gayret edebilirsin: Bak güneşi dördüncü kat gökte yarattığı zaman, beyhude yaratmamıştır. Çünkü O, bütün gökler arasında bir vasıtadır.. Onu gerçekten tam yerinde yaratmıştır... Lâkin ne var ki sen onun hikmetini anlayamıyorsun! Çünkü Semavot ve yer hakkında pek az tefekküre sahihsin! Eğer onlara, hakkjyla bakabilsen,'onlarda görecek olduğun acayip ve garalp-likler, bedeninde gördüklerini unutturur.

Ah keşke kendi şahsında bulunan hikmetleri anlamayı tamamlasaydın da Afak-ı Semaya bakabilsey-•din! İşte o zaman şu ayetin sırnna mazhar olanlardan olurdun: «Gerek âfakda, gerek kendi nefislerinde ayetlerimizi yakında onlara göstereceğiz.» (1)

Sonra, sen nerde, şu ayeti kerimenin sırrına nail >lmuş kişi nerde: «Biz İbralıimc, kesin ilme erenlerden »İması için göklerin ve yerin büyük mülkünü de öylc-:e gösteriyordnk.» (2)

Bütün emeli ve gayesi dünya olan, hırsın koleleş-lirdiği kişiye, gök kapıları açılır mı hiç?..

O. ismi öğretecek başlıca yolu anlatan bir işaret-en ibarettir. Tam mânr îy'.?.- «vçıklayanak olursak cild-jerle kitab yazmak gerekir.

Bütün isimlerin mânaları da böyledir. - Onlar da ıöyle izah ve şerh edilir. - Çünkü isimler, fiillerden tü-I-ediği için, fiiller anlaşılmadan izah edilemez! Allah'-

(1) Fussiirt Sûresi, 53. âyet.

(2) El-Rn"am Şikesi, 75. âyet.

m varlıktaki efâli tam mânasiyle bilinmeden isimleri tam mânasiyle anlatılamaz. Çünkü Allah fiilleri sonsuzdur!

Ama mücmel olarak, kul bu isimlerin mânalarını bilebilir. Bilgisine göre de bu isimlerden nasibini alır. Bu uzun uzun bahs edilmesi gereken bir mevzudur. Bu kitabın gayesi ise, sadece kişiye bir anahtar vermektir..

Cenab-ı Hak'kın bu isminden kulun istifade edebileceği husus şudur:

Herşeyden önce Kul, şehvet ve gadabını, akıl ve dine hizmetçi etmelidir. Eğer aklını, şehvet ve öfkesine esir edip de onların (Şehvet ve öfkesinin) 'dediğini yaparsa, adaletten ayrılmış ve kendi nefsine zulmetmiş olur.

Bu kendi nefsi hakkında riayet etmesi gereken bir adalet anlayışıdır.

Tafsilâta gelince: Şerİ Şerifin çizdiği hududları aşmamakla adalete riayet etmiş sayılır. Şayet İlahî hududları aşarsa, hemcinsine karşı haksızlık ederse, o takdirde adaletten ayrılmış ve zûlm etmiş demektir..

Sahibi bulunduğu her azaya karşı adaletine gelince; onları yerli yerinde yani Allah'ın emr ettiği şekilde kullanmaktır!

Eğer söz sahibi bir kimse ise,, çoluk çocuğuna ve balkına karşı nasıl davranması icab ettiği meydandadır, izaha]ı_V?U!T. yG tlir.

Çokları zanneder ki, zülüm başkalarına eziyet etmekten; adaîetse başkalarına yardım elmek ve onlara iyi davranmaktan ibarettir.. Oysa durum hiç de sanıldığı gibi değildir. Çünkü bir melik (idareci), silâh, para, kitab'\an meydana gelen mallarını taksim ederken, biicûn paralan zenginlere, kitabları askerlere, si-lâhAarı da alimlere verse, belki böyle yapmakla fayda-

lı bir iş yapmış olur, Lâkin verdiği şeyler yerini bulmadığı için, yani taksimatı icab ettiği şekilde yerli yerine yapmadığı için adaletten ayrılmış olur.

Bunun tersi, hastalara acı ilâçları vermekle iyileştirir, canileri de bir ceza vermek suretiyle öldürürse onlara belki eziyet etmiş olur. Fakat adaleti de yerine getirmiş olur. Çünkü yaptığı işler haksız değil, bil'-âkis Hakkın ve adaletin gerektirdiği işlerdir..

Din yönünden. kulun bundan istifade edebileceği hususa gelince:

Herşeyden önce kulun, Allah'ın, yaptığı bütün işlerde, hükümlerinde, emir ve yasaklarında adil olduğuna inanması gerekir. Allah'ın emirleri, ister kendi isteklerine uygun, ister uymasın. İster kendi menfa-atîeriyle bağdaşsın, ister bağdaşmasın.. Allah mademki emretmiştir, doğrudur. Onun emrini yerine getirmesi lâzımdır. Madem ki yasak etmiştir yine doğrudur onun yasaklarından uzak durması lâzımdır..

Allah'ın emrine sarılmazsa, mutlaka zarara girmiş olur. Çünkü o, Allah kadar bilemez. Onu, Rabbi kendisinden daha iyi bilir.

Nitekim kanının alınması gerekli olan bir hasta, «acıya dayanamam» diyerek kan aldırmaktan imtina ederse, bu acıdan daha büyük zararlara girmiş olur..

İşte kulun, Allah'ın yaptığı bütün işlerde haklı ve adaletli olduğunu bilmesi ve buna böyle inanması gerekir.

Çünkü iman, inkârı kökten keser, zahiren bütün itirazları süpürüp atar..

Kişi, zaman ve feleğe kabahat yüklememekle mükelleftir. (İşte ne yapalım bu yaptıklarımız zaman icabı.. Zalim felek geldi de bizi mi buldu?) gibi sözlerle zamanı ve feleği suçlamak - ki bu zamandaki insanlarını ekserisinin yaptıkları gibi-bir cehalet örneğinden

başka bir şey değildir. Kul şunu iyi bilmeli ve aklına koymalıdır ki, herşey bir sebebe bağlıdır. O şekilde tertiplenmiştir. Allah tarafından nasıl tertip edümiş ise öylece vuku bulmaktadır.

Allah'ın tertibinde haksızlık olamaz, Allanın her dediği doğru ve her yaptığı da adildir!..

el'LÂTİF Bu isme ancak, maslahat ve menfaatlerin gizli tasarruflarını, herkesin anlayamayacağı inceliklerini bilen ve o menfaatleri yumuşak bir eda ile hak edenlere ulaştıran müstahak olur. Fiilde rıfk (yumuşaklık), ilimde lütuf bulunursa işte lütfün mânası tamamlanmış olur. Gerek fiil ve gerekse ilimde bunun kemâli (Mükemmel olması) ancak Allah için mevzubahis olabilir.

İnceliklere, ince olandan daha ince olan şeylere Allah'ın vukufu bilinen bir şeydir. İzaha lüzum yok... Gizli ve kapalı olan hususlar, O'na göre apaçık meydanda olan hususlar gibidir. Arada en ufak bir fark yoktur.

Yaptığı işlerdeki nfkı ve lütfuna gelince, bu da sonsuzdur. Allah'ın ef'aldeki rıfk ve lütfûnu ancak, Allah'ın yaptığı işleri tam mânasıyle bilen kişi bilir. Bizde o bilgi nerede?.

Cenab-ı Hakk'ın bu isminin (Lâtif İsm-i Celîl'inin) mânasını kul, yukarıda arz ettiğimiz gibi, ancak bilgisi miktarınca anlayabilir.. ;

Bunun izah ve şerhi de hayli vaktimizi alacağı gibi, büyük ciltli kitaplara da sığdıranlayız. Onun için bazı rhühim yerlerine işaret etmekle yetineceğiz: n

Allah'ın lütûflarından birisi de, anne karnında Çocuğu karanlıklarda yaratması, onu (bir zarar gelmeden) hıfz etmesi, doğuncaya kadar, gıdasını göbeği va-sıtasıyle almasını temin etmesi, doğduktan sonra ağzı ile yemesini öğretmesidir. Ona o ilhamı vermeseydi çocuk doğar doğmaz annesinin memesini emmeyi nasıl ve nereden bilecekti?..

Çocuk gecenin zifirî karanlığında doğsa bile yine memenin yerini bulup emer.

Kuluçkadan yeni çıkan civcive yerden taneleri toplama ve yeme kabiliyetini kim ihsan etmiştir!

Belirli bir zamana kadar, rahatça meme emebilmesi için, yavrunun ağzını dişsiz yaratan, sonra rahatça yemek yiyebilmek ve yediğini serbestçe öğütebilmek için inci gibi dişleri ona takan kimdir? (Bunlar hep Allah'ın birer lûtfu ve ihsanı değil de nedir?)

Ağızdaki dişlerin taksimatına dikkat ettiniz mi hiç?

Bazıları, rahatça öğütebilmek için geniş, kimisi kırmak için azı olarak, kimisi de kesmek için sert ve keskin olarak yaratılmıştır! (Bunlar kimin lûtfudur?)

En büyük gayesi konuşmak olan dilin bile. yemekteki faydası akla durgunluk verecek niteliktedir.

Ağzımıza aldığımız tek bir lokmayı inceleyecek olursak, onu ne kadar rahatlıkla aldığımız hemen anlaşılır. Ya onun meydana gelmesindeki çalışmalar: O, önce ekilmiş, sonra biçilmiş, daha sonra öğütülmüş, pişirilmiştir..

Bunlar zor şeyler değil mi? Ya yemesi? (İşte bunda bile Allah'ın lûtfunu görmek güç değildir!..)

Demek ki, Allah, tedbir ve takdir bakımından Hâ-dm (Her şeyi yerli yerine yaratan mutlak hikmet ve ıüküm sahibi olan), onları meydana getirme yönünden rCevat (ziyadesiyle cömert), onları tertip etme bakı-

mından Musavvir (şekillendirici), her şeyi yerli yerine koyması cihetinden Adi (Âdil), nfk ve mülâyemetin en ince cihetlerini terk etmeksizin kullarına lütûfda bulunması bakımından da Lâtif'dir!..

Allah'ın ef'alini tam mânasıyle bilmeyen insanoğlu, bu isimlerin mânalarını hakkıyle nasıl bilebilir?

Allah'ın kullarına karşı lütûflarından birisi de; onlara, güç ve takat getirmedikleri herhangi bir vazifeyi tahmil etmemesidir.

Yine Allah'ın lûtfu icabıdır: Kısa bir ömür içinde onlara ebedî saadeti elde etmek imkânına kavuşturmuştur..

Tertemiz- ve taptaze süt, çok değerli ve kıymetli cevherler, bal ve ipek gibi insanların faydalandıkları şeyler nereden gelmiştir düşündünüz mü?

Ya insanın, tiksinti duyulan bir nutfeden meydana gelişine ne buyurulur? Mebdei bu olan insanoğlunun, ilim, marifetle teçhiz edilmesi, emanetin ona tahmil edilmesi, semavat ve melekûtunun ona gösterilmesin-deki sır ve hikmet, gerçek mânada düşünülüp incelenirse, bütün bunların Allah'ın sayılmayacak kadar çok olan eltaf-ı Sübhanisinin birer parçası olduklarını anlamakta (doğru söyleyin!) güçlük çekilir mi?

TENBİH :

Bu isimden kul şunu elde edebilir:

Allah yoluna çağırırken, Allah kullarına, karşı gayet yumuşak davranır, onlara karşı şiddet tavırları takınmaz, taassup yolunu seçerek onlan rencide etmez, hakkı kabul ettirme, doğru olana ikna etme usullerinin en iyisini seçer.

Lütuf usullerinin en iyisi, salih amel, Allah'ın rızasına uygun hareketlerle, tam bir ihlâs içinde Hakk'a

koşmaktır.. Bu, süslü lâfızlar söylemek ve lâf ebeliğini yapmaktan daha iyi ve daha tesirlidir!..

el-HABİR

O, öyle bir varlıktır ki, en gizli haberler bile, O'nun malûmu olur. Yerlerde, göklerde olup bitenlerden haberdardır.

Hareket eden veya hareketsiz duran (giden, gelen) her şeyden O'nun haberi vardır. Bu itibarla Allah'ın bu ismi aynı Alim (ziyadesiyle bilen) mânasında olmuş olur. Ancak şu farkla: İlim, gizli ve bâtmî şeylere izafe edildiğinde o ilme Hibre (Haberdar olma), sahibine de Habir (Tam mânasıyle haberdar) denilir..

TENBÎH :

Kulun bundan hazzı şu olabilir: Kul kendi âleminde cereyan edenleri bilmelidir.

Kulun kendi dünyası hiç şüphe yok ki, kalbi ile bedenidir.

Kalpte çöreklenen gizli şeyler de; kin, hıyanet, gış, dünyaya karşı aşın temayül, kötüyü gizlemek, iyiyi de-sırf gösteriş için izhar etmek gibi köksüz İlişlerdir.. İşte kendini bilen ve kendi iç dünyasından haberdar olan, kişi, iç âleminde cereyan edenlerden haberdar olur ve ona göre kollarını sıvar da olanca gücü ile o hislerle mücadele eder. Sırtlarını yere getirinceye kadar bu mücadeleyi elden bırakmaz.

Bu suretle o kul, bu isme lâyık olur.

el'HALÎM

O, kullannm isyanını, onların kendi emrine muhalif olan davranışlarını görür, bilir de öfkeye kapılıp hemen onları cezalandırmaya kalkışmaz. Onları yerden yere çarpmaya iktidarı olduğu halde onlara karşı Halım olur. Yoksa, insanları ma'siyetlerinden dolayı cezalandıracak olsaydı, yeryüzünde hareket eden bir tek canlı varlık bırakmazdı. «Eğer Allah, insanları kazandıkları (günahlar) yüzünden (hemen) muahaza etseydi, (yerin) sırtında hiç bir canh mahlûk bırakmazdı.» (1)

TENBİH :

Kulun bu isimden istifade edeceği şey meydanda..-Hilim, kulun en güzel huylanndandır. Onun için genişçe izahına lüzum yoktur...

el'AZÎM

Şunu iyi bil ki: (Azîm) kelimesi ilk vazedildiğinde, cisimlere itlak edilip şöyle denilmiştir:

Bu cisim büyüktür. Şu cisim bundan daha büyüktür.. Cisimlere göre tabiî.. Büyük olan cisme büyük, ondan daha büyüğü görüldüğünde onun hakkında daha büyük cisimdir, tabiri kullanılmıştır.

(1) Falır Sûresi. 45. âyet.

Sonra bu büyüklük, gözün çevreleyebileceği kadar olur, çevrelemiyeceği kadar olur. Yer, gök gibi.

Meselâ bîr fil için (Fil büyüktür, bir dağ için de bvr dağ büyüktür) deriz ve göz onun büyüklüğünü çevreleyebilir. Ama yer (dünya) büyüktür dediğimizde göz onu ihata edemez. Gök de öyle. Çünkü bunlar gözlerin göremeyeceği kadar büyüklüğe sahiptirler.

Sonra gözlerin görüp idrak ettiği şeyler de kısım kısımdır. Akılların künhünü (Hakikatim) idrak edebilecekleri vardır, idrak edemiyecekleri vardır.

. İşte akılların künhünü idrak edemiyeceği, bütün büyüklerin ötesinde olan en büyük, ihatası imkânsız olan Mutlak Büyük Allah'tır... Bunun açıklaması birinci bölümde geçmiştir. TENBİH :

İnsanlar arasında bu sıfata haiz olanlar, Peygamberler ve âlimlerdir.

Kişi, bunlardaki büyüklüğü bilmiş olsa, onların heybetinden kalbi titremeğe başlar, sinesine sığmaz

olur.

Ümmetine karşı Peygamber, müridine, karşı şeyh,, talebeye karşı hoca büyüktürler. Ne yazık ki, bazı kısa görüşlü olan insanlar bir türlü bunu kabul etmemektedirler..

Eğer büyüklükte ümmet, peygambere, mürid şeyhe, talebe de hocaya eşit olsaydı büyüklüklerinin mânası kalmazdı.

Allah'dan başkasına izafe edilen her büyüklük hiç şüphe yok ki, küçüklüktür. Çünkü o (insan) mutlak azîm değildir. Ancak kendisinin dününde (kendinden aşağı) olan kişilere izafetle (nisbetle) büyüktür.

Allah'ın büyüklüğü böyle mi ya? O, mutlak azîm-

dir. (Kayıtsız şartsız büyüktür), O'nun büyüklüğü izafet tariki ile değildir!

el'GAFUR

Bu kelime, Gaffar (Ziyadesiyle afv edici) manasınadır. Ancak şu farkla: Bunda olan mübalağahk (Ziyadelik), Gaffar kelimesinde yoktur.

Niçin mi? Çünkü; Gaffar mağfiret bakımından çokluk ifade etmekte, yani mağfiretin tekrarlanması babında ziyadelik ifade eder. Lâkin, faul vezninde olan «Gafur» gufranı tam olan, bütün mağfiretleri

içine alan gayet şümullü bir mâna taşımaktadır. Bunun hakkında geçmiş sayfalarda yeteri kadar izahat verilmiştir.

eş'ŞEKÛR

Bu, 07. taat karşılığında çok büyük dereceler veren, sayılı günlerde yapılan amel karşılığında âhiret âleminde sonsuz nimetler veren, demektir.

Yapılan iyiliği, daha büyük bir iyilikle karşilayan'a (Şekere tilkelhasene.. = O, iyiliğe karşı teşekkür ederek kadrini bildi ve daha fazlasını yaptı.) derler..

İyilik yapan kimseyi öven kişiye de, «bak filân adam ona teşekkür etti,» derler.

Bu bakımdan (Şekûr) kelimesinin, iyiliği fazla-sıyle karşılayan, mânasına geldiğini söylediğimizde, buna Allah'dan başka hiç kimsenin lâyık olmayacağını

itiraf etmiş oluruz. Çünkü O'nun amellere karşı verdiği mükâfatların hiddi hududu yoktur. Söyleyin bakalım, cennet nimetlerine pâyan var mıdır?!..

Allah-ü Teâlâ buyuruyor: «Geçmiş günlerde takdim etliğiniz (iyi ameller) in karşılığı olarak afiyetle yeyin, için.» (1)

Sena (övgü) kelimesinin mânasına baktığımızda anlarız ki, her öven kimsenin senası başkasınadır. Rab Teâlâ kullarının amellerini övdüğü zaman, kendini övmüş olur. Çünkü onların amellerinin halikı O'dur.

Veren ve öven bu isme lâyık olduktan sonra, verene veren, vereni öven hiç şüphesiz bu isme daha çok lâyıktır!

Allah'ın, kullarını sena ettiğini gösteren iki âyet:

«Allah'ı çok zikreden erkeklerle, çok zikreden ka tlınlar.» (2) «O, ne güzel kuldu! Hakıykat O, daima (Allah'a) dönen (bir zat) idi.» (3)

İşte bütün bunlar Allah'ın bir atiyesidir..

TENBİH :

Kul, bazan gördüğü bir iyiliğe karşı sadece teşekkür etmekle Şakir (şükredici) olur. Bazan da gördüğü iyiliğe karşı daha fazla iyilik yapmakla (şakir = şükredici) olur. Nasıl olursa olsun, bütün bunlar iyi huylardandır.

Allah'ın Resulü Sallallâhü Aleyhi ve Sellem buyurmuşlardır:

«İnsanlara şükr etmeyen Allah'a da şükr etmez!»

(4). .

O) F.VHakka Sûresi. 24. âyet,

<2) El-Ahzab Sûresi. 35. nyrt.

(3) Sad Sûresi. 44. âyet.

(4) Bu Hadisi İmam Ahıned, Müsnc 3inde. Tinnizi ve Ezziya da Ebi Said (R.A.)dan rivayet etmişlerdir.

Allah'a karşı şükretmesi mecazî yöndendir. Çünkü O'na karşı ne kadar şükretse yine de tam şükretmiş olamaz. Zira nimet ve ihsanları sayısızdır.

Allah'a itaat etmek suretiyle şükretmeye kalkışsa yine de şükretmiş sayılamaz, zira itaat etmesi bile, Allah tarafından kendisine bahşedilen başka bir nimettir. Hattâ şükür nimeti bile, şükrü gerektiren bir nimettir.

Öyleyse Allah'ın nimetlerine karşı yapılacak en iyi şükür: O nimetleri masiyet yollarında kullanmayıp, ta'at yollarında kullanmaktır.

Çok düşün! Bu çok ince bir bahistir. Biz bunu İHYA isimli kitabımızdaki şükür bahsinde anlattık. Çünkü bu kitabın hacmi bu kadar uzun bahsi içine almaya yetişmemektedir.

el'ALİY

Bu öyle bir rütbedir ki, bunun fevkinde rütbe yoktur, bütün rütbeler ondan aşağıdır. Çünkü bu kelime, Ulûv (yükseklik) kelimesinden meydana gelmiştir. Bu ise es'Süfl (Alçak) kelimesinin karşılığıdır.

Bu, merdivenler gibi, basamaklı yerlerde ve şeylerde yani hissedilen hususlarda olur ya da tertibi aklîden olan varlıkların manevî rütbeleridir. Yer bakımından olan yüksekliğe mekânı yükseklik denir.

Öbür çeşit rütbe yüksekliğine de ulvî yükseklik denilir.

Akli dereceler, aynı hissî dereceler gibi anlaşılmaktadır.

Aklî derecelere misal sebep ile müsebbip, illet île

ma'lüî, fail ile mef'ul, kabul edenle, kabul edilen, kâmil ile nakıs, arasındaki derece farkları gibi...

Bir şey, sebep olarak takdir edildiğinde o, ikinci bir şeyin sebebidir, ikinci bir şey üçüncü bir şeyin sebebidir. Üçüncü ise dördüncünün sebebidir.

Meselâ on sayısına kadar bu böyle devam eder. On, derece itibariyle en son olmuştur. Sebep olma bakımından bir, birinci derece sayılmıştır. Ve o âlâ, (yüksek)

dır.

İmdi birincinin ikinci üzerindeki üstünlüğü (yüksekliği) mâna itibariyledir, mekân itibariyle değil. Demek ki, yücelik (yükseklik) üstünlük itibariyle olmuştur. Tedricî aklî'nin mânasını anlamışsan şunu iyi bilmelisin:

Kâinat aklî derecelere ayrılacak olursa, Allah'ın en yüksek derecede olduğunu kabul etmek lâzımdır. Çünkü onun üstünde hiç bir derece tasavvur edilemez! Çünkü Mutlak yüce O'dur, O'ndan başka olan yücelikler (yükseklikler) madununa izafetledir ki, onun üstünde mutlaka bir yüce de bulunabilir. Aklın taksimine misal:

Mevcudat, sebep ve müsebbip olarak ikiye ayrılır. Sebebin müsebbip üzerindeki üstünlüğü rütbe üstünlüğüdür. Mutlak üstünlük ise Müsebbibil-Esbâb'a mahpustur.

Ve yine mevcudat, ölü diri olarak ikiye bölünür: Diri, yalnız hissî idrake sahip olan hayvan, hissi idrakle birlikte aklî idrake de sahip olan bir varlık olmak üzere ikiye bölünür. Hissî idrakle birlikte, aklî

idrake sahip olan da, şehvet ve öfke taşıyan insan, şehvet " ve öfke taşıması mümkün olduğu halde bunlardan salim olan melekler olarak ikiye bölünür. Bu anlattıklarımızın hepsi hakkında müstahil olan bir varlık var-

dır ki biz buna Allah diyoruz. Şimdi bu tedricî taksimattan şunu elde etmiş oluyoruz:

Melek insandan üstündür, insan hayvan'dan üstündür. Allah ise bunların hepsinden üstündür Çünkü mutlak üstün ve yüce O'dur!

Çünkü O, diridir. Hayat veren O... Mutlak âlim olan O... Ulemanın ilmini halk eden O... Her çeşit noksan sıfatlardan münezzeh olan O...

Ölü, kemâl derecelerinin en alt derecesinde kalmıştır. Diğer tarafta yani bütün bunların ötesinde ve fevkinde Allah vardır. Allah'ın üstünlüğünü ve yüceliğini böyle anlamak lâzım..

Çünkü bu isimler, gözle görünen şeye nisbetle önce böylece vaz edilmişlerdir ki bu, avamın anlayacağı derecedir.

Sonra havas'da olduğu gibi bazı basiretlerin bulunduğu anlaşılınca, bu sefer ondan bazı mutlak lâfızları istiare ettiler. Bu defa bunları havas anladı, avam anlamadı.. Çünkü onların idrak gücü, ancak o kadardır.

Onlar azameti (büyüklüğü), mesafe, yüksekliği mekân itibariyle anlayabildiler de fevkiyet (üstünlük) ancak bundan ibaret sandılar.

İmdi bu anlattıklarımı anladığın zaman, arşın ne demek olduğunu anlamakta güçlük çekmezsin! Çünkü Arş, cisimlerin en büyüğüdür. O, hepsinin üstündedir. Cisimler gibi ölçülmekten, tartılmaktan münezzeh olan Ulu varlığın yüceliği rütbe itibariyledir. Yoksa bir mekân üstündedir, anlamında

değildir. Arşın zikredilmesi ise, çünkü arş bütün cisimlerin üstündedir, hepsinin üstündedir. Onun için onun üstünde olansa her şeyde üstün olacağı muhakkaktır.

Meselâ halife, sultandan üstündür. Derler ve bu

sözle onun bütün insanlardan üstün olduğunu tenbih ederek anlatmak isterler.

Fevkiyetten mutlaka mekânı anlamak isteyen ve bu anlayışta ısrar eden hululinin aklına şaşarım. Mahfilde yan yana otururarak iki büyük insanı göstererek bunlardan hangisi üstündür dersen şu cevabı verir:

Şu adam, o adamın üstünde oturuyor. Halbuki onun, o adamın üstüı ie değil de yanında oturduğunu biliyor. Çünkü üstünde otursa başında oturması gerekir. Veyahut başının üstünde olan bir binada oturması icap eder.

Tutup ona «yalan söylüyorsun, adam üstünde değil, yanında oturuyor» dersen, bu defa. da sana öfke ile bakmaya başlar ve ben üstünlükle rütbe üstünlüğünü (yüksekliğini) kasdediyorum, yer yüksekliğini değil, diyerek sana yan yan bakmaya başlar. Çünkü, gerçekten sadre (koltuğu) yakın olan, uzak olana nisbetle (rütbe) bakımından daha yüksek olduğunu kabul etmiştir.

TENBÎH :

Kulun mutlak yüce olması asla düşünülemez. Çünkü onun üstünlde her bakımdan yüksek birinin bulunması mümkündür. Meselâ Peygamberler v Melekler derecesi herhangi bir kuîun derecesinden yüksektir.

Evet Belki kendi cinsinden olan bütün insanların üstünde olması bir kul için mümkün olabilir. Bizim Peygamberimiz Hazreti Muhammet Mustafa (S.A.V.) gibi. Lâkin bu da, mutlak yücelik sahibine

nisbeten noksandır. Çünkü O'nun yüceliği, kendisinin dûnunda olan diğer mevcudata göredir. Bu ise vücup tarikiyle değildir. Zira ondan yüksek birinin bulunması da mümkün olabilir.

Mutlak yüce olan, öyle bir varlıktır ki, onun üstü' de. ne izafet tariki ile ve ne de nakızının mukarin

.duğu herhangi bir varlığın bulunmasıyle hiç bir üstünlük ve yücelik yoktur.

el'KEBÎR

O, kibriya sahibidir. Kibriya; zatın kemalinden ibarettir. Kemâl-i zat ile varlığının mükemmel olmasını kasdediyorum. Varlığının mükemmel olması iki şeye bağlıdır:

1 — Ezel ve ebed bakımından devam etmesi... Her varlık ki, önü veya sonu kesiktir o, nakıstır. Bu sebepledir ki çok yaşamış insana şöyle derler:

O, büyüktür, yani yaşı büyüktür. Çok yaşamıştır. Ona azimüşşan (azîm bir yaşa sahip) denilmez. Zira (Kebîr = büyük) kelimesi ile (Azim = büyük) kelimesi ayrı ayrı yerlerde kullanılır.

Hayatı mahdut olan bir yaratık, biraz fazla yaşamakla (kebîr) vasfına lâyık olursa, varlığının evveli ve sonu olmayan bir varlığın kebir olması pek tabiîdir ki evlâdır...

2 — Onun vücudu (variığı) öyle bir varlıktır ki, bütün varlıklar ondan meydana gelir.

Kendi nefsinde varlığı tamam olan, kâmil ve kebir olursa, bütün mevcudatın kendisinden sudur ettiği O yüce varlık haydi haydi kâmil ve kebir olur!..

TENBÎII.

Kullardan bu vasfa lâyık olanlar, olgun kimselerdir ki, bunlar ahlâk bakımından herkese örnek olurlar. Kimle otururlarsa ona maddî ve manevî yönden fayda-

ESJİA-l HÜSNA

İ45

lan dokunur. Evet kulun kemâli (olgunluğu) aklı, veraı -ve ilmi ile ölçülür.

. Kullardan büyük o kimsedir ki, alîm, muttaki olduğu gibi halkı da irşat eder. Etrafa saçtığı ilmi ve feyizleri ile herkese örnek olur.

Hazreti İsâ (A.S.) buyurmuştur:

«İlmi ile amel eden âlim'i sema melekûtunda Azim <büyük) diye çağırırlar.»

el'HAFÎZ

O, gerçekken Hafiz (Koruyucu)'dır.

Hıfz = korumak, kelimesinin mânasını anlamak İki yönden olur. Birincisi, varlıkların devamını (belirli bir zamana kadar) sağlamak, muhafaza etmek ki, Allah, gökler, yerler gibi fazla yaşayan varlıkların da, hayvan, bitki ve insan gibi ömrü az olan varlıkların da hafızıdır..

İkincisi, birbirlerine zıt olan şeylerin, yekdiğerlerine saldırmasını önlemek, birbirlerinin şerrinden onları korumak.

Meselâ su ile ateş gibi.. Bunlar birbirlerinin zıddı-dır. Yekdiğerlerine saldırabilirler. Meselâ su ateşi söndürür, ateş de çok ve önlenmiyecek durumda olursa suyun bulunduğu yeri yakıp kavurur. Su da buhar haline gelir.

Tezad ve teaddi hararet ve bürûdet arasında, birbirlerini yendikleri zaman elle tutulur derecesinde görülebilir. Rutubetle kuruluk da böyledir. Birbirlerine zıd unsurlardan teşekkül etmiş bütün varlıklar da böyledir.

F. 10

146

İMAMI GAZALİ

Canlı bir varlığı ele alalım: Mutlaka yaşaması içirt hararet lâzımdır. Hararet olmazsa yaşayamaz. Kan gibi bedenine bir gıda olan rutubetli bir şeyin de bulunması lâzımdır. Azalan birbirine kenetleyecek ve ayakta tutacak kemikler gibi kuru olan unsurlannda bulunması, lâzım gelmektedir.

Hararetin kuvvetini ve şiddetini azaltacak ve vücuda itidali sağlayacak bir bürûdet (soğukluk)un da olması gerekmektedir.

İşte bunlar birbirlerine zıt şeylerdir. Allah bunları insan bedeninde hattâ her canlının vücudunda bir araya getirmiştir. Ve aynı zamanda, bunları, birbirlerine saldırmaktan da menetmiş, korumuştur. Öyle olmasaydı bir vücudda bulunan zıt şeyler (unsurlar) yekdiğerlerine saldırırlardı, dolayısıyle de vücud diye bir şey kalmazdı.

Allah bunları, kâh eşit kuvvette kılmakla, kâh mağlûp olan tarafın imdadına yetişmekle korumuştur.

Bunu bir misal ile izah edelim:

Meselâ, hararet rutubeti yok eder, kurutur. Mağlûp olduğu zaman, bürûdet ve rutubet zayıflamaya hattâ yavaş yavaş yok olmaya başlar. Hararet ve kuruluk faz-lalaşır. Bunu önlemek için Allah başka bir

cisimle o rutubetin imdadına yetişir. Ona bir susuzluk verir, su içme ihtiyacını duyar. Su içtiği gibi harareti bertaraf edilmiş olur. Böylece vücudda gereken muvazene temin edilmiş olur.

Şimdi Allah'ın, yiyecekleri, suları ve ilaçlan neden halk ettiğini daha iyi anlamış oluyoruz.

însanlann sağlığını koruyacak ilâç ve âletlerin ya-radümasınm sırn da bir kere daha meydana çıkmış değil midir. İşte bütün bunlar, zıd unsurlardan meydana gelen canlı varlıkların bedenlerini korumak için yara-

dılmışlardır. İnsan varlığını helake sürüklenmekten koruyacak en belirgin sebeplerdir bunlar!..

Çünkü insanoğlu» yırtıcı hayvanlar tarafından parçalanıp öldürülmeye her zaman maruz kalmaktadır. Allah ona, gören göz, işiten kulak, koruyan el, vurup öldüren silâh vermekle korumuştur!.

Bütün bunlara rağmen kendisini korumaktan âciz olabilir. Bunun da çaresini bahsetmiştir: Yürüyen hayvana ayak, uçan kuşa kanad vermiştir!.

(Konuyu biraz daha açıklayalım:) Kudreti yüce olan Allah'ın hıfzı (koruması) varlıktaki her şeyi kuşatmıştır, hattâ yerden biten otu bile muhafaza etmiştir. Onun içini (özünü) korumak için ona kabuk vermiştir.

Bir kutu gibi onu, kabuğunun içinde. saklamıştır. Yumuşak kalması için de ona rutubet bahsetmiştir.

Mücerret kabukla korunmayacak şeyi, ona diken vererek korumuştur. Neden mi. Onu bazı mütecaviz hayvanlardan korumak için!..

Demek ki; bitkilere göre diken, hayvanlara göre boynuz veya pençe ne ise odur! Hattâ ve hattâ suyun her damlasına, zıddı olan bir unsurdan korumak için bir unsur ihsan etmiştir. İzah edelim: Meselâ suyu bir kaba koysak orada uzun bir müddet kalırsa hava haline gelir. Hava onu su olmaktan çıkarır. O suya parmağım sokup çıkanrsan parmağına yapışan ve yere dökülmeyen bir madde hasıl olur. Oysa onun hemen yere damlaması icap ederdi.

Öyleyse suyun her damlasını koruyan bir şey var-, dır. O, kendi kendini koruyamaz; muîi&Ka bir koruyucuya ihtiyacı vardır. -x

Haberde varid olmuştur: Gökten inen yağmtirll" her damlasına, onu yerde kararlaştıran yerine rahatça inebilmesini sağlayacak bir melek verilmiştir.

Bu, basiret erbabına gizli değildir. Basiret erbabı bunu rahatlıkla görmektedirler. Ben de size yolu gösterdim. Öyleyse Habere (Hadîse) taklidi değil de basiretle (göre göre) inanın!

Cenab-ı Hakk'ın eşyayı nasıl koruduğunu izah edecek olursak, söz çok uzar.

Bu ismin mânası, ancak Allah'ın yüceliğini ve kâinatı koruma gücünü uzun uzun düşünmekle bilinebilir. Yoksa lûgattaki iştikakı ve «HIFZ» kelimesinin mânasını alelicmâl tevehhüm etmekle değil..

TENBÎH :

Kullardan bu vasfa lâyık olan o kişidir ki, azalarını, kalbini, dinini ve ahlâkını, öfke, şehvet, hücumlarından, nefis ve şeytanın entrikalarından kurtarır. Çünkü O, uçurumun tam kenarında sayılır, eğer sıkı durmazsa, daima yanında bulunan bu helak edici düşmanları onu iter ve uçuruma yuvarlarlar!.

A

el'MUKÎT

Bunun mânası; azıkları yaratıp beden ve kalplere gönderen demektir. Bedenlere gönderilen azıklar, yemek içmek gibi azıklardır, kalbe ulaştırılan azık ise marifettir. Bu itibarla El-Mukît, Er'Rezzak mânasında olmuş oluyor. Ancak şu farkla:

O, bundan daha ahastır (Daha özellik ifade etmektedir).

Çünkü nzık, azık olanı da olmayanı da içine almaktadır.

Azık, bedenin kıvamını (ayakta durmasını) sağlayan şey demektir...

Bu kelimenin bir şeyi istilâ etmesi ve ona gücü yetmesi anlamına gelmesi, istilânın da ancak kudret ve ilimle tamamlanması meselesine gelince, buna Cenab-ı Hakk'ın şu âyeti delâlet etmiştir: «Allah her şeye, hakkıyla kadir ve nazırdır.» (1)

Görülüyor ki, bu kelime, kadir (her şeye gücü yelen) mânasına gelmektedir.

Bu ise hem ilme ve hem kudrete racidir. îlim hakkında bilgi yukarıda verilmiştir. Kudret hakkındaki bilgi ise ileride gelecektir.

Cenab-ı Hakk'ın bununla vasf edilmesi, yalnız kudretle veya da yalnız ilim ile vasfedilmesinden etem (daha tamamlayıcı) dır.. Çünkü bu kelime, her iki mâ-nanm bir araya gelmesini göstermektedir. Bu itibarla bu isim, eş anlam ifade eden isimlerden olmamıştır.

el'HASÎB

Bu, kâfi (yeterli) anlamına gelmektedir. Allah-ü Teâîâ herkese ve her şeye kâfidir (yeterlidir). Bu öyle bir vasıftır ki, hakikî anlamı, Alîah'dan başkası için katiyen düşünülemez!.

Çünkü kifayet (Yeterlik) Mükeffinin (yeterlik sahibinin) varlığını, varlığının devamını, varlığının kemâlini gerektirir.

Varlık aleminde, Allah'dan başka, yalnız basma her şeye kâfi gelecek bir varlık var mıdır?

(î) Nisa Sûresi, 85. âyet.

Evet Allah hiç kimseye ve hiç bir şeye muhtaç olmadan yalnız başına her şeye yetmektedir. Eşya ancak onun sayesinde vücud bulmakta ve devam edebilmektedir (belirli bir zamana kadar).

Sen, yemeğe, suya, yere, göğe, güneşe muhtaç olduğun zaman, sakın ondan başkasına muhtaç olduğunu sanmayasın! Çünkü bunları sana veren O'dur! Zira yemeği, suyu, göğü, yeri ve güneşi senin menfaatin için vücuda getiren O'dur!...

Sonra yavrunun annesine muhtaç olduğunu görerek, onun Allah'a muhtaç olmadığını da sakın aklının köşesinden geçirmeyesin! Onu herşeyden önce düşünen yine Allah olmuştur. Zira annesini, annesinin memesindeki sütü, annesinin ona karşı olan sevgi ve şefkatini yaratan O'dur! Kifayet bu sebeblerle tezahür ediyorsa muhakkak ki, bu sebeblerin yaratıcısı yine O'dur!

Şimdi aklını belki şöyle bir husus kurcalayabilir: «Çocuk anneye muhtaçtır.. Çünkü Anne ona süt vermektedir. Süt annenin memesinden gelme itibarı ile annedendir. Öyleyse çocuğun anneden

başkasına ihtiyacı yoktur. Annesi ona kâfi gelmektedir.» Akimi kurcalayacak böyle bir şey karşısında uyanık olmalısın ve şunu iyi bilmelisin ki: Süt, anneden değildir... Bilâkis o, ve Anne Allah'dandır, yani Allah'ın lütfün! den ve ihsanındandır.. Allanın lütfü olmasaydı o anne o sütü nerden bulacaktı? Hatta o anne nereden olacaktı?

Öyleyse yalnız başına herşeye yeten ancak ve ancak Allah'dır.

Eşyalar her ne kadar zahiren birbirlerine bağlı iseler de hemen hepsi aslında Allah'ın kudretine bağlıdır..

ESMA-1 HÜSNA ŞERHİ TENBÎH:

15İ

Kulun bu vasıfta hiç bir nasibi yoktur. Ancak bel-ki uzak bir ihtimal ile mecazî anlamda ve ilk görünüşte, işin derinine dalmadan onun rolü olduğu sanıla-bilir.

Mecazî anlamda, çocuğuna bakması, hoca ise talebesine öğretmesi bakımından, onların bu babta yeterli oldukları, çocuk veya talebinin onlardan başkasına muhtaç olmadıkları anlaşılır; fakat aslında tam manâsıyla yeterli olan Allah'tır, kul bir vasıtadır.

Allah, anneye veya babaya güç, hocaya da ilim vermeseydi, anne ile baba çocuğu nasıl bakacaktı, hoca da talebesine dersi nasıl verecekti?..

Çocuğa bakmak için anne bir yere ve bazı şeylere, muhtaçtır.. Hocada ilmini unutmamak için kalbe ve zekâya, istidat ve kabiliyete muhtaçtır. Allah böyle midir ya?.. O mekândan ve insanlar için tasavvur ve tahayyül edilen her türlü yer ve sıfatlardan münezzeh ve müberradır. Çünkü yapılan işin halikı O'dur. O işe mahal teşkil eden yerin de yaradıcısı şüphe yok ki, yine O'dur! Yerin o işi kabul etmesi için, lâzım gelen şartların da yaratıcısıdır. Lâkin ilk bakışta hatıra o işi yapan gelir, başkasını düşünemez. O işi yapan kişi onun sahibi ve kâfi (yeterli) si olduğunu zanneder. Oysa durum, hiç de zannedildiği gibi değildir.

Evet, Kulun bu vasıftan nasibi şu olabilir:

O, Allah'dan başka hiç bir şey düşünmez, Allah'ın ona yeterli olduğunu, anlar ve ona göre amel eder. İba-et ettiği zaman, Allah'ın cenneti için değil de bizzat Allah için, günâh'tan çekindiğinde de azab'dan korktuğu için değil de bizzat Allah yasak ettiği için çekinir ve devamlı olarak Allah'ı düşünür.

Allah, ona celâlini gösterdiği zaman, «işte bu bana yeter; bundan başka bir şey istemem», der..

el'CELÎL

O, Celâl sıfatları ile Muttasıf olandır.

Celâl sıfatları, kimseye muhtaç olmamak, hakimiyet, Tekaddüs, ilim ve kudretten ibarettir. Bu sıfatla-nn hepsini birden ihtiva eden Mutlak celildir ki, o da Allah'tır.

Allah'ın Kebir olması, zâtının kemâline, Celil ol-ması Sıfatının kemâline Azîm olması ise her ikisinin (Zatının ve sıfatının) kemâline racidir.

Sonra Celâl Sıfatı, O'nu idrak eden basîret'e nis-bet edildiğinde, ona Cemâl denilir. Onunla muttasıf olana da Cemil derler. Cemil ismi aslında, gözle görür. nen zahiri şekle denilmiştir, sonra iç alemindeki güzel huya denilmiştir. Mesela Siretün, hasenetün, cemile-tün = iyi, güzel bir siyret derler, de bundan güzel ahlâkı kasd ederler.

İç âlem, kendisine lâyık güzel sıfatlan cem eden, gayet mükemmel ve mütenasip olursa,' ona her bakımdan münasip olan basirete göre güzeldir. Gerçekte güzel olan Allah'tır. Çünkü âlemde güzellik, cemâl ve kemâl namma ne varsa hepsi Allah'ın zâtının nurlarından, sıfatının eserlerindendir.

Varlık aleminde, Allah'dan başka mutlak kemâl ve cemâle sahip olan hiç bir varlık yoktur,

O'nu bilen, O'nun cemâlini gören kişi ancak idrak edebilir bunun mânâsım.. Çünkü öyle bir behçet ve se-

vinç, neşe ve sürür kaplar ki içini bütün cennet nimetlerini unutur gider, O'nun Cemâli karşısında,

Şurası da bir gerçektir ki, gözle görünen zahirî olan şekil güzelliği ile, kalb gözü ile görünen batınî mânâ güzelliği arasında hiç bir münasebet ve ilgi yoktur...

Bu mevzuu, İHYA isimli Kitabımızda Muhabbet bölümünde derinlemesine işledik.

Onun CELİL VE CEMİL olduğu, her Cemil'in de mahbûb olduğu sabit olunca, o, (Allah) kendisine inananların maşukudur!

İşte bu sebebledir ki, Cenab-ı Hak Ariflerin mah-bubu olmuştur. Tıpkı zahiri suretlerin körler tarafından değil de gözleri gören kimselerce mahbûb olduğu gibi.

TENBÎH :

Kullardan celil ve cemil olan, gören kalblerin lezzet duyacağı güzel ahlâkla muttasıf olandır. Dış görünüşe kulak asma!..

el'KERÎM

O vaad ettiği zaman sözünü yerine getiren, verdiği zaman son derece çok veren, ne kadar verdiğine ve kime verdiğine aldırmayandır.

Yine O' başkasına muhtaç olduğunu söylediğinde razı olmaz. Başkasına boyun eğdiğinde hoşlanmaz. Kendisine sığınan ve gönül vereni boş çevirmez, rahmetine gark eder.

Vesilelere ve şefaatçilere muhtaç bırakmadan

doğrudan doğruya kendisine iltica ettirir.. İşte bu vasıflan kendisinde cemeden ve mutlak Kerim olan ancak Allah'tır.

TENBÎH:

Bu hisal (Huy)larla kul da süslenebilir ama, biraz uğraşmak ve çalışmakla.. Lâkin Kerim-i Mutlaka nisbetle o, hiç mesabesinde olur tabiî...

Evet kul da bazı fedakârlıklar yaparak bu vasıfla vasıflanabilir. Nitekim Allah'ın Resulü (S.A.V.) bir hadislerinde bunu bize şöylece izah etmişlerdir:

«Üzüm ağacına kerem demeyin, çünkü kerem, müslüman adam (sıfat) dır.» (1)

Üzüme bu isimin verilmesi, güzel ağaç, meyvesi güzel, toplanması kolay, dikenlerden ve eziyet verici hususlardan arınmış olmasındandır.. Hurma ise böyle değildir, tabiî..

er-RAKİB

O* Bilici ve koruyucu anlamındadır. Bir şeyi koruyan ve devamlı kontrol altında bulundurana Rakîb derler.

Bunun tahakkuku tabii bilgi ve hıfza (muhafaza etmeye) tabidir.

TENBÎH:

Kulun, murakaba ile vasf edilmesi, ancak Rabbi-

(1) Bu hadisi Müslim şu lafızla rivayet etmiştir: «Kerem demeyin, üzüm ve hable deyin!»

ne kalble bağlandığı ve devamlı olarak murakaba halinde olduğu zaman mevzu bahis olabilir..

Bu da ancak, Allanın, kendisini devamlı olarak kontrol ettiğini ve onu gördüğünü, ne yaparsa yapsın, bütün yaptıklarından haberdar olduğunu bilmesiyle olur.

Kulun, nefis ve şeytanın kendisinin başlıca düşmanı, insanları gaflete ve Allah'a asi olmaya iten kötü birer varlık olduklarını bilip de onlardan uzak durması-, ve onlara yüz vermemesi, onlara tarafından açılacak bütün kapıları kapaması da Murakabedendir...

el'MUCİB

O' isteyenlerin isteklerini, dua edenlerin dualarını hemen kabul edendir.

Sıkıntıda ve muztar durumda kalanların imdadına, yetişen ve hatta kendisine müracaat edilmeden bile sayısız nimetler verir. . ,

Bunu ancak Allah yapar, O'ndan başka hiç kimse yapamaz. Çünkü O, muhtaçların ihtiyaçlarını bilir. Bunu ezelde bilmiş, yemekler, azıklar, yaratmak suretiyle, ihtiyaç sebeblerini takdir buyurmuştur..

TENBÎH :

Kul her şeyden önce, Rabbinin; verdiği emirleri kabul edip nehiylerinden uzaklaşmak suretiyle «Evet Kabul ediyorum!» demesini bilmelidir, sonra Allah'ın kendisine ihsan ettiği mallardan veya yapabileceği iyiliklerden, isteyen kimselere de vermesini, onların istek ve ricalarını kabul etmesini bilmelidir.

Şayet verecek durumu yoksa iyilikle, etrafı kırmadan onu savmasını başarmalıdır. Allah buyurmuştur: «Saile gelince, (onu) da azarlayıp koğma» (1) Allah'ın Resulü (S.A.V.) buyurmuşlardır: «Hayvan bacağı (kemiği) yemeğe çağırılsanı bile icabet ederim, (koyun) kolu hediye edilirse, kabul ederim.»

Peygamber Sallallâhu Aleyhi ve Sellemin davetlerde bulunması, hediyeleri kabul etmesi bile ikramları en güzeli olurdu.

Nice hasis ve mütekebbir kimseler var ki, verilen hediyeleri kabul etmezler. Çağırılan yerlere, gururlarına yedirip gitmezler.

Kendilerinden bir şey istenildiğinde de vermezler. Onun için bu ismin mânâsını, o hasisleri söz. önüne alarak iyiden iyice düşünmelisin.

•fetfı.

Bu isim, Essea (Genişlik) kökünden gelmedir. Es-sea, kâh bir çok malûmatı içine alan geniş bir ilme izafe edilir, kâh bol ihsan ve ikrama izafe edilir. Bu yönden Vasi-i Mutlak hiç şüphe yok ki, Allah'dır.

Çünkü ilmine baktığımızda, O'nun malûmat denizinin sonu yoktur. Zira bütün denizler O'nun sözlerine mürekkep olacak olursa tükenir de O'nun ilmi bitmez.

İhsan ve ikramına bakacak olursak yine oda sonsuz olmakta ve bitmemektedir.

(1) Ed-Duhâ Sûresi, 10. âyet.

Bütün geniş ilimler ve bütün ihsanlar, O'nun ilmi ve ihsanı yanında hiç mesabesindedir. Bu bakımdan (biraz önce arz ettiğimiz gibi) Vasi-İ Mutlak ancak ve ancak O'ciur!. .

Çünkü, önden başka her vasi kendisinden ilimce ve ihsanca daha geniş olana nisbetle yetersiz durumdadır. Allanın ilmi ve ihsanı ise sonsuzdur.

Binâenaleyh onun ilminin üstünde her hangi bir ilim, ihsanından çok her hangi bir ihsan kabil-i tasavvur değildir!..

TENBÎH :

Kulu'un gerek bilgi ve gerekse ahlâk bakımından geniş olması, her ne kadar çok olursa olsun yine de bir sonu vardır.

Ahlâk yönünden, fakirlikten korkmadan, kıskançların hasedine aldırmadan ve hırsa kapılmadan" ne kadar ileri giderse gitsin, yine de zirveye vasıl olamaz. Ona her ne kadar Vasi denirse de bu denme mecazî mânâda olur. Çünkü Vası-i Mutlak ancak ve ancak .Allah'tır!..

el'HAKİM

Bu, Hikmet sahibi demektir. Hikmet, en üstün ilimlerle en üstün hususları bilmekten ibarettir. En üstün ve- en yüce şey Allah'tır! O'nun künhünü, kendisinden başkası tam mânasıyle bilemez. Gerçek Ha-kîm O'dur. Çünkü en yüce şeyleri en yüce ilimlerle bilen O'dur.

158

İMAMI GAZALf

Zira en yüce ilim, zevali tasavvur olunmayan dâimi ve ezelî ilimdir.

Gizlilik veya şüphenin uğrıyamadığı, tastamam malûma (bilinene) mutabık olan ilimdir..

Bu niteliği Allanın ilmînden başka hangi ilim taşıyabilir?

İnce sanatları iyi yapan, yaptığı işi temiz ve güzel yapana da her ne kadar mecazî mânâda hakim denirse de gerçek ve mutlak hakîm Allah'dan başka kimse olamaz.

TENBÎH :

Bir kimse bütün şeyleri bilip de Allah'ı bilmezse, ona Hakîm denilmez. Çünküü o, en üstün ve yüce olan şeyi bilememiştir.

HİKMET ilimlerin en yücesidir. İlmin yüceliği, malûmun yüceliği ile Ölçülür. Allah'dan yüce varlık var mıdır?

Allahı bilen kişi, diğer ilimlerde her ne kadar zayıf ise de, her ne kadar güzel konuşup konuyu etraflıca açıklayamasa da o Hakimdir. Lâkin Kulun hikmetini Allahın hikmetine kıyaslayacak olursak, onun kendisini bilmesi iie Allahın kendi Zâtını bilmesi arasındaki fark kadar büyük olduğunu görürüz.

Evet bu iki hikmet arasındaki fark gerçekten büyüktür. Buna rağmen bu bilgi (Kulun Allahı biime-si) bütün bilgilerin en enfesi ve en hayırlısıdır.

Çünkü kendisine hikmet verilen kişi, kendisine pek -çok hayır verilen kişidir..

Evet Allahı gerçekten bilen kişinin sözü, diğer insanların sözüne uymaz! Çünkü o, cüziyata temas etmez: Sözü küllî ve özlü olur. Sonra peşin menfaatlerin ardından koşmaz, sonunda kendisine yarayacak: şeyin peşinde olur.

esmA-1 hüsnâ şerh!

159

Durum böyle açıklık arz edince, Allahı bilen ve hikmetli sözler söyleyen insanlara Hakîm, söyledikleri sözlere de hikmet denilir:

Peygamberlerin Ulusu Sallallâhu Aleyhi ve Sel-lem'in şu hadisleri gibi:

«HİKMETİN BAŞI ALLAH KORKUSUDUR!» . «YİĞİT O KİMSEDİR Kİ, NEFSİNE GALİP' OLUP, ÖLÜMDEN SONRASI İÇİN ÇALIŞIR. ACİZ O KİŞİDİR Kİ, NEFSİNİN ÇİRKİN ARZULARINA RÂM OLUP ALLAHA KARŞI BOŞ ÜMİDLERE KAPILIR. (ALLAH KERİMDİR! NASILSA BENİ AFV EDER DEYİP KENDİSİNİ AVUTUR.)

«AZ OLUP DA YETERLİ OLAN, ÇOK OLUP DA, (ALLAH'A İTAATTAN KİŞİYİ) ALIKOYANDAN İYİDİR!» (1)

«Sabahlayan kimse vücudunu sıhhat içinde, yolunu emniyet içinde bulursa bir günlük yiyeceği de olursa dünya bütünüyle onun olmuş demektir!» (2)

«Allah'dan korkar ol ki, insanların en çok ibadet edicisi olasın, kanaatkar ol ki, insanların en çok şükredeni olasın» (3)

«Gelen belâ, insanın dilinden gelir.» (4)

«Kişinin malayaniyi terketmesi Hüsn-ü İslâmın-dandır.» (5)

«Mutlu o kişidir ki, kendisini değil de başkasını örnek göstererek vaaz eder.» (6)

(1) Ebu Yala ve Ezziya, Ebi Said (R.A.)'den rivayet etmiş-

lerdir.

lir.

(2) Buharı rivayet etmiştir.

(3) Bu Hadisi Beyhaki Ebu Hiireyre (R.A.)'den rivayet etmiş-

(4) El-Kuzaî Huzeyfe'den rivayet etmiştir.

(5) Tirmizi, Ebu Hüreyre (R.A.)'den rivayet etmiştir.

(6) Deylemî rivayet etmiştir.

«Sükût hikmettir, fakat susan azdır.» (1)

«Kanaat tükenmez bir hazinedir!» (Yine El-Ku-:zaî Enes (R.A.) den rivayet etmiştir;)

«SABİR İMANIN YARISIDIR, YAKIN İSE İMANIN HEPSİ,» (Bu hadisi, Ebu Nuaym, Hilyede, Bey-hakî Şuabil-İman'da, İbni Mes'ud (R.A.) dan rivayet etmişlerdir.)

İşte bu ve benzeri sözlere Hikmet; söyleyicilerine •de Hakim denir..

el'VEDÛD

O, bütün mahlûkatm haynnı isteyen, onlara ihsan edendir.

Bu isim, (Rahim) isminin mânasına yakın bir anlam taşımaktadır. Ancak şu farkla: Rahmet (kendisine merhamet edilene) i gerektirir. Kendisine merhamet edilense muhtaç ve muztardır. Rahim, (Merhamet eden =, esirgeyen) in işleri, kendisine merhamet edilecek her bakımdan zayıf olan varlığı İcab ettirir. Vedûd'un efali ise bunu gerektirmez, esirgeme bir sevgi neticesinden ileri gelir.

Cenab-ı Hakkın, esirgenen kimseye karşı merhamet murat etmesinin, insanların duyduğu (Hadis) bir duygu ile nasıl alâkası yoksa, onlara karşı olan sevgisinin bir tezahürü olan keramet, nimet ve ihsanı murat etmesi de insanlar hakkında (Hadis olan) sevgi gibi hususlardan öyle münezzehtir.

esmAİ hüsn.A şerhi

(1) Kuzaî, Enes (R.A.)'den rivayet etmiştir.

Esirgenen kişi veya sevilen kişi hakkında bu iki mefhum (yani rahmet ile meveddet «Sevgi») ancak onların yaran için kasd edilir; Allah"m rikkat ve meyle ihtiyacı olduğu için değil..

Kullara vasıl olacak yarar, merhamet ve meveddet «sevgi»nin özüdür ki, İşte Allah hakkında tasavvur edilen de bundan başkası değildir.

TENBÎH :

Kullardan bu isme ve bu vasfa lâyık olan o kişidir ki, Allah'ın mahlûkatına karşı daima iyilik murad eder. Kendisi için arzuladığını onlar için de arzular. Hattâ onların menfaatlerini kendi menfaatlerine ter-•cih eder: Nitekim ruhen kemâle ermişlerden biri şöyle haykırmıştır:

«Cehennem üstünde bir köprü olmak isterim. Ta-Tci üzerimden halk geçsin de ateşe" duçar olmasınlar!..»

Bu ulvî duygu ancak, zor anlarda, insanların kin ve öfkeleri ile karşılaşıldığı hallerde tezahür eder Tıpkı Peygamber Aleyhisselâmın mübarek dişleri şehid edilip, nur cemali kana boyandığındaki* Kainata, ib-Tet verici hali gibi:

«Allahım, ümmetimi hidayet et! Çünkü onlar (Hakikati) bilmezler.» görüyorsunuz ya, onların kötülükleri, Peygamberin onlara karşı, iyilik istemesine mani olmamıştır.

Ve yine. Hazreti Ali (K.V.)'ye şöyle emretmiş •lerdir:

«Mukarrebleri geçmek istersen, seni ziyaret etme-yini ziyaret, et seni mahrum bırakana ver, sana haksızlık edeni de afv et!.,i»

el'MECÎD

O, Zâtı Şerif, Efali Cemil, ikramı ve nimeti cezil (bol) olandır.

Zâtın şerefine güzel işler de mukarrin olduğu zaman mecd (şerefli) derler.

Mecid de aynı mânâya gelir fakat bunlardan birisi daha çok ziyadelik ifade eder.

Yani (El-Mecid) ismi şerifi (Macidden), fazla olarak; Celil, Vehhab ve Kerim isimlerinin mânalarını da cemetmektedir..

el-BAİS

Bu, Dirilme günü halkı dirilten, kabirlerden halkı kaldıran, gönüllerde saklı olanları meydana çıkaran demektir.. •

(Aslında) Ba's: ahiretteki dirilmedir. Bu ismin tam mânâsiyle mânâsını bilmek ve anlamak, Ba'sın hakikatini bilmeye bağlıdır. Bu ise en derin ve en çetin bilgiler zincirindendir.

İnsanlardan bir çokları bu hususta yanlış teveh-hümlere kapılırlar. Bunu çeşitli şekillerde izaha çalışırlar, derler ki, ölüm yokluktur, ba'as, yok olduktan sonra yeniden diriltmektir, aynen birinci diriltme, canlandırma gibi..

Bir kere onların ölümün yokluk olduğuny, zan et-

meleri yanlıştır. İkinci diriltmenin de birinci gibi olduğunu sanmaları da yanlıştır.

Ölümün yokluk olduğunu sanmak bâtıldır. Çünkür kabir, ya ateş çukurlarından bir çukurdur; yahut da cennet bahçelerinden bir bahçe..

Ölmüş olanlar da ya mutlu kişilerdir ki, onlar ölü değildirler: «Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma. BH-âkis onlar, Rablcri katında diridirler. (1) Ya da şaki (bahtsız) kişilerdir ki, onlar da diridirler. Bedir Vak'asmda Resûlüllâh (S.A.V.) onlara (ölen kâfirlere) şöyle seslenmişlerdir:

«Allanın bana vadettiğini doğru buldum; sizde vaad ettiğini doğru buldunuz mu?»

Kendisine, öldürülen kişilere nasıl sesleniyorsunuz, onlar sizi duyarlar mı? diye sorduklarında cevaben şöyle buyurmuşlardır:

«(Öyle bir duyarlarki) söylediğimi, siz onlar kadar duyamazsınız! Lâkin, onlar cevab vermeye muktedir değillerdir»

İşin iç yüzüne vakıf olan Erbâb-ı Basiret, insan varlığının ebediyet için halk olduğunu bilir ve anlarlar. Ona yokluk arız olmaz (Ölümleri bîr intikalden ibarettir.)

Evet bazan cesedle ilgisi kesilir de kendisi hakkında öldü derler, Bazan cesede iade edilir de hakkında diriltildi derler.

Bu mevzuu etraflıca anlatmak için bû kitabır hacmi müsait değildir.

Dirilmenin, ilk yaratılış gibi ikinci bir yaratılıj olduğunu sananlar da bu zanlannda yanılmışlardır Çünkü diriltmek ilk canlandırışlarına uymayan yepyeni bir yaratma fiilinden ibarettir. Aslında: insan oğ-

(1) Ali İmran Sûresi, 169. âyet.

lunun bir çok dirilmesi, (Allah tarafından kendisine hayat verilmesi) vardır, onun diriltilmesi iki defadan ibaret değildir.

Bakınız Allah, ana karında mudğa (et parçası) nı ve pıhtıyı yarattıktan sonra «Bilâhare onu, başka yaratılışla inşa ettik» (1) buyurmuştur.

Hattâ nutfe, topraktan yaratılmış, mudğa da nut-feden yaratılmıştır. Ruh da Aleka'dan sonra yaratılmıştır. Ruh şerefli bir şey, bir Emr-i Rabbani olduğu için Allah onun hakkında . Kur'an'da «Bilâhare onu başka bir yaratılışla inşa ettik» (2) buyurmuştur. Ve yine «Sana Ruhtan soruyorlar. De ki O Rabbimin em-rindendir» (3) buyurmuştur.

Ruhun aslı yaratıldıktan sonra, insanların his (duyulan) yaratılmıştır ki, bu başka bir yaratılıştır. Sonra yedi yaştan sonra ki, sabinin mümeyyiz haline getirilmesi de bir yaratılış sayılmalıdır. Aradan onbeş . sene gibi bir müddet geçtikten sonra akıl yaratılmaktadır. İnsan oğlunun her safhası bir hal sayılmak itibarı ile yeni bir yaradılış sayılabilir. Sonra velayet mertebesine ulaşması (bu herkese mahsus değildir tabiî..) başka bir yaratılış sayılmalıdır. Daha sonra Peygamberliğin bazı insanlara Allah tarafından verilmesi yepyeni bir yaratma işidir. Bu da bir nevi diriltmedir. Peygamberleri gönderen hiç şüphe yok ki, Al-lahtır, O'nlan ve bütün insanları kıyamet günü yeniden diriltecek olan da yine Allah'tır.

Beşikteki çocuk, nasıl mümeyyiz bir sabinin anladığını anlayamıyorsa, mümeyyiz bir sabi de aklı başına gelen yani akıl-baliğ olan bir kimsenin anladığını anlayamaz.

(l)-(2) ElMü'minûn Sûresi, 14. âyetin bir kısmı. (3) El'Jsrâ Sûresi, 85. âyet.

Her aklı başında olan kişi de velayet (velilik) ve Nübüvvet (Peygamberlik) halini anlamakta güçlük çeker. •

Çünkü velayet, aklın yaradılışı ötesindeki bir safhadır, aklın, temyiz ötesinde bir safha olması gibi. Temyiz de Havas (duyular) m yaratılışından sonra gelen bir safhadır..

Evet insanoğlunun tabiatında, bilmediği ve görmediği hususları inkâr etmek vardır. Velilik ve Peygamberlik derecesine ermiyen ve bunu anlamıyan bazı kişilerin bunları inkâr etmesi gibi.

Hattâ onların tabiatında, ikinci hayatı yani ahiret hayatını, bilmedikleri ve görmedikleri için inkâr etme huyu vardır.

Akîl-bâliğ olan kişide görülen ilerlemeleri, henüz o kıvamda olmayan küçük mümeyyiz sabi bir türlü kabul etmez ve onu muhal sayar.

Görmediği bir şeye iman eden kişi, gaybe iman etmiş demektir ki, Saadetin anahtarı budur işte!..

Sini Rüşte eren kişi ile henüz bu çağa gelmiyen kişi arasındaki fark nasıl kabil-i kıyas değilse, dünya hayatı ile ahiret hayatı arasındaki fark da kabil-i kıyas değildir. Çünkü Ahiret hayatı bambaşka bir hayattır:

Orada insanlar Allahm huzuruna çıkatılacaktır. Ya Allah tarafından kabul edilecekler veya da reddedileceklerdir. Ya Allah'ı görenlerden olacaklar ve ya da O'nun Cemalini müşahade etmekten mahrum bırakılmış kişilerden olacaklardır.

Allah tarafından Hüsn-ü Kabul görenler hiç şüphe yok ki, Alây-ı Ilhyyine çıkacaklar, red edilenlerse Esfel-i safiline indirileceklerdir.

İki hayatın arasında münasebet yoktur, dediğimiz zaman bu, isim yönündendir. Çünkü neşeti bâ'sı bilmi-

yen kişi, Bais'in ismini nerden bilecek?.. Bunun açıklanması uzar!. Onun için bu konuyu burada keselim.

TENBÎH :

Ba'sın (diriltmenin) hakikati, ikinci bjlr inşa ile ölülere can vermektir. Cehalet.ise en büyük ölümdür! İlim en şerefli hayattır..

Allah, Kitab'da (Kur'an'da) ilimle cehli zikr etmiş ve bunlara hayat ve memat ismini vermiştir.

Kişiyi, cehalet derecesinden ilim derecesine yükseltene, onu ikinci defa diriltti derler. Ona güzel bir hayat yaşattı derler. •

Bu itibarle eğer ilmi meydana getirmekte ve halkı Allah'a çağırmakta kulun bir rolü varsa bu bir nevi (Mecazî anlamda) İhya sayılır, ki bu, Peygamberler ve Alimlerden kendilerine varis olacakların rütbesidir!..

eş'ŞEHİD

Şehid, Alim demektir. Ama biraz farkları vardır. Allah hem meydanda olanı, hem de gizli olanı, bilir.

İlim mutlak olarak nazarı itibare alındığında O, (ALLAH) Alimdir. Gaybe izafe edildiğinde O, Habir-. dir, Zahirî işlere izafe edildiğinde O, Şehiddir.. Bununla beraber kıyamet günü, bildiği ve gördüğü hususlarla halk şahid olacaktır!

Bu isim hakkında söyliyeceklerimiz, Alim ve Habir (isimleri) hakkında söylediklerimizden farksız olacağından mevzuu burada bitireceğiz. Aynı şeyleri tekrarlamayacağız..

el'HAK

Bu, Bâtıl'in karşılığında olan bir isimdir. Eşya zıd-lan ile açıklanır.

Verilen her haber, ya mutlak batıldır; yahut da mutlak Haktır. Yahut da bir yönden Hak, bir yönden batıldır.

Mümteni bizatihi (Olan) mutlak batıldır. Vacib bizatihi olan mutlak haktır. Mümkün bizatihi Vacib, biğayrihi (Olansa) bir yönden haktır, diğer yönden bâtıldır.

O, zatı bakımından varlığı olmadığı için batıl; başkasından dolayı varlık kazanması bakımından ise Haktır.. «Onun Vechinden başka herşey helak olucudur..» Ezel, ebed bakımından bu böyledir. Çünkü ondan başka her şey zatı itibarı ile varhğa müstahak değildir (yani varlığı kendinden değildir.) Lâkin bir bakıma (onun cihetinden) varlığa hak kazanmıştır.

Böyle olan şey ise, bizatihi bâtıldır; biğayrihi Haktır.

İşte hakiki Hak, her hakikatin kendisinden alındığı bizatihi Hak olandır. Mutlak Hak budur!

Aklın müsadif olduğu ma'kule, mevcuda mutabakatı bakımdan Hak denilmiştir. Çünkü ona zatı itibârı ile mevcud demektedir. Onu idrak eden akla izafetle de Ona Hak denilmiştir. .

Öyleyse Hak olmak itibarı mevcudattan buna en Ahak olan şüphesiz ki Allah'tır. Marifetlerin en doğrusu da marifetûlîahtır. Çünkü O, kendi nefsinde Haktır, Ezelen ve ebeden malûma mutabıktır. Bu, başkasının varlığını bilmek gibi değildir. Çünkü bu, o başka var

oldukça var olur. Yok olunca o inanç Bâtıla dönüşür. Çünkü O, mutekidin zatı için doğru bir itikad olmamıştır. Zira O, bizatihi değil de liğayrihi mevcuttur.

Bu Hak (doğru) kelimesi sözler hakkındada kullanılarak, (Hak söz; boş söz) denilebilir.

Şu halde en doğru söz: (Lâ ilahe illallah.) kavlidir. Çünkü bu söz, ezelen, ebeden bizatihi doğrudur.

Öyleyse Hak, ayandaki varlığa, zihinlerde ki varlığa (ki o, marifettir) dilde olan varlığa (ki o konuşmaktır) itlak ediliyor.

Hak olmak itibarı ile eşyanın en ahakki, vücudu (varlığı) bizatihi ezelen ve ebeden sabit olan, marifeti ezelen ve ebeden doğru olan, varlığına yapılan şeha-detin ezelen ve ebeden doğru olandır!..

Bütün bu saydıklarımız, hakiki varlığın (Allahın) Zâtine mahsustur; başkasına değil!..

TENBÎH :

Bu isimden kulun hazzı şu olmalı:

Her şeyden önce Kul, kendini bâtıl (Boş) saymalı ve bilmelidir ki, Allah'tan başka hiç bir varlık Hak (Gerçek) değildir. Kul her ne kadar gerçek ise de ov kendi nefsi ile gerçek değil Allah'ın sayesinde Allah'ın izni ile gerçektir. Çünkü o, onunla mecuddur, (Allah onu yarattığı için var olmuştur), Zâti ile mevcud değildir (yani varlığı kendinden değildir.) Çünkü kendi bizatihi boştur. Allah onu halk etmeseydi mevcud olmayacaktı...

Bu sebebledir ki, «Enel-Hak» diyen yanılmıştır. Ancak iki te'vil onu kurtarabilir:

I) Bu sözü ile kendisi Hak tarafından yaratılmış olduğunu kasd etmesi ki, bu tevil uzak bir ihtimaldir. Çünkü lâfzın bu mânâ ile uzak veya yakından hiç bir alâkası yoktur. Sonra bu, kendisine has olan bir şey

değildir. Çünkü Allah'dan maada bütün her şey Allah tarafından yaratılmıştır.

2) Daima Hakla beraber olmak. Öylesine onunla olmak ki, ondan başka hiç bir şeyi gözü görmez!

İnsan, bir şey uğrunda kendisini gayp ederse yani kendini ona tam mânasiyle verirse sanki o şey haline gelmiş olur.. Şairin sözü gibi:

«Ben sevdiğim kişiyim sevdiğim' kişi de bendir.» Ehli Tasavvuf, mevcudiyetleri bakımından kendilerini yok görünce, lisânlarında Allah'ın isimlerinden biri olan (Hak) lâfzı dolaşmağa başlamıştır.

Kelâm ehli, ef'alle istidlali çok ileri safhaya götürdükleri için, lisânlarından umumiyetle Allah'ın El-Bari ismini dolaştırmışlardır.

İnsanların çoğu O'ndan başka -(Allah'dan başka) gördükleri şeyle Allanın varlığını isbata çalışırlar.: «Onlar, (Allahın) göklerde ve yerdeki o muazzam mülkü saltanat (in) a, Allahın yarattığı herhangi bir şeye, belki ecellerin yaklaşmış olduğuna da hiç bakmadılar mı? Artık bundan sonra hangi bir söze inanacaklar ki?>v (D

Sıddîkler Ondan başka hiç bir şey görmezler onun için ona, yine onunla istişhad etmeye çalışırlar «Rab-binin İter şeye şahit olması sana kâfi değil nıi?» (2)

O, işler, kendine havale edilendir. Lâkin işler kendine havale edilen iki kısımdır:

(!) El-A'raf Sûresi, 185. âyet. (2) Fussilet Sûresi, 53. âyet.

1) Bazı işler kendine havale edilen ki, bu tam değil, noksandır.

2) Herşey kendine havale edilen.. Bu da ancak Allah için bahis konusu olabilir..

Kendisine işler havale edilen, ya bizatihi değil de, tevkil ve havale suretiyle havaleye müstahaktır ki, bu nakısdır. Çünkü O, Havale ve tevliyeye muhtaçtır. Ya da bizatihi buna mustahakktır. Bütün işler ve kalpler ona çevrilmiştir. Lâkin bunlar, başkası tarafından tev-liye ve tafviz tankı ile değildir; bil'âkis buna bizatihi müstahak olmuştur. İşte bu, Vekil-i Mutlakın ta kendisidir!

Sonra Vekil, kendisine havale edilenleri tam manasıyla yerine getiren ve hepsini değil de bazısını yerine getiren olmak üzere ikiye ayrılır.

İşte Vekil-i Mutlak o varlıktır ki, kendisine havale edilenlerin hepsini noksansız olarak yapar ve tamamlar. İşte bu da yalnız ve yalnız Allah'dır!

Bu anlattıklarımızdan, kulun bu ismin mânâsından ne kadar hazzı olduğunu anlamış bulunuyorsun!.

Kuvvet, tam bir kudrete delâlet eder. Metanetse, kuvvetin şiddetine delâlet eder.

Allah-ü Teâla, tam bir kuvvete sahip olmak bakımından kavi, gücünün çok şiddetli olması itibarı ile de Metindir!

Bu iki isim de Kudret mânalarındandır ki bahsi ileride gelecektir...

el'VELÎY

O, seven ve yardım edendir. Sevgisinden ne kasd edildiğini yukarıda izah ettik. Yardım etmesinden ne kasd edildiği de açıktır. Yani dostlarına yardım eder; din düşmanlarını kahr-ü perişan eder. Allah buyurmuştur «Allah iman edenlerin vclisidir.» (1) Yine buyurmuştur: «Bunun sebebi şudur: Çünkü Allah şüphesiz iman edenlerin velisi (yardımcısı) dır. Kâfirlere (gelince Hakiykaten) Onların velisi (yardımcısı) yoktur.» (2)

TENBÎH :

Kullardan veli olan o kişidir ki: Allah'ı, onun dostlarını sever, Allah'ın emirlerini tutar, kullarına yardım eder, düşmanları ile mücadele eder.

Şeytan ve nefis hiç şüphe yok ki Allah'ın düşman-larındandır. Onlarla çarpışmak, onların sırtını yere getirmek, lâzımdır. Çünkü her kim, onlarla çarpışıp da Allahln emrini yapmak suretiyle Allah'a yardım ederse, Allah dostları ile dost düşmanları ile de düşman olursa işte o, kullardan veli olmuş kimselerden olmuş olur..

el-HAMÎD

O, övülen demektir! Allah-ü Teâla ezelde kendi zâtını övmüş ve ebede kadar da kullan onu övecektir!

(1) Bakara Süresi. 257. ayet.

(2) Muhammed Sûresi. 11. âyet.

Bu, zikri edenlerin zikrini göz önünde tutarsak, Cemâl, Uluv ve Kemâl sıfatlarına dönüştüğünü görürüz!

Çünkü Hamd, Kemâl Sıfatlarını zikretemekten ibarettir!..

TENBÎH:

Kullardan Hamîd o kişidir ki, inançları, ahlâk ve amellerinden ötürü herkes tarafından övülür.. İşte Peygamber (S.A.V.) ona yakın olan Peygamberler, veliler ve ilmi ile amil olan alimler bu vasfa lâyık olanlardır. Her birerleri, kendi inanç ve ameline göre övülür.

Kullardan hiç kimse, kusurdan hali olmayacağından, övülecek huylan ne kadar çok olursa olsun yine de mutlak Hamîd olamaz. Çünkü mutlak Hamid ancak ve ancak Allah'tır!...

el-MUHSÎ

O, Alimdir. Lâkin İlim Malûmata izafe edildiği zaman, malûmatı kuşatmak ve onu saymak hiç şüphe yok ki, İhsa adını alır. Öyleyse gerçek Muhsî ilmi her şeyi ihata eden, ve herşeyin mikdarmı bilip eksiksiz tastamam sayabilendir.

Kul, her ne kadar bazı şeyleri bilip sayabilirse de her iyi hattâ bir çok şey sayamıyacağmdan hakiki Muhsi olamaz! Şu halde mutlak Muhsî yalnız ve yalnız Allah'tır! Kulun bundaki rolü ilim sıfatında olduğu gibi yok denecek kadar azdır!.

el'MUBDÎ el'MUİD

Bu ismin mânası, Mucid (icad edici) demektir. Ne var ki, eğer icad bir benzeri ile mesbuk değilse ibda tesmiye edilir. Benzeri ile mesbuk ise iade tesmiye edilir.

Başlangıçta insanları halk eden şüphesiz ki Allah'tır. Onları haşr etmek suretiyle tekrar iade edecek (yaratacak) olan yine O'dur! Eşyanın hepsi O'ndan olmuştur, yine ona avdet edecektir. O'nunla başlamıştır, yine Onunla avd i edecektir..

el'MUHYÎ - el'MÜMÎT

Bu da aşağı yukarı icad manasındadır. Ancak şu farkla:

Mevcut (var olan) eğer hayat ise bunu yapmaya ihya (diriltmek) denilir; yok eğer mevt (ölüm) ise bunu yapmaya imâte (Öldürmek) tesmiye edilir.

T

Ölümü de, hayatıda Allah'tan başka kim yaratabilir. Bunların hepsini Allah yaratmıştır.. Dirilten de, öldüren de ancak O'dur!

Hayatın mânasına, El-BAİS ismini şerh ederken anlatmıştık, tekrarına lüzum görmüyoruz!..

el'HAYY

O, dâima uyanık ve yapıcıdır. Çünkü fi'ili ve idraki olmayan ölü demektir!

. İdrakin en az derecesi, idrak edenin, kendi nefsini bilmesidir. Kendini bilmeyen (tanımayan) cemat ve ölüdür! Şu halde tam manâsıyla, kayidsız şartsız diri olan, bütün varlıklar kendi fiili, bütün idrak edilecekler kendi idraki tahtında bulundurandır. Bunların hepsi hiç şüphe yok ki Allah için bahis konusu olabilir. İşte bu sebebten Allah gerçek ve kayidsız şartsız Haydir. Ondan başka her canlının hayatı, (diri olması) İdraki ve fiili kadardır (yani onlarla ölçülebilir) ki, mahdud-dur..

Sonra canlı varlıklar da derece derecedir; Yukarda buna işaret etmiştik: Melekler, insanlar ve hayvanlar arasındaki derece farkları gibi...

el'KAYYÛM

Şunu iyi bil ki:

Eşya başlıca ikiye ayrılır;

1 — Araz ve vasıflar gibi mekâna muhtaç olup da. kendi nefisleri ile kaim olmayan,

2— Mekâna muhtaç olmayan ve kendi nef,si ile kaim olduğu söylenen: Cevher gibi.. Ancak Cevher, her ne kadar kendi nefsi ile kaim ise de bir mahalle (yere) muhtaç değilse de, kendinde bulunması şart olan bazn

şeylerden hali değildir. Bu itibarle ona kendi nefisle kaimdir, deyemeyiz. Çünkü o, kıyamında (ayakda durmasında) başkasının varlığına muhtaç olmaktadır, mahalle (yere) muhtaç değilse de..

Kendi zatı ile kaim olmasında, hiç bir yere, hiç bir şeye muhtaç olmayan'a (Kaimun bi nefsihi mutlaken) denir. Kendi nefsiyle kaim olmasında hiç bir şeye muhtaç olmayan, bununla beraber, her mevcud kendi sayesinde ayakta durabilen, Onsuz, eşya için varlık, tasavvur edilemeyene de KAYYÛM denilir. Çünkü O'nun kıvamı kendi zatı ile, olduğu gibi her şeyin kıvamı da onunla olmuştur.. İşte bu vasıf ancak Allah'a lâyıktır! Kulun bu vasıfdan hazzı, Allah'dan başkasından müs-teğnî olduğu kadardır..

el'VACİD

Hiç bir şeye ihtiyacı olmayan demektir. Bu kelime -El'Fakid (yitiren) kelimesinin karşılığında kullanılır. Kişi, ihtiyacı olmayan bir •:-r-yî kayıb ettiği zaman, fakid sayılmaz.

Zâtına ve zâtının *c;aaline taallûk etmeyen bir şey elde ettiği zaman da da kendisine Vacid denilmez.

Öyleyse Vacid, İlâhi sıfatlar babında mutlaka bulunması gereken hususlara ihtiyaç duymaksızın kendisinde bulunan demektir. İşte bu, Allah için mevcuttur. O, (Allah) bu itibarle Vacid olumuştur. Hem de Vacid-i Mutlak!

Ondan başkası, bazı ahlâkî faziletler ve kemalât-lar elde edebilse de ona Vacid denilemez. Çünkü o bu-

nun yanında elde edemediği bir çok şeyler kaybetmiştir..

Bir şeyler elde edebilse dahi madunu olan kişilere nisbeten bir şey elde etmiştir, hepsi o kadar...

el-MACİD

Bu, El-MECİD Mânâsmdadır: Alim'in Alim mânâsında olduğu gibi...

Ancak aralarındaki fark şudur. Sıfatı müşebbehe Olan El- A'LİM'de mâna ziyadeliği vardır. Yukarıda bu bahis geçmiştir.

el'VÂHİD

O, bölünmeyen, ikilenmeyen (Bir ikincisi olmayan) demektir.

BÖLÜNMEYEN: CEVHER-t VAHİD gibidir. Taksim kabul etmeyene Vahid denilmesi, onun parçası ol-mamasındandır. Nokta da böyledir, parçası yoktur...

ALLAH birdir demek, zatında bölünmesi imkânsız demektir.

İkilenmeyen (ikincisi) olmayan bir şeye misal verecek olursak buna güneşi misal verebiliriz. Çünkü Onun eşi (bir daha onun gibi güneş) yoktur.

Bunun, cisim olması itibarı ile zatında parçalanmak suretiyle inkısam kabul etiğini söyliyebiliriz. Ne

var ki bunun eşi yoktur! Fakat bir eşinin bulunması mümkündür..

Tek olan mutlak tek olan, bir ikincisi bulunmayan ve bulunması mustahil olan ezelde, ebedde tek olan ancak Allah'tır..

Kulun tek olması, kendi ebnal cinsine nisbeten bazı ahlâki üstünlükleri haiz bulunması babından mecazî anlamdadır. Çünkü her ne kadar bazı hususlarda -eşsiz olursa da, zamanla eşsiz olduğu haslette onun gibi olacak hattâ onu geçecek biri çıkabilir..

Öyleyse kayıdsız şartsız tek olmak, eşsiz olmak ancak ve ancak Allah'a mahsustur.

es'SAMED

O, ihtiyaç ve dileklerde kendisine müracaat edilen arzu ve bütün istekler kendisine sunulandır. Çünkü ¦sonsuz büyüklük ve ihsan O'ndadır.

Allah, gerek din ve gerek dünya işleri için, insanları kime muhtaç etmişse, şüphe yok ki, bu vasıftan-ona ihsanda bulunmuş olur.

Ne varki mutlak Samad her bakımdan kendisine baş vurulup sığınılandır. Bu da hiç şüphe yok ki, Allah'tır..

el'KADÎR el'MUKTEDİR

Bu iki (ismin) manası, kudret sahibi demektir. Ancak şu farkla:

El- Muktedir ismi mübalağa (ziyadelik) bakımm-

F. 12

178

İMAMI GAZALİ

dan biraz da fazla mânâ ifade etmektedir.

- Kudret, irade ve ilmin takdiri ile bir şey icad etmek kabiliyetidir.

El-KADÎR: İsterse yapar, isterse yapmaz.. Demektir. Dilemek (murat etmek) bunun şartından değildir tabiî..

Allah şu anda kıyameti ikame etmeye kadirdir. Çünkü isterse bunu yapar.

Eğer kıyameti şu anda koparmıyorsa, demek ki,, onun henüz dilememiştir ve şu anda olmasını istememiştir de. Çünkü Ezelde onun ne zaman kopacağı takdir ve. tayin edilmiştir de henüz zamanı gelmemiştir.. Bunun böyle olması, Allah'ın Kudret sıfatına halel getirmez.

KADÎR-İ MUTLAK, Öyle bir varlıktır ki, her varlığı yaratır ve yaratırken hiç kimsenin yardımına muhtaç olmaz. İşte o da Allahtır...

Kula gelince,

Onun dâ kendine göre kudreti (gücü) var ama,, çok zayıf ve çok noksandır..

O, ancak bazı mümkün olan şeylerin hakkından gelebilir. Yaratma iktidarı yoktur.

Çünkü Kul için mukadder olanları da, yine kul vasıtası ile Allah yaratmaktadır. Çünkü onun hakkında mukadder olan hususların var olma sebeblerini yaratan O'dur!. Bu derin bir meseledir. Bu gibi hacmi küçük kltablar kaldıramaz bunu.

el'MUKADDİM el'MUAHHİR

Yaklaştıran da uzaklaştıran da O'dur. Kimi yak-laştirmışsa, onu takdim, kimi uzaklaştırmışsa onu tehir etmiştir..

Peygamber ve dostlarını, kendisine yaklaştırmakla takdim, düşmanlarını kendisinden uzaklaştırmak, kendi ile onlar arasını perdelemekle tehir etmiştir.

Bir kıral iki şahsı kendisine yaklaştınrsa ve fakat birini kendine daha yakın bir yerde oturtsa tabi onu diğerinin önüne geçirmiş olmakla takdim etmiş olur. Önde olma keyfiyeti, ya yer bakımından olur veyahut rütbe bakımından...

Şüphesiz, kendisinden uzakta olana muzaftır (nis-bet edilmiştir) O..

Bunda bir maksad olmalıdır. (Kâinatta bütün varlıkların maksadı hiç şüphe yok ki,) Allah'tır..

Allah katında mukaddem olan hiç şüphe yok ki Mukarreb olandır...

Önce melekleri, sonra peygambeıleri, daha sonra velileri ve onları takiben de (ilmi ile amil olan) âlimleri takdim etmiştir, (diğer mahlûkata..)

Her tehir edilen, makabline nisbeten takdim edilmiştir. Her takdim edilen de mabadine nisbeten takdim edilmiştir..

İşte Mukaddim de Muahhir de Allah'tır. Çünkü onların (yani Kulların) ilerlemesini veya gerilemesini gördüğümüz zaman, onları ilerleten veya himmetlerini ibadetten azaltıp gerileten kim olduğunu anlamakta güçlük çekermiyiz hiç? İşte bunlann hepsi Allah'tandır. Bunun için de O, hem Mukaddimdir (ilerleten), hem Muahhirdir (gerileten)..

Takdim ile tehirden murat, rütbe bakımından ilerleme veya gerilemedir.

Demek ki ilerleyen, kendi bilgi ve kabiliyeti ile değil de Allah'ın ilerletmesi sebebiyle ilerlemiştir. Geri-liyen de öyîe}-

Bu iddiam;jzı isbatlayacak iki ayet:

«Şüphe yok ki, kendileri için bizden en güzel (bir saadet) sebkelmiş (takdir edilmiş) olanlar, işte bunlar oradan (cehennemden) uzaklaştırılmışlardır.» (1)

«Eğer biz dileseydik herkesi elbette hidayete erdirirdik. Fakat benden (sadır olan şu): «Cehennemi bütün cinlerle insanlardan (niceleri ile) muhakkak dolduracağım» (2) sözü hak olmuştur.

TENBÎH: ¦

t

Fiiller sıfatından kulun hazzı meydandadır. Bu sebeble, mevzuun uzamasını istemediğimizden her isimde aynı şeyleri tekararlamaktan sarf-ı nazar ettik.

el'EVVEL el AHİR

Bil ki; Evvel, bir şeyler izafetle ancak evvel olur. Ahir de öyle şu halde bunlar birbirlerine zıt iki manadırlar. Öyleyse bir şey aynı şeye izafetle hem evvel, ve hem ahir (son) olması imkânsızdır.

Varlığın tertip ve tanzimine, tertip edilmiş mevcudatın silsilesine baktığın zaman, görürsün ki, Allah mevcudata nisbetle hepsinden evveldir. Çünkü mevcudatın hepsi varlıklarını ondan almışlardır. O, ise kendi zatı ile mevcuttur (varlığı kendindedir). Varlığına hiç kimseden almamıştır.

Sulûk'ün tertibine baktığında, seyr edenleri;a menzillerini gözden geçirdiğinde, ariflerin en so*-a derecesi Ö'nu - (Allahi) bilmektir. Onun marifetinde evvel olan

(1) El Enbiyâ Sûresi. 101. âyet.

(2) Es Secde Sûresi. 13. âyet.

her marifet demek ki O'na ulaşmak için bir merdivendir. Şu halde Menzil-i Aksa (En son menzil) MARİFE-TULLAH'tır. Demek oluyor ki, sulûk'e izafetle o, sondur. Varlığa izafetle ise o evveldir. Netice: varlıkların başlangıcı O'ndandır ve yine en son O'na döneceklerdir.

el'BATIN - ez-ZÂHİR

Bu iki vasıf da muzaflardandır: Zahir, bir şeyin batını olur. Bir şey, ayru yönden hem zahir, hem batın olamaz.

İdrake izafetle bir yönden zahir ve diğer yönden bâtın olur. Şu halde zuhur (açıklık) butun (gizlilik) idraklere izafetle kabili tasavvur oluyor.

Allah, his ve hayâl idraklarınm gücü ile aranacak olursa batın, istidlal tarikini elde eden akıl ve mantık gücü ile aranacak olursa zahirdir..

SUAL:

Hislerin idrake, izafetle, batın oluşu açıktır, izaha lüzum yok..

Akıl için zahir oluşu meselesine gelince, anlaşılması biraz güç. Çünkü zahir (açık) olan herhangi bir şeyi herkes görür. Onu idrak etme babında halk arasında fikir ayrıldığı olmaz. Bu ise, insanlar arasında ihtilâf konusu olmuştur.. (Zira ona, inananlar bulunduğu gibi inanmıyanlarda olmuştur..)

CEVAP:

Şüphesiz O, zuhurunun şiddetinden hafi (Gizli) lmuştur. Onun zuhuru, batınının (hafi olmasının) Msebebidir. Nuru ise, nurunun perdesidir.. Haddini aşan

her şey ziddi üzerine in'ikas eder. Bunu bir misâl vermeden anlayamayacaksın, galiba. İşte sana misal:

Bir kâtip tarafında yazılan bir kelimeye baktığın zaman, o kelime ile onun âlim, Kadir, Semi', Basîr ol-; duğuna istidlal eder ve ondan yakın elde edersin! "f.

Çünkü bu sıfatlar (nitelikler) onda bulunmuştur*

Tek bir kelime, kâtibin varlığına, onun gören, gücü yeten, duyan ve yaşayan bir varlık olduğuna delâlet ederse göklerde, yerde, bulunan gezegenler, güneş, ay, hayvan, bitki gibi varlıklar, kendilerini meydana getirecek ve idare edecek bir varlığa delâlet etmez mi? Hatta insan, yalnız kendi varlığını incelese bile, kendisinin bir yaradıcısı, idare edicisi olduğunu hemen idrak eder..
. f

Eşya, görme bakımından çeşit çeşit olursa, yani kP* misi görüp de kimisi göremezse, hepsi için yakın hasıl

olur.

Lâkin müşahedeler çoğalınca, zuhurun şiddetinden görünmez olur..

Misâli

Eşyanın en meydanda olanı, duyularla idrak edilendir. Bunun da en zahir olanı gözle görülendir. Gözle görünenler arasında en meydanda olanı bütün cisimleri aydınlatan güneşin ışığıdır. Her şeye ışık veren yani her şey kendi sayesinde aydınlığa kavuşan bir şeyin kendisinin zahir olmaması düşünülebilir mi?

Bu gerçeği bir çok kimseler anlayamadılar da şöyle dediler

Renkli şeylerde ancak kendi renkleri bulunur. Si-yahsa siyah, kırmızı ise kırmızı olur.. Bu renklerle beraber bir ziya veya nurun bulunası ise mümkün değildir. Sonra böyle düşünenler idrak ettiler renkli olan şeylerde de nurun bulunduğuna kail oldular. İdraklerinin sebebi şudur:

183

Gölge ile, aydınlığın bulunduğu yer arasındaki fark ile, gece ile gündüzün arasındaki fark...

Güneşin geceleyin gaybubeti, gündüzleri de karanlık cisimlerdpn uzaklaşması düşünüldüğünde, renkli olan şeylerden ederinin kesildiği görüldü. Ve böylece güneşin tesiri ile aydınlananla, ondan mahrum olan karanlık arasındaki fark anlaşıldı. Nurun varlığı, bu suretle nurun yokluğu ile meydana çıkmış oldu.. Varlık haleti, yokluk haletine izafe edildiği vakit, her iki halde de renklerin kaybolmadığı görülerek aradaki fark hemen anlaşılır.

Eğer güneş devamlı olarak cisimleri aydmlatmak-da devam etseydi, hiç gözden kayıp olmasaydı (geceleri olduğu gibi) o zaman aydınlığın, diğer renklerden farklı bir şey olduğu bilinemezdi. Halbuki o, Eşyada en zahir olan bir şeydir. Hatta bütün eşyayı aydınlatan odur.

Netice :

Eğer Allah-ü Teâla ve Tekaddes Hazretlerine (Hâşâ) yokluk veya bazı şeylerden gaybubeti düşünülsey-<ii, gökler ve, yerler ve nurundan mahrum olan her şey, yıkılırdı ve iki hâl arasındaki fark anlaşılıp kati suretle varlığı idrak edilirdi. Lâkin, bütün eşya şehadet hususunda söz birliği ettiği, bütün haller yeknasak muttarit olduğu için, bu, Hefasına (gizli olmasına) sebeb olmuştur.

Nuru ile mahlûkattan gizlenen, Zuhurunun şidr ttetinden onlardan gizli kalan ulu varlık, seni (bütün mevcudiyetimle) tenzih ederim!...

Evet O (Allah), zahirdir, hem de öylesine zahir ki ondan zahir hiç bir şey yoktur; O, Batındır.. Öyleysi-ne Batm ki, ondan daha batın hiç bir şey yoktur!...

184

İMAMI GAZALİ

TENBÎH:

Allanın bu sıfatlan hakkında verdiğimiz bilgiye hayret etme! <

İnsanı insan yapan da içi ve dışıdır. Tertipli ve düzenli hareketleri ile Zahirdir.

His idraki yönünden incelendiği zaman da o batındır. Çünkü his, beşeresinin (Vücudunun) zahirine teallûk eder. tnsan, ondan görünen bedeni ve eti ile insan değildir. Onun cildi hattâ azalarından bir kaç tanesi değişse bile yine o, odur. Ne varki bazı azalan (eczaları) değişmiştir.

Belki de büyüdüğü zaman insan vücudunun aldığı deri ve parçalan, küçüklüğündekinden başkadır. Zamanla onlar, emsali ile gıda almak suretiyle değişmişlerdir ama, yine de insan insandır. Hüviyeti değişmemiştir. İşte o hüviyet, duyulardan gizlidir, lâkin, eser ve fiilleri ile (hareketleri ile) istidlal yolu ile akla zahirdir..

el'BERR

O, ihsanda bulunandır (iyilik yapandır). Her iyilik ve ihsanın ana kaynağı O, olduğundan mutlak iyilik sahibi ancak ve ancak O'dur.

Kul, ancak gücü yettiği kadar iyilik yapabilir. Bilhassa anne-babâsı ile üstadlan ve şeyhlerine karşı iyilik ve ihsanda bulunabilir. . Bir Rivayet:

Musa Aleyhisselâm, Rabbi ile konuştuğu zaman, arşa ilişmiş bir adam gördü ve sordu:

— Yarabbi, bu kul, bu mevkiye nasıl erişti? lah-ü Teâla izah buyurdu:

— Bu kul, kullanma verdiklerimden ötürü hiç kimseyi. kıskanmazdı. Üstelik anne-babasına son derece iyilik yapardı..

İşte bu, kulun iyiliğidir. Yani kulun iyiliğine verilen bir misaldir.

Allah'ın mahlûkatina karşı olan iyilik ve ihsanını anlatacak olursak mevzu çok uzar. Bazı anlattıklan-mızdan, isteyen istifade edebilir..

et'TEVVAB

Kulun defalarca tevbe etmesi için imkânlar sağlı-yan şüphesiz ki O'dur!

Kullar, Allahın ayetlerini, gördükleri zaman, işledikleri günâhlar yüzünden çarpıştırılacaklan ceza kendilerine bildirildiğinde hemen tevbe etmeye koşarlar, Allah'da tevbelerini kabul edip onlara ihsan ve ikramda bulunur..

TENBÎH :

Emrinde bulundurduğu kişiler veya arkadaşları tarafından işlenen suçları tekrar tekrar afv eden kişi, bu ahlâkla ahlâklanmış ve bundan nasibini almış demektir.

el'MÜNTEKÎM

Asîlerin belini kıran, canilerin hakkından gelen,, taşkınlık yapan azgınların haddini bildiren şüphesiz ki O'dur!

İMAM I GAZALİ

Tabiî bu ukubet (Ceza) faslı, onları defalarca mazur gördükten, onlan uyardıktan, defalarca onlara fırsat verdikten sonradır..

Bu şekildeki intikam, peşin alınan intikamden daha çetindir. Çünkü fazla masiyet işlemiş olmaları, onların daha çetin azaba çarptırılmalarına sebeb olacaktır..

TENBÎH :

Kulların alacağı intikamlarından makbul olan intikam,- Allah düşmanlarından olacağı intikamdır. Düşmanların en zorlusu hiç şüphe yok ki kulun nefsidir..

Bir masiyet irtikâp ettiğinde veya ibadetlerden birine halel getirdiğinde, ondan intikam almak kulun en "başta gelen meşru haklarındandır..

Bayezid-i Bistamî'den nakledilmiştir.

«Nefis beni, bir gece zevkli ibadetlerimden alıkoydu. Fakat ben de ona tam bir sene su vermemekle intikamımı aldım.»

İşte nefisden intikam böyle alınmalıdır!..

'<•*

İ

el'AFUVV

Bu, günâhları mahveden, masiyetlerden geçiveren-dir. Bu itibarle bu isim Gafur ismine yakındır. Ancak şu farkla; Gafûr'dan çok mâna ifade etmektedir. Çünkü Gufran, günâhları örtüvermek demektir, Afv ise günâhları kökünden kazımaktır..

Bir şeyi kökünden kazımak, o şeyi örtmekten daha iyidir, tabiî..

I

'sesmA-1 hüsnA şerh! TENBÎH:

187

Kulun bu isimden alacağı nasip meydanda.. Kendisine zülm eden kişiyi afv eder, hattâ ona iyilik bile yapar. Allah'ı görmüyor mu? Dünyada âsilere ve kâfirlere nasıl ihsanda bulunuyor da küfür ve isyanlanhdan dolayı onları hemen cezalandırmıyor..

Hattâ tevbe edip, günâhlarından veya küfürlerinden vaz geçtikleri zaman, Allahı onları bağışlamaktadır da. Çünkü günâhına tevbe eden, günâh işlemeyen kişi gibidir.. İşte suçu afv edip kökten kazımanın gerçek mânası budur!

er'RAÛF

Rafet sahibi demektir. Rafet (şefkat dediğimiz) aşırı merhamet mânasına gelir. Bu itibarle bu kelime (isim) Rahim mânasındadır. Ancak bunda, - mâna yönünden - biraz fazlalık vardır.

MALİKU'L-MÜLK

Bu, dileğini, memleketinde istediği gibi yürüten demektir: İstediği zaman var eder, istediğinde yok eder, istediğinde bırakır.

Mülk'ün buradaki anlamı, Memlekettir. Malik, ise tastamam bir kudrete sahip olan manasınadır.

188

Varlık aleminin bütünü tek bir memlekettir. O ise bu memleketin (ülkenin) sahibi...

Varlık aleminin tek bir memleket sayılması, içinde bulunan varlıkların birbirlerine bağlı olmasından ileri gelmektedir. Bunlar, bir bakıma her ne kadar çok görünürlerse de diğer yönden bir sayılırlar..

Tıpkı insan gibi. İnsan hakikatin bir memleketidir..1

Lâkin bu memleket bir çok azadan teşekkül etmektedir. Bu. azalar birbirlerine yardım ediyorlar ki, insan hakikatinin istekleri yerine gelsin... Bu itibarla bu, tek bir memleket olmuştur..

fşte bütün alem de tek bir şahıs gibidir. Alemin eczası, tek bir gaye için birbirlerine yardımcı olan o şahsın azalan gibidir..

Allahm ihsanı, bütün alemde tam mânası ile gerçekleşsin diye bu ecza-i alem devamlı surette bir birlerine yardım etmekte, yekdiğerlerini tamamlamaktadırlar..

Bütün âlemin yeknesak oluşu aynı nizam ve intizam içinde bulunuşu itiban ile tek bir ülke sayılmıştır. Bu ülkenin sahibi de hiç şüphe yok ki, yalnız ve yalnız: Allah'tır.

Kulun ülkesine gelince,

Onun ülkesi, bedenidir. O, gerek kalbine ve gerekse diğer azalarına söz geçirebilirse, kendisine verilen kudret nisbetinde, kendi ülkesinin sahibi olur..

ZÜL CELÂL VEL İKRAM

Onun olmiyan hiç bir yücelik ve mükemmellik yoktur. Hiç bir Keramet ve şeref yoktur ki, O'ndan sadır olmasın!..

189

Onun Celâli zâtında; kerameti (iyilik ve ihsanı) ise, ondan malûkatına saçılmaktadır. Mahlûkata olan ikramının çeşitleri sayılmayacak kadar çoktur. Bunu, (Ve Lekad kerremna beni âdeme: Andolsun ki biz Âdem oğullarını üstün bir izzet ve şerefe mazhar kil-mışızdir.) = Sûre-i İsra, 70. âyet.

el'VALÎ

Mahlûkatın işlerini yoluna koyan ve gereği gibi idare eden ancak O'dur.

Velayet, Tedbir, Kudret ve Fi'il gibi hususları iş'ar eder. Bunları kendinde bulundurmayana vali denemez!

Bütün umurun (işlerin) valisi şüphe yok ki, Allah'tır.

O' işleri önce tedbir, etmiştir, ikinci defa tahkik sahasına çıkarmıştır, üçüncü defa da onları devam ettirmiş ve idaresinde bulundurmuştur..

Bu isim, EL-Aliy (yüce) mânasındadır. Ne varki bunda biraz mana fazlalığı mevcuddur..

el'MUKSİT

Mazluma acıyıp, zalimin elinden kurtaran demektir.

190

Bunun kemâli, hem mazlumu, hem zalimi hoşnut, etmekle gerçekleşir.

İşte son derece adalet ve insaf budur. Buna Al-lah'dan başka kimin gücü yeter ki?..

Peygamber Sallallâhu Aleyhi ve Sellem; Eshabı arasında otururlerken tebessüm ettiler ve ön dişleri görüldü. Hz. Ömer (R.A.) sordular:

— Anam, babam sana feda olsun, neden güldünüz? Cevab verdiler:

— Ümmetimden iki kişi Allah'ın huzurunda diz çökmüşler.

Biri diyor ki: —Yarabbi bundan hakkımı al! Allah öbürüne: ' — Kardeşine hakkını ver!

— Yarabbi hiç sevabım kalmadı ki! Allah öbürüne hitaben:

— Kardeşine ne vereceksin şimdi, bak hiç sevabı kalmamış? der, Hakkını isteyen cevab verir:

— Yarabbi (mademki sevabı kalmamış) öyleyse benim günâhlarımdan alsın!»

Bunu anlattıktan sonra Resullallah' (S.A.V.)in mübarek gözleri dolar ve şöyle buyurdular:

«İşte O gün, gerçekten büyük bir gündür! Çünkü insanlar çaresiz birbirlerinin günâhlarını yüklenecekler.» Sonra kıssaya devam ettiler:

Allah, alacaklıya hitaben der ki:

— Gözlerini kaldır da cennetlere bak! Adam başını kaldırınca şöyle haykırmaktan kendini alamaz:

— A... A... Gümüş şehirleri inci karışık altın köşkler görüyorum!

Yarabbi, bunlar acaba hangi Siddîk'in, hangi Şehidin olacaktır? Allah buyurur:

— Bunların değerini kim verirse, onun olacak!.

— Bunları alabilecek kadar zengin var mı ki?..

— Tabiî. Bunları pekâlâ sen alabilirsin. Çünkü sende bu imkân mevcuddur.

— Ne ile Yarabbi!

— Kardeşini (Din kardeşini) afv etmekle, suçunu-bağışlamakla, ondaki alacağından vaz geçmekle..

— Afvettim onu Yarabbi!

— Madem afv ettin, tut kardeşinin elinden doğru-girin Cennete! diye onu taltif eder..

Bu kıssayı anlattıktan sonra Resûlullah (S.A.V.) şöyle buyurdular:

«Allah'dan korkun, birbirlerinizi barıştırın. Çünkü Allah kıyamet günü Müminlerin arasını bulacaktır..»

İşte zalimden hakkını alıp mazluma vermek böyle olur ki, bunu tam rrianasiyle Allah'dan başkası yapamaz..

Bu isimden kulun alacağı nasip, hisse şudur: Evvel kendisinin yaptığı haksızlıklardan vaz geçer: Sonra başkasına yapılan haksızlığı gidermek için uğraşır. Başkası tarafından kendisine yapılan haksızlığa sabr eder.. (Yukarıda arz ettiğimiz hadisi, Hakim,. Enes'den (R.A.) rivayet etmiştir.)

el'CAMÎ

Bu isim; birbirlerine benziyen, birbirlerine benze-miyen, birbirlerinin zıddı olan varlıkları bir araya toplayan manasına gelir.

Birbirlerine benzeyenleri bir araya getirme meselesine gelince:

Allah, yeryüzünde bir çok insanı yaratmış ve onları kıyamet günü aynı bir yerde toplayacaktır..

Birbirlerine aykın olan varlıkları bir araya getirmesi meselesine gelince, Allah; gökler, yıldızlar, hava, yer, denizler, hayvanlar, bitkiler, çeşitli madenler. Ve şekilleri, renkleri, tatlan ve bir çok vasıfları birbirlerine uymuyan varlıkları bir araya getirmiştir.

Sonra canlı varlıklarda, et, kemik, adele, damar, beyin, cild ve kar/ gibi çeşitli şeyleri cemetmiştir.

Birbirlerine zıd olanları bir araya getirmesi meselesine gelince:Allah; hararet, burudet, rutubet, yubûset (kuruluk) gibi birbirlerine zıt olan unsurları canlı varlıkların terkibinde bir araya getirmiştir.

Bundan daha mükemmel iş ne olabilir? Bunları ayrı ayn anlamak veya anlatmak, ancak dünya ve ahirette bunları mufassal şekilde bilene müyesserdir.

Evet bütün bunları derinlemesine şerh ve izah etmek, uzun vakitlere müsteniddir..

TENBÎH :

Kullardan bu vasfa lâyık olan o kişidir ki, dış görünüşteki edeb ve terbiye kaidelerini, iyi davranışları ile, iç görünüşteki yani kalbi olan davranışlanndaki incelikleri bir araya getirir.

Marifeti tam, siyreti güzel olan kişiye (Mecazî anlamda) cami denebilir.

Bu sebeble KAMİL kişiyi şöyle tarif ettiler:

«Kâmil insan o kişidir ki; marifetinin nuru, verai-nın nurunu söndürmez!»

Sabır ile basireti bir araya getirmek de imkânsız-•dır.. Bundan dölayıdırki, zühd-ü takvaya karşı son derece sabırlı olan kişide basiret göremiyoruz.

Bunun aksi olarak da, basiret sahibinde de sabır görülemiyor... İşte Cami, sabırla basiret arasını ceme-¦dendir.

el'GANÎ - el'MUGNİ

Bu, ne zatında ve ne sıfatında başkası ile ilgisi olmayan, başkalarıyla alâkası olmaktan tamamen münezzeh olan, demektir. Zatı veya sıfatı, kendi zatından hariç herhangi bir şeye taallûk ederse, onun varlığı veya kemali ona bağlı olur. Böyle olan şey veya kimse muhakkak kesbe (kazanmaya) muhtaç demektir. Allah'ın ise hiç kimseye ihtiyacı yoktur, zira cümle alem ona muhtaçtır.

Muğni olan (zengin eden) de O'dur. Lâkin zengin ettiği kimse, asla mutLJc zengin olamaz. Çünkü zenginliği ile kullardan emsaline muhtaç olamazsa dahi O, yine Allah'a muhtaçtır.

Şu halde hakikî zengin hiç kimseye ve hiç bir şeye ihtiyacı olmayan yalnız ve yalnız Allah'tır. Başkasına muhtaç olmayıp da Allah'a muhtaç olana zengin, yalnız mecazî anlamda denebilir. Çünkü hakiki manada o, asla zengin değildir. Allah buyuruyor: «Allah Ganiy-dir, siz ise fakirlersiniz»' (1)

Allah'dan başkasına ihtiyacı olmuyan kişiye zengin denmesi, düşünülmeseydi Allah'ı (el'MUGNÎ). ismiyle vasf etmek sahib olmazdı. Onun için Allah'dan başkasına ihtiyacı olmıyana da zengin denebilir. (Amma yukarda anlattığımız gibi. Mecazî anlamda... Çünkü gerçek mânada zengin Allah'tan başka kimse olamaz!.)

(1) Muhammet! Sûresi, 38. âyet.

el'MANÎ

Dinlerde veya bedenlerde görülecek noksanlığı veya helaki, ona karşı hazırlanmış koruyucu sebeblerle önleyen, şüphe yok ki O'dur! Yukanda (Hafız) isminin mânası'geçmiştir. Hafiz kelimesini icablarında birisi de önlemedir.

(Hafîz) isminin mânasını anlayan, El-Mani isminin mânasını da anlar. Men helake sürükleyen sebebe izafe edilir; Hıfz (Koruma) ise, helâktan korunana izafe edilir. ¦ v

Felâketi önlemekten maksad ve gaye, felâkete duçar olacak kişiyi veya şeyi korumaktır.

Man'den hıfs kasd edilip de, hıfzdan men kasd edilmediğine göre, her hafız (koruyan) önleyicidir; her önleyici, koruyucu değildir. Meğerki önleyiciden, bütün helak sebeblerin önleyicisi kasd edile.

el'DARR - en'NAFÎ

Bu, hayrında şerrinde, faydanında zararında kendinden sadır olan, manasına gelir.. Bütün bunların hepsi; ya melekler ya insanlar veya cemadat vasıtasıy-îe, veyahut da doğrudan doğruya Allah'a izafe edilir.

Sanma ki, zehir (kendisi) öldürüyor, yemek (kendisi) doyuruyor, melek, insan, şeytan veya felek, yıldız gibi yaratıklardan herhangi biri hayra, şerre, fayda veya zarar vermeye kadirdir. Bilâkis bunların hepsi,.

neye teshir edilmişse onu yapmaktadır ki, ezeli kudrete izafe edilirler. Kalemin itikad-i ammi'de kâtibe izafe edildiği gibi..

Sultan, iyilik ve zarar bildiren bir evrakı imzaladığı zaman, onun fayda veya zararı kalemin kendisinden değil ancak kalemi kullananlardandır. «İtikadi ammide» tabirini kullanmamızın sebebi şudur;

Çünkü cahil, kalemin, kâtibin emrinde olduğunu sanır, arif ise, onun Allah'ın emrinde olan bir kimsenin elinde olduğunu anlar.

Çünkü kâtibi ve kâtibdeki gücü kabiliyeti yaratan, parmaklarına ve kaleme hareket veren şüphe yok ki, Allah'tır..

Onun için kalem istese de istemese de yazacaktır. Hattâ yazmak istememesi de mümkün değildir. Çünkü gerçek yazan' Allah'tır. Canlılarda bu, böyle olursa, cansızlarda bunun aksi hiç düşünülemez. Çünkü cansızlarda keyfiyet izaha lüzum görülmeyecek kadar açıktır.

en'NUR

O, öyle bir zahirdir ki bütün zuhur onunladır. Çünkü kendi nefsinde zahir olan (görünen) ve başkasını da gösteren nesneye «NUR»denir.

Varlık yoklukla karşılaştığı zaman, şüphesiz zuhur (görünme) şansı varlığındır. Çünkü yokluktan daha karanlık bir şey yoktur. Yokluk karanlığından hatta yokluk imkânından beri, bütün eşyayı yokluk karanlığından varlık aydınlığına çıkaran «NUR» adını almaya herşeyden ve herkesden daha lâyıktır.

¦;'¦

Bütün eşyayı aydınlatan nur, şüphesiz ki O'nun zatının nurundandır. Çünkü göklerin ve yerin nuru O'dur!

Nasıl ki, güneşin aydınlattığı her zerre, güneşin varlığına bir delildir, kâinatın her zerresinde görünen aydınlık da, o aydınlığı yaratan varlığın mevcud olmasına bir delil teşkil etmektedir..

(Ez"Zahir) İ&m-i Celilinde yaptığımız açıklama, nur'un mânasını anlatmaya yetişir de artar bile...

el'HADÎ

O' öyle bir varlıktır ki, kullarından havas olanlarına, zâtını tanımaya hidayet etmiştir de onunla, zatının bilinmesine delil getirmişlerdir. Kullarından avam tabakasına, yaratıklarını göstermiştir de onlar, onunla zatını isbata koyulmuşlardır. ;

Hülâsa her yaratığı, neye ihtiyacı varsa, ne yap-ması lâzım gelirse ona hidayet etmiştir.

İşle çocuğa doğar doğmaz, meme emme İlhamını, civcive yumurtadan çıkar çıkmaz yerdeki taneleri toplama ilhamını veren o olmuştur.

Ya arı? Ona altı köşe şeklinde petek yapmayı kim göstermiştir? Bunların hepsini ayrı ayrı açıklayacak olursak konu uzayıp gider. İki âyetle anlatmaya çalışalım:

1 — «Bizim Rabbhniz her şeye hilkatini veren, sonra da doğru yolunu gösterendir» (1)

(1) Ta-Ha Sûresi. 50. âyet.

2 — «Takdir eden (ona göre de) yol gösterendir.» (1).

İnsanlardan hidayet edenler, peygamberler ve halkı doğru yola irşat eden âlimlerdir. Aslında insanları onların vaşıtasıyle hidayet eden Allah'tır. Çünkü peygamberler olsun, âlimler olsun, O'nun emirlerini yerine getirmeye yine O'nun tarafından vazifelendirilmişler-dir.

el'BEDİ'

Bu, Zâtında-, sıfatında ve ona raci olan her işte emsali görülmemiş demektir.. İşte bu vasıf mutlak surette ancak Allah'a mahsustur. Çünkü Bedi-i Mutlak ancak ve ancak O'dur! Çünkü O'ndan evvel kimse ve hiç bir şey yok ki, misli görülmüş olsun; O'ndan sonraki varlıkların, hepsini O, yaratmıştır. Yaratıklar, hiç bir zaman kendilerini yaratanla bir olamazlar. Şu halde O (Allah), ezelen ve ebeden Bediîdir.

Herhangi bir kulunu, peygamberlik veya velilik vererek üstün kılmışsa, bu üstünlük ancak bazı zaman-" lardâ veya kendi asrında olmuştur. Şu halde o kul, kendisine verilen bu üstünlükle, ancak kendi zamanına izafetle Bediî olmuştur.

el'BAKÎ

Bu, bizatihi varhği vacib olan mânasına gelir. Ne

(1) El-Alâ Sûresi, 3. âyet.

var ki, zihinde istikbâl düşünüldüğünde bun baki denilir. Mazi düşünüldüğünde kadîm denilir.

Mutlak bakî, varlığının takdiri namütenahidir.. Buna, ebedîdir, diye de tabir edilir.

Mutlak kadîm, varlığının evveh olmayan demek- : tir ki, buna ezelî de denilir. Bizatihi varlığı vacip de- ; diğimiz zaman, bütün bu mânaları içine alır. Bu isimler, ancak mazi veya istikbâle izafetle oluyor.

Çünkü mazi ve istikbâlde bazı değişiklikler oluyor. Zira her ikisi de zamandan ibarettir. Tagayyür (değişme) ve hareket zaman icabıdır. Çünkü hareket bizatihi mazi ve müstakbele bölünmektedir. Değişen, değişme vasıtasıyle zamanla alâkası bulunmaktadır.

Tagayyür ve hareketten hali olan, zaman içinde değildir. Onun için de, onda mazi (geçmiş) ve müstakbel (gelecek) zaman yoktur. O bize göredir; geçmiş zamanda geçen hâdiselere, bunlar geçmiştir, geçmiş zamanda vukua gelmiştir; ileride vukua geleceklere' de ilerde olacaktır, şimdi hali hazırda olan hâdiselere de şimdi cereyan etmektedir, deriz..

Hak Teâlâ, zamandan da öncedir, çünkü zamanı O yaratmıştır. Zamanı yarattığı zaman, zâtından hiç bir şey değişmemiştir. Zamanı yaratmazdan önce, zamanın onun üzerinde hiç bir rolü yoktu. Çünkü zaman diye bir mefhum yoktu.. Zamanı yarattıktan sonra da nasıl idiyse öyle kaldı.

Beka'nın Zâtil-Baki üzerine zait bir sıfat olduğunu iddia eden yanılmıştır. Kıdem'in Zâtil-Kadîm üzerine sıait bir sıfat olduğunu iddia eden daha çok yanılmıştır. Bekanın bekası, sıfatın bekası, kıdemin kıdemi, sıfatın kıdemi gibi sözler icap ettirir ki, bu aslından çürüktür..

el'VÂRİS

Bu, mal sahibi öldükten sonra mal kendine kalan mânasına gelir.

İşte asıl vâris Allah'tır. Mahlûkat yok olduktan sonra, her zaman olduğu gibi yine Hay olacak ve Bakî kalacak Odur. Çünkü her şeyin dönüşü O'nadır. O zaman: «Bugün mülk kimindir?» diyecek olan da O «Bir ve Kahhar olan Allah'ındır!» (1) diye cevap verecek olan da O'dur.

Bu, tabiî mal ve mülkün kendilerinin olduğunu sananlar için bahis konusu olacak. Çünkü onlar o gün bu nidayı duyduklarında mülkün hakikî sahibinin Allah olduğunu anlayacaklar..

Erbâb-ı Besâir'e (Basiret sahiplerine) gelince:

Onlar, zaten öteden beri bu nidanın mânasını bilmekte ve bunu sessiz sedasız huşu içinde dinlemekte ve mülkün hakikî sahibi Lir ve Kahhar olan Allah olduğuna yakînen iman etmektedirler..

Evet bunu ancak, her gün, her saat, mülk ve me-lekûttaki hakikî idarecinin tek olduğunu idrak edenler bilirler.

Biz buna, (İHYA-İ ULÛM-İD-DİN) isimli kitabımızın Tevekkül bahsinde işaret etmiştik.. Fazla bilgi edinmek isteyen oraya müracaat edebilir. Çünkü bu kitabın hacmi bundan uzun uzadıya bahsetmeye müsait değildir.

(1) ElMümin Sûresi, 16. âyet.

Bu, hiç bir mürşidin irşadı, hiç bir müş'irin işareti,, hiç bir doğrultucunun doğrultması olmaksızın, tek başına her şeyi yerli yerine koyan ve en doğru şekilde nizama sokan mânasına gelir. Bu mânada «Raşid» Allah'tan başka kim olabilir ki?!

Kulun rüşdüne gelince, din ve dünyasına ait işlerde, Allah'ın kendisine sağladığı başarı nisbetindedir..

es'SABÛR

O, bir işi, vakti gelmeden yapmak için acele eden değildir. Yapacağı işlere muayyen bir zaman koyar ve onları koyduğu kanunlara göre —- zamanı gelince — icra eder, önceden çizdiği zamandan, bir tembeiin geciktirmesi gibi geciktirmez veya acelecinin yaptığı gibi zamanı gelmeden yapmaya kalkışmaz. Bilâkis her şeyi, hangi zamanda yapılmasını takdir buyurmuş ise o zaman yapar.

O'nun hakkında, bütün-bunlar, icadeyi zorlayacak ve onu sıkıntıya sokacak sebeplerden halidir.

Kulun sabn ise iradeyi zorlayacak sebeplerden hali değildir. Çünkü onun sabn, şehvet ve öfkenin gerektirdiği şeyler karşısında, dinin icap ettirdiği şeylere karşı sebat göstermek demektir.

Bu itibarla kul, iki zıd şey karşısında kalmaktadır. Zıd şeylerden (şehvet ve öfkenin icap ettirdiği) hususu itip, dinin gerektirdiği hususa sarıldığı zaman

kula Sabûr (çok sabredici) ismi verilebilir. Çünkü onu kötülüğe iten şeyi kahredip sabretmiştir.

Allah hakkında aceleyi gerektirecek durum bahis konusu değildir. Onun için, takdir ettiği şeyi zamanından önce yapmasına sebep olacak bir bais yoktur. Zaten olamaz da. Öyleyse bu isme (Es'Sabûr) ismine en. lâyık olan da AHah'dır. Onun hakkında, mücahede tarikiyle altedilecek aksi sebepler katiyen mevcut olamaz..

İKİNCİ BÖLÜMÜN BİRİNCİ KISMININ SONU VE BİR İTİZAR

Şunu'iyi bil ki: Ben bu bahse Resulûllah Sallallâ-hü Aleyhi ve Sellernin şu mübarek sözünden cesaret alarak girdim. Ve Allahü Teâlâ'nın isimlerinden ve sıfatlarından bahsettim:

«Allah'ın ahlâkı ile ahlâklarım.» (1)

Yine Resulûllah Sallallâhü Aleyhi ve Sellem buyurmuşlardır:

«Allah'ın böyle nice (güzel) huylan vardır. Her kim bunlardan biri ile ahlâklanırsa mutlaka cennete girer.»

Bizim bu konuya dalmamız, bazı (akılsızları) yanlış bir zanna kaptırabilir. Bu beyanlarmnzdan hu+ûl ve ittihad {bugünkü dilimizde buna Vahdet-i Vücûd diyorlar) mânası çıkartabilirler. Fakat akıllı kişilere göre böyle bir zan asla düşünülmez. Hele mükâşefe hu-

(1) Bu Hadisi, Hakim, Ebu Ya'lâ Müsneddin'de. Heyhakî Şuab'ül iman'tnda şu lafızla rivayet etmişlerdir: «Allah'ın 117 ahlâkı vardır. Her kim onlardan bir tanesini kendinde bulundurursa Cennete girer.»

.susiyetlerinden haberi olanlar için böyle bir düşüncenin yeri asla yoktur.

Şeyh Ebu Ali el'Karmedî'den dinledim. Şeyhi Ebul-Kasim el'Kürkani'den hikâye ediyordu: (Kaddesallâhü Ruhehuma)

«Doksan dokuz isim, kendini ibadete veren bir sâ-lik için birer vasıf olabilir. O, henüz sülüktedir; vâsıl değildir..»

Eğer bu anlattıkları ile, bizim yukarıda anlattığımız şeye uygun bir husus kasdederse, doğrudur, diyeceğimiz yoktur. Çünkü o, bu sözü mecazi anlamda söylemiş olur.

Neden mi?

Çünkü, Allah'ın isimleri onun sıfatlarıdır. Onun sıfatlan ondan başkası için kat'î surette sıfat olamaz.

Ne var ki, kulda, o sıfatlara uygun bir ahlâk hasıl olabilir.

Meselâ, filân kimse üstadının ilmini tahsil etli, denir. Oysa, üstadın ilminin aynısı talebeye intikal etmez. Ona intikal eden ilim sadece üstadının ilminin misli ve benzeridir.

Ben derim ki, Allah-ü Teâlâ'nın isimlerinin mânalarının o kul için sıfnt olduğuna kail olanın sözünün İki şıkkı vardır. Ya bu söz ile o sıfatların gayrisinin veya mislini kasdetmiş ise ya mutlak olarak ve her vecih-ten mislini kasdetmiş veya isim bakımından ve bir de mânaların hususiyetlerinde olmaksızın sadece sıfatların umumda müşareket bakımından misli olduğunu kasdetmiştir. Bu da iki kısımdır:

Eğer bu söz ile sıfatların aynını kasdetmiş ise bu hususu (Allah'ın sıfatlarının isimlerinin mânalarının kul için birer sıfat olması hususu) ya sıfatların Rab'-dan kula intikal etmesi veya etmemesi ile olacaktır.

Eğer intikal suretiyle olmazsa kulun zatının Rab'-bmın zatı ile birleşmesi suretiyle olacak ve neticede o, onun aynı ve sıfatları da onun sıfatları olacak veya bu durum hulul tarikiyle meydana gelecektir.

İşte sana üç kısmı (hülâsa olarak) bildirmiş olduk. İntikal, ittihad, hulul.

Bu ise beş kısımdır. Bu beş kısımdan doğru olanı yalnız bir kısımdır.

BİRİNCİ KISIM: O da şudur. Bu sıfatlardan kula münasip olan ye yalnız isimde iştirak eden bazı huyların sabit olması.. Tenbihatta da zikrettiğimiz gibi Allah'ın sıfatlarına asla mümaseleyi tamme ile benzemez..

İKİNCİ KISIM: Kula Allah'ın sıfatlarından aynısının sabit olması. Bu muhaldir (imkânsızdır).

Çünkü bu sıfatlardan birisi, yerde, göklerde ve bütün kâinatta olup bitenlerden haberdar olmak mâna-sındaki ilmi ile, bütün yaratıkları kuşatan kudretidir ki, onunla yeri, gökleri ve bütün varlıkları yaratmıştır. Bu, Allah'tan başkası için düşünülebilir mi? Hiç bir kul, yerin, göklerin ve içindekilerin hâliki (yaratıcısı) olabilir mi? Buna imkân var mı hiç?!.

Yer ve göklerin içinde olanlardan birisi de kulun kendisidir. Hiç kul, kendini yaratabilir mi?..

Sonra farz edelim ki bu sıfatlar iki kula sabit olmuştur. Bundan birinin, diğerini yaratması lâzım gelmez mi? Böylece varlıkların iteselsuT zincirleme birbirlerini halk etmesi ve dolayısıyle de birbirlerinin halikı olması icap etmez mi? İşte görüyorsunuz ya bu gibi düşünceler mesnedsiz ve boştur!

ÜÇÜNCÜ KISIM: Ubudiyet sıfatlarının tıpatıp kula intikal etmesi..

Bu da muhaldir (imkânsızdır). Çünkü sıfatların mevsuflarından ayrılmasına imkân yoktur. Hattâ bu,

yalnız zat-i kadime mahsus değildir. Zeydin ilminin tıpkısı bile Amre intikal edemiyor. Hattâ sıfatlar ancak mevsuflan ile kaim olurlar. Mevsuflar olmazsa sıfatlar nasıl ayakta durabilecekler?..

Sonra sıfatların intikali, intikal ettiği varlığın o sıfatlardan arınmasını gerektirir. Öyleyse rububiyet sıfatının intikali, Rabbin, rububiyet ve sıfatlarından tecer-rüt etmesini gerektirir. Bunun imkânsızlığı da meydandadır.

DÖRDÜNCÜ KISIM: İttihad (zatJerin birleşmesi).

Bunun da bâtıllığı açıktır. Çünkü biri kalkar da kuî, Rab olmuştur derse, bu sözün kökünden tenakuzlarla dolu ve muhal olduğuna hemencecik hükmedilir. Öyleyse Allah Sübhanehu ve Teâlâ'nın. böyle ileri geri konuşan, mantıksız fikirler ortaya atan kişilerin muhal dolu lâflarından tenzihi gerekmektedir..

İzah edelim: Biri kalkar da bir varlığın başka bir varlık olduğunu söylerse, bu mutlak surette muhaldir. Zira, Zeydi ayrı olarak düşünürüz, tanırız. Amri ayrı olarak- düşünürüz ve tanırız. Sonra biri kalkar da bizim tanıdığımız Zeydin Amr olduğunu söylerse, aklımıza şu sorular gelebilir: Bunlar birleştiklerinde ya ikisi mevcuttur, ya da madurndur (yoktur). Yahut da Zeyd mevcuttur da Amr ortadan kaybolmuştur. Yahut da bunun tersi olmuştur: Amr mevcuttur da Zeyd yok olmuştur.

Bu, dört şeklin dışında başka bir ihtimalin mevcudiyeti mevzuu bahis değildir.

Eğer her ikisi de mevcut ise, demek ki, biri. diğerinin aynı olmamıştır. Çünkü her ikisi ortadadır. Şayet gaye, yerlerinin ittihat etmesi ise, bu onların birleşmelerini gerektirmez. Çünkü ilim, irade, kudret bir zatta bulunurlar da yerleri mütebayin olmaz. Kudret hiç bir zaman ilim veya irade olmaz. Birbirleri ile de birleşmeleri düşünülemez. (Görüyorsunuz ya bunlar.

aynı insanda mevcut olmalarına rağmen birbirinden Ayrı varlıklardır..)

Eğer her ikisi de yok olmuşlarsa, öyleyse birleşme-mişlerdir, bilâkis her ikisi ortadan yok olmuşlardır. Meydana gelen şey ise onlar değil, üçüncü bir şey olmuştur.

Şayet bunlardan biri mevcut, diğeri madum ise (yok olursa), yine ittihat yoktur. Çünkü mevcut (var olan) bir şeyle madum (yok olan) bir şey birleşmez. Aslında iki varlığın birleşmesi muhal (imkânsız) dır.

Bu birbirlerine benzeyen varlıklarda böyledir. Bir* de birbirinden tam rnânasıyle ayrı olan varlıkları düşünecek olursak, bu imkânsızlık apaçık meydana çıkmış olur.

Meselâ bu siyahın şu siyahla ittihadı imkânsız olursa, bu siyahın o beyazla ittihadı büsbütün imkânsız olur. Şu halde Allah ile kul arasında ittihat (Vah-det-i Vücut dedikleri şey) bâtıldır. Zira, Allah ile kul arasındaki mübayenet siyah ile beyaz arasındaki mü-bayenetten daha büyüktür.

Şayet Sofiyeler böyle bir söz kullanmışlarda, biz bunu mecazî anlamda kullanmışlardır de.riz. Sırf bazı şairlerin sözlerini güzelleştirip edebiyat yapmak için dedikleri gibi bir şey olur bu.. Meselâ şair der ki: «Ben sevdiğim kişiyim, sevdiğim de bendir.» Şair bunu söylediği zaman, gerçekten kendisinin, sevgilisi olduğunu veya sevgilisinin kendisi olduğunu» kasd etmemiştir. Çünkü bu imkânsızdır. Bilâkis bu sözünden, ona çok bağlı olduğunu, onun da kendisine çok bağlı olduğunu birbirlerinden hiç ayrılmadıklarını kasd etmiştir,

Sofiyenin Ebi Yezid Bistamî'nin «Ben kendi varlığımdan, yılanın kavından (derisinden) soyulduğu gibi soyuldum. Bir de ne göreyim ben O'yum.» sözünü buna hamletmek gerekir. Yani her kim nefsanî arzu ve te-

mayüllerden tecerrüd ederse, Allah'tan başkasını düşünmezse, sevmezse, bütün gaye ve düşüncesi Allah olursa, böyle olan kimseler mecazî mânada böyle söz. söylerler.

«Sanki O, odur!» sözü ile «O. tıpatıp O'dur!» sözü arasında fark vardır. «O, tıpatıp O'dur» yerinde kullanılmıştır.

«Sanki ben sevdiğim kimseyim!» «Ben sevdiğim kimseyim!»

İşte buna ayak kayması derler. Çünkü mahlûkatta sağlam bir ayağa sahip olmayan kişi, çoğu kez birini, diğerinden ayıramaz. Kendi zatındaki kemâlâtı görüp de kendisini O, zanneder. Ve (Enel-Hak!) der. Bunu diyen kişi, Hıristiyanlar gibi yanılmıştır. Çünkü onlar da O'nu İsa Aleyhisselâmın zatında görmüş ve İsa Aley-hisselâm'a (hâşâ) İlâh demişlerdir. Bu, aynaya bakıp -da kendini gören kişinin gördüğü suretin, kendisinin resmi değil de aynanın gösterdiği renkli başka bir resimdir diye sananların yanılması gibi büyük bir yanılmadır. Oysa ayna onun resmini göstermiştir, başka bir şeyin değil.. Çünkü aynanın işi resimleri aksettirmektir. Hattâ bir çocuk aynada birinin resmini görürse, aynada hakikî bir insanın olduğunu sanır.

Kalp de böyledir işte, O, aslında resim ve şekillerden halidir. Onun heyeti, şekil, suret ve hakikatleri kabul etmekten ibarettir. Önün içine giren (tahayyül ettiği şey) sanki onunla birleşmiş gibi görünür, aslında gerçekten onunla birleşmiş değildir.

Kadehle şarap hakkında bilgisi olmayan kişi, içi şarap dolu kadehi görünce, şarapla kadehi ayırd edemez. Kâh şarap yoktur der, kâh kadeh yoktur diye haykırır. Bunu bir şair şöyle dile getirmiştir:

«Kadeh ve içindeki şarap inceldikçe inceldi. Birbirlerine benzediler ve iş güçleşti. Sanki ortada şarap var;

kadeh yok, kadeh var şarap yok gibi bir manzara arze-der oldu..»

«Enel-Hak!» diyenin sözüne gelince; bunun anlamı, ya şairin «Ben sevdiğim kimseyim; sevdiğim de bendir!» sözündeki anlam gibidir, ya da Hıristiyanların Lahut'unNasut'la birleştikleri hakkında kapıldıkları yanlış zanlarında yanıldıkları gibi yanılmışlardır.

Eba Yezid'in: «Şanım ne büyüktür!» sözüne gelince:

Eğer bu sözü gerçekten o söylemiş ise, ya bunu (Lâ ilahe illâ ene Fa'budun)de olduğu gibi, Allah'tan hikâye etmek suretiyle söylemiştir; yahut da devamlı çalışma neticesinde gördüğü şeylerden ve kendi

kudsiye-tinderi haber vermek istemiştir de kendi büyüklüğünü diğer umumî yaratıklardaki büyüklüğüne izafetle dile getirmek istemiştir. «Ne yüceyim!» dediğinde bundan ne yüce bir evsafta yaratıldığım kasd etmiştir. Böylece şanının yüceliği, Allah'ın yüceliğine izafetle değil de halka izafetle olmuştur. Üstelik bunu, sekir ve gaşy halinde söylemiş de olabilir. Çünkü ayık halinde kişi, dilini bu gibi tehlikeli sözlerden koruyabilir de sekir halinde iken koruyamaz. • •

Onun sözünü bu iki tevilin dışında mülâhaza ederek lttlhad (Vahdet-1 Vücul) fikrine kail olmak mümkün değildir.

İnsanların manevî sahada yükseldikleri mevkilere bakıp da muhal olan bir şeyi söyleme sakın. Çünkü insanlar Hakk'ın bildirmesiyle bilinir, yoksa Hak insanlarla değil.

BEŞİNCİ KISIM: Hulul... Bu, Rab kula hulul etmiştir veya kul Rabb'a hulul etmiştir, demektir. Rab-lerin Rabbi, kâinatın halikını zâlimlerin bu sözünden bütün mevcudiyetimizle tenzih ederiz. Bu söz sahih olsa bile ittihadı gerektirmez. Kulun da Rab sıfatlan

ile tavsif edilmesini icap ettirmez. Çünkü hal sıfatlan mahal (yer) sıfatları olamaz. Bilâkis hal sıfatı olduğu gibi kalır.

Sonra hululün istihalesi, ancak hululün mânasını anladıktan sonra düşünülebilir. Çünkü müfret mânalar, tasavvur tariki ile idrak edilmez. Onun nehyi veya isbatı mümkün değildir. Şu halde hululün mânasını bilmeyen, hululün var olduğunu veya muhal olduğunu nereden bilecek? Deriz ki:

Hululden iki şey anlaşılmaktadır:

1 — Cisimle, cismin bulunduğu yer arasındaki nis-bet. Bu ise ancak iki cisim arasında bahis mevzuu olabilir. Cismaniyet mânasından beri olan bir varlık hakkında bu imkânsızdır.

2 — Araz ile cevher arasındaki nisbet. Araz hiç şüphe yok ki cevher ile kaimdir. Araz, cevherde bulunmuştur denilebilir.

Fakat, kendi kendine durabilen bir şey için bunu söyleyemeyiz. Çünkü bu muhaldir.

Her şey ki, kıvamı kendi nefsi iledir, onun kıvamı kendi nefsiyle olan başka bir şeye hulul etmesi, ancak cisimler arasında vaki olan mücavere tariki ile mümkün olur. Görüyorsunuz ya iki kul arasında bile hulul düşünülmesi imkânsız oluyor. Bu imkânsız olursa, kul ile Rab arasında bu nasıl düşünülebilir?

Hakikat babından, hulul, intikal, ittihat ve.Allah'ın sıfatlan ile muttasıf olmak bâtıl olunca,-onlann sözlerinin mânası ancak tenbihatta işaret ettiğimiz gibi mütalâa edilebilir. Başka türlüsüne imkân yoktur

SUAL:

— Peki, «Kul, bu sıfatlara lâyık olduğu zaman sa-liktir, vâsıl değildir» sözünün mânası nedir?

Ayrıca sülük ne demektir? Vusul ne demektir?

-esmA-1 HÜSNÂ şerhi

CEVAB :

Sülük, ahlâk, hareket ve maarifeti tehzip etmektir. Bu da iç ve dış âlemi imar etmekle olur. Kul bu hususta çalışmalar yapar ki, içini temizlesin de vusule hazırlanabilsin!

Vusul ise, Hakk'ın hilyesi kendisine münkeşif olmasıdır. Böylece O, kendini ona verir. Hem öylesine ki, kendi bilgisine baktığı zaman, ancak Allah'ı bilir, himmetine baktığı zaman, Allah'dan başka bir

himmet ve gayesinin bulunmadığını anlar. Böylelikle kulun bütünü, müşahede ve himmet bakımından onun bütünü olur. Zahiri ibadetle, bâtını ahlâkı tehziple meşgul olması için (sırf bu gaye ile) kendi nefsine iltifat etmez. İşte bütün bunlar taharettir (yani iç ve dış temizliğidir..) Yine bu bir bidayet (başlangıç) tir. İşin nihayeti ise, tam mânasıyle kendi nefsinden onun için tecerrüt etmesidir. Böylece sanki o, O olur. İşte vusul budur.

SUAL :

Sofiye sözleri bazı kerametlerden haber veriyor ki, aklın bunlarda bir rolü yoktur. Oysa yukarıdan beri sizin anlattıklarınız hep akıl sermayesidir?..

CEVAB :

Şunu bil ki: Velayet devrinde aklın imkânsız saydığı bazı, kerametlerin zuhur etmesi caiz değildir. Evet, aklın başa çıkamadığı, daha doğrusu mücerret akıl ile idrak edilemiyecek kerametlerin zahir olması mümkündür.

Meselâ Bir velî mükâşeie yolu ile (filân kimse yarın, ölecektir.) diyebilir. Bu mükâşefe kendisine verilir. Bu akıl sermayesiyle idrak edilemez, çünkü akıl bunu idrak edemez. Fakat bir velî için de, «Allah yann kendisi gibi bir varlık yaratacaktır.» diye bir mükâşefe ba-

hîs konusu olamaz! Çünkü akıl bunu muhal görür, tecviz etmez.

Hele bir velinin veya herhangi bir kimsenin «Allah beni de kendisi gibi yapacak» demesi büsbütün akla aykırıdır. Akla bundan daha aykın olan bir söz daha: «Beni Allah, kendisi yapacak. Ben O, olacağım!» Çünkü bunun mânası şudur: Ben hadisim.. (Sonradan yaratılmayım.) Lâkin beni kadîm yapacak.. Ben

yer ile göğün yaradıcısı değilim ama, Allah beni onların ya-radıcısı kılacak.. Bu, şu söz mânasında olur: «Baktım ki, ben O'yum!» Bu söz tevil edilmeyip de zahirine hamledilecek olursa, akıl bunu tecviz eder mi? Böyle imkânsız şeyleri tasdik eden kimsede akıl diye bir şey var mıdır*?

Bir velî kalksa da: (Şeriat bâtıldır, her ne kadar hak ise de Allah onu bâtıl yapacaktır) derse, onun bu sözü dinlenir mi? (Tabiî ki dinlenmez.) (Doğru olan bir şey asla yalan olamaz.) diyen kimseyi akıl tasdik eder.

Bunu akıl sermayesiyle söylemiştir. Akıl bunu kabul ederse, hadis (sonradan yaratılmış) olan bir şeyin kadîm olmasına imkân olmadığını nasıl kabul eder? Hiç kul Rab olabilir mi? Buna akıl cevaz verir mi?

Aklın muhal gördüğü şey ile akim idrak edemediği şeyin farkını ayırd edemiyecek kimse muhatab olarak kabul edilir mi? Onu cehaleti ile baş başa bırakın!, (Lütfen!)

İKİNCİ BÖLÜMÜN İKİNCİ KISMI

MAKSADLAR VE GAYELER HAKKINDADIR

Bu kısımda, isimlerin zat ve yedi sıfata rücu ettiği-nin isbati vardır. Tabiî bu Elıl-i sünnet mezhebine püredir..

— Peki, bu isimler çoktur. Sen yukarıda hepsine ayrı ayrı mânalar verdin. Bunları şerh ederken, eş anlam ifade eden, ayrı ayrı lâfızlar olmadığını söyledin. Şimdi ise bunların yedi sıfata rücûundan bahsediyorsun. Bu nasıl oluyor? diye.sorarsan, cevabı şudur:

Şunu iyi bil ki: Sıfatlar her ne kadar yedi ise de ef'al çoktur. Vasıflar da çoktur. Selbler de çoktur. Bunları ayrı ayrı anlatmak sanırım ki imkânsızdır. Ne var ki, sıfatın mecmuundan, yahut sıfat ve izafetten, ya da sıfat ve selb'den, ya da sclb ve izafetten, terkip yapıp hizasına bir isim koymak

suretiyle isimleri çoğaltmak mümkün olur. Bunların mecmuu, zata delâlet edene, yahut selble birlikte zata delâlet edene, yahut izafetle birlikte zata delâlet edene, yahut selble ve izafetle birlikte zata delâlet edene, yahut yedi sıfattan birine delâlet edene, yahut sıfat ve selbe delâlet edene, yahut sıfat ve izafete delâlet edene, yahut fiil sıfatına delâlet edene, yahut fiil sıfatı ve izafete ve ya da selbe delâlet edene racidir. Bu da on fasıldan ibaret olur.

1 — Allah gibi zata delâlet eden. Zat, Vacib'ül-

Vücud olma bakımından kasd edildiğinde (Hak) ismi buna yakîn olur.

2 — Selble birlikte zata delâlet eden. Buna El-Kuddûs, Es-Selâm, El-Gani, El-Ahad ve benzerlerini örnek gösterebiliriz.

Çünkü el-Kuddûs, deyince, vehme dahil olan ve akla gelen her şey ondan selbedilmiş olur..

Es'Selâm deyince, bütün ayıplar ondan selbedilir.

El-Gani deyince, bütün ihtiyaçlar ondan selbedilir. El-Ahad deyince, nazir (benzeri) ve taksim ondan selbedilir.

3 — İzafetle birlikte zata raci olan: El-Aliy, El-Azîm, El-Evvel, El-Ahir, Ez-Zahir, El-Bâtın ve benzeri isimleri gibi.

El-Aliy, rütbede bütün zatların fevkinde olan bir zattır ki, bu ancak madununa izafetle anlaşılır. İşte buna izafet derler..

El-Âzîm, idrakler hududunu aşması yönünden zata delâlet etmektedir.

El-Evvel, bütün varlıklardan önce ve onları geçen demektir.

El-Ahir, bütün varlıkların en son mercii demektir.

Ez-Zahir, aklın delâletine izafetie zat ismidir. El-Bâtın, his ve vehmin idrakine muzaf olan zattır. Diğerlerini de buna kıyas edebilirsin'

4 — selb ve izafetle birlikte zata raci olan: El-Melik, El-Aziz gibi..

El'Melik, her şeyin kendisine muhtaç olduğu ve fa-. kat kendisinin hiç kimseye ve hiç bir şeye muhtaç olmadığını gösteren bir zata delâlet eder.

El-Aziz, emsalsiz olan, kendisine zor yetişilen demektir.

5 — El-Alîm, El-Kadir, El-Hay, Es Semî, El-Basîr 6— İzafetle birlikte ilme raci olan: El-Habîr, El-Hakîm, Eş-Şehîd, El-Muhsî gibi.. Çünkü El-Habîr, umuru batmaya muzaf olarak ilme delâlet eder, Eş-Şehîd, görünen şeylere muzaf olarak ilme delâlet eder, EI-Mu-kîm, en ileri bilgilere muzaf olarak ilme delâlet eder. El-Muhsî, sayılı ve mahsur olan bilgileri (malûmatı) ihata etme (kuşatma) cihetinden ilme delâlet eder.

7 — İzafet ziyadesiyle Kudrete raci olan: El-Kah-har, ElKaviy, El-Muktedir, El-Metîn gibi..

Çünkü kuvvet, kuvvetin tamamıdır. Metanet ise,-şiddeti, kahr ise, mukadder olan şeye galebe etmekle tesir etmesidir..

8 — İzafetle veya fiil ile birlikte iradeye raci olan: Er-Rahman, Er-Rahîm, Er-Raûf, El-Vedûd isimleri gibi..

Rahmet, zayıf ve muhtaç olan bir kimsenin ihtiyacını yerine getirmeye matuf olarak iradeye racidir.. Rafet ise, daha fazla merhamet etmek mânasına gelmektedir El-Vedûd, ihsan ve in'ama muzaf olarak iradeye racidir. Er-Rahîm fiili bir ihtiyaç sahibini gerektirmektedir. El-Vedûd fiili, bunu gerektirmeden doğrudan doğruya in'ama delâlet etmektedir. Yani muhtaç durumda olan kimsenin ihtiyacını bertaraf etmek için ihsana matuf iradeye racidir. Bunu geçmiş sahifeleri-mizde anlatmıştık..

9 — El-Halik, El-Bâri, El-Musavvir, El-Vahhab, Er-Rezzak, El-Fettah, El-Kabız, EJ-Basit, El-Hafid, Er-Rafi, EI-Muiz, El-Muzîî, El-Adî, El-Mukit, El-Mucib, El-Vasi, El-Bais, El-Mubdî, El-Muid, El-Muhyi, El-Mumit, El-Mukaddim, Ei-Muahhir, Ei-Vali, EI-Berr, Et-Tevvab, Eî-Müntakim, El-Muksit, -El-Cami, E!-Manİ, Bl-Mugnî,. El-Hâdi isimleri gibi fiil sifatîanna raci olan isimlerdir..

10 — Biraz daha fazla olarak fiile delâlet eden: El-Mecid, El-Kerîm isimleri gibi.. Çünkü Medd, ikramın bolluğunu ifade eder, tabii zatın şerefi ile birlikte...

El-Kerim ismi celili de böyledir.. El-Lâtif, fiildeki rıfka delâlet eder. (Yumuşaklıkla davranmak demektir)

Gerek bu isimler ve gerekse diğerleri bu on taksimden hali değildir.

Diğer isimleri de bunlara kıyas edebilesin. Bu izahatımızdan anlaşılmıştır ki, isimlerin mânaları ayrıdır. Yani eş anlam ifade eden müteradif kelimelerden değildir.

İKİNCİ BÖLÜMÜN ÜÇÜNCÜ KISMI

BU KISIM, İSİMLERİN MUTEZİLE YE FİLOZOFLARIN MEZHEBİNE GÖRE TEK ZATA NASIL RACİ OLDUKLARININ BEYANI VE İZAHI HAKKINDADIR.

Bu kısım, bu kitaba her ne kadar lâyık değilse de, kısa olarak onlann mezhebini de açıklamak istedim. Bu kısımda bazı hususlara temas ettim. İsteyen bu kısmı okumasın. ,Çünkü bu kısım, kitapta mühim değildir.

Evet, onlar her ne kadar sıfatları inkâr edip yalnız sıfatsız tek zata kail oluyorlarsa da, fiilleri, selblerin kesretini (çokluğunu), izafetlerin de kesretini inkâr etmiyorlar. Yani kabul ediyorlar..

Bu kısımlarda anlattığımız isimlerde onlar da bize yardım ediyorlar. Ne var ki onlara göre, Hayat, İlim, Kudret, İrade, Semi', Baser, Kelâm gibi yedi sıfat, ilme racidir. Sonra ilim de zata racidir.

AÇIKLAMASI:

Semii (duyma) sıfatı; onlara göre, seslere müteallik olan bir ilmi tamdır, (yani Allah bütün sesleri-bilmektedir.)

Baser (görme) sıfatı ise; renkleri ve sair görünen şeyleri tam mânasıyle bilmesinden ibarettir..

Kelâm sıfatına gelince; bu sıfat onlara göre, Alla-hın fiiline taallûk eder.

Cemadattan meydana gelen cisimde onu yaratmıştır..

Filozoflara göre ise bu sıfat, Peygamber (S.A.V.)in zatında yaratmış olduğu işitme sıfatına racidir. Peygamber, uykuda olan bir adamın duyduğu gibi, hariçte varlığı olmayan manzum bir kelâm

duymuştur. Bunun Allah'a izafe edilmesi ise; o, kelâm insan sesleri ve işlerinin mahsulü olmadığından ileri gelmektedir.

Hayat sıfatına gelince:

Onlara göre bu sıfat, kendi varlığım bilmesinden ibarettir. Çünkü her kendi zatını bilen için (O diridir) denilir de,, kendisini tanımayan için (diridir) denilmez.

Şimdi irade ile Kudret kalmıştır. Onlara göre Allah'ın iradesinin mânası, hayrı ve onun nizamım bilmesi ve ona göre yaratmasıdır. Yani bir şeyi bilmesi, o şeyin var olmasına sebep olmaktadır, (onlara göre)

İyi olan bir şeyi bilip onu isteye isteye husule getirirse O, razı olmuş demektir; razı olana (Mürid = isteyen) de denilir. Öyleyse irade (nefretten arınmakla birlikte) ilme raci olmaktadır.

Kudrete gelince:

Bunun mânası şudur: İstediği zaman yapar, istediğinde yapmaz. Onun fiili bilinen bir şeydir. Dileği hayrı, bilmesine rücû eder. Yani, hayır (iyi) bildiği bir şeyi' yaratır, iyi bilmediği (Hâşâ) — onlara göre konu-, şuyorüz— bir şeyi de yaratmaz. (Amiyane bir tabirle şöyle izah etmeğe çalışalım; hayırlı gördüğü ve bildiği şeyi yaratır, hayırlı görmediği, bilmediği (Hâşâ) bir şeyi ise yaratmaz.) Hayır nizamının bulunması, ancak onu bilmesine bağlıdır. Var olmıyacak bir şeyin de var olmaması da onda bir hayrın bulunduğunu bilmemesine muhtaçtır. Şu halde makul nizam, mevcut nizamın* sebebidir. Mevcut nizamsa, makul nizama tabidir. (Bu-, radaki makulden murat, önceden düşünülüp tasarla-' narı şey demektir.)

Şunu iddia ettiler: Bizim ilmimiz, bilinen şeyi ger-" çekieştirmesi için muhakkak bir kudrete muhtaçtır.

Çünkü işimiz aza ile yapılmaktadır. Mutlaka bu azanın bulunması lâzımdır. Sonra yalnız bulunması kafi gelmez. Aynı zamanda sağlam ve sıhhatli hattâ güçlü olması gerekmektedir.

O'na (Allah'a) gelince; O, yapacak olduğu işi bizim gibi organ vasıtasıyle yapmaz. Malûmun (bilinen bir şeyin) mevcut olduğuna dair ilmi kâfi gelir.

Öyleyse Kudret de dönüp dolaşıp ilme raci olmaktadır.

Sonra şunu da iddia ettiler: İlim de zatına racidir Çünkü O, zatını, zatı ile biliyor. Binaenaleyh, İlim Alîm, Malûm birdir. Kendinden başka varlıkları da yine kendi zatı vasıtasıyle bilmektedir. Çünkü O, biliyoi ki, zatı, bütün varlıkların mebdeidir. Şu halde sair mevcudatı, zatından bittebaiyye bilmektedir ki, bu zatında kesreti gerektirmez.

Bir olan zatını bilmesi, bütün malûmatı bilmesini gerektirir.

Hesab bilen kişinin sayıların katlarını bilmesi gibi. Ona iki kere iki nedir? Onun katı nedir? diye sorulduğunda teker teker hesab etmeden hemen neticeyi söyler. Bir bir saymasına hacet kalmaz.

• Mevcudat da "böyledir. Tedricen yükselmekte ve çoğalmaktadır. Evvelinde çokluk yoktur. İşte Cenab-ı Hak bunları birden bilebilir. Bunların hepsini bilmek için de yalnız zatını bilmesi kâfi eelir. Çünkü her şeyin başı ve mebdei kendi zatıdır!..

Bu konuyu daha fazla uzatmıyacağım. Çünkü uzattıkça uzar. Bu hususta fazla bilgi isteyen (TEHA-FÜT'ÜL-FELÂSİFE) (1) isimli kitabımızdan faydalanabilir. Çünkü bu mevzuun, bu kitapla ilgisi yoktur.

(1) Bıı kitafo Türkçe'ye tercüme edilmiştir. «Felsefecilere Cevab» Mütercim Akif Nuri. Dava Yayınları 1969 İstanbul.

Üçüncü bölüm

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

(İLÂVE ve TEKMİLLER BÖLÜMÜ) ÜÇ KISIMDAN MÜTEŞEKKİLDİR.

BİRİNCİ KISIM

Şurası muhakkaktır ki, Allah'ın isimleri, tevkif fi yönünden doksandokuza inhisar etmemektedir. Çünkü

doksandokuz isimden maada bazı isimlerin de bulunduğu yine tevkifi yönünden sabit olmuştur.

Ebu Hüreyre (R.A.) den naklolunan diğer riyayet-te; Bu isimlerin bir kısmının mânâ itibarı ile kendilerine benzeyen isimlerle, bir kısmının da mâna bakir mından kendilerine benzemeyen isimlerle değiştirildiği görülmüştür.

Mânâ itibarı ile (kendilerine benzer olan) (yakın manâlı) isimlere misâl:

El-Vahid'in yerine El-Ahad, EI-Kahhar'ın yerine El-Kahir, Eş-Şekûr'un yerine Eş-Şakir varit olmuştur.

Mânâ yönünden benzer olmayanlar:

EL-HÂDÎ, EL-KÂFÎ, ED-DAİM, EL-BASİR, EL-MÜ-NEVVİR, EL-MUBİN, EL-CEMÂL, ES-SADIK, EL-MÜ-HİT, EL-KARIB, EL-KADİM, EL-VİTR, EL-FATIR, EL-ALLÂM, EL-MELİK, EL-EKREM, EL-MÜDEBBİR, ER-REFÎ, ZİTTAVL, ZİL-MEARİC, ZİLFADL, EL-HAL-LÂK...

Ayrıca Kur'an-ı Kerimde, bu iki rivayette mütte-fekun aleyh olmayan isimler de varid olmuştur: El-Mevlâ, En-Nasîr, el-Galip El-Karib, Er'Rab, En'Nasır gibi...

Muzaf isimlerdende;

Şedidüi-ikab, Kabilüttevbeti, Gafiruzzenbi Muli-cüüeyli, finnehari ve Mulicünnehari filleyli, Muhricül-hayyi minel Meyiti ve muhriculmeyyiti minelhayyi, gibi. İsimler varid olmuştur.

Haberde (Es'Seyyid) ismi de varit olmuştur. Bir adam Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem): Ya Seyyid! diye çağırınca, Peygamber (S.A.V.) şu mukabelede bulundular:

«— Es'Seyyid Allah'tır!»

Galiba Peygamberimiz (S.A.V.) bu sözünden, yüze karşı medh etmenin doğru bir şey olmadığını öğretmeği kasd etmişlerdir. Böyle olmasaydı şöyle buyurmazlardı:

«— Ben, Ademoğullarınm Seyyidiyim. (Bununla) övünmüyorum.» (1)

Yine hadislerde (Ed-Deyyan, El-Hannan, el-Men-nân) gibi isimlerin vnrit olduğu da görülmüştür. Hattâ hadislerde araştırılacak olursa bunlardan başka, bir çok isimlerin de varit olduğu görülebilir..

İsimlerin, fiillerden türemesi mümkün olsaydı, bu isimler daha da çoğalabilirdi. Çünkü Kur'an-ı Kerimde Allah'a izafe edilen fiiller çoktur: (Yekşifussue, Yek-zifu bilhakki, yefsilu beynehum, Kadayana ilâ benî Israile) ayetlerinde olduğu gibi. Meselâ bu cümlecik-

(1) îmam Ahmed,' TirmiV.f ve îbni Hace bu hadi?! Ebu Said (R.A.)'den rivayet etmişlerdir.

Jerden, El-Kaşif, El-Kazıfu bil-Hakki, El-Kadı isimleri elde edilebilir..

Hülâsa Allah'ın isimleri sayılmayacak kadar çoktur. Bu düşünülmeye değer bir konudur ki ileride gelecektir..

Maksadımız, isimlerin yalnız doksan dokuz isimden ibaret olmadığını açıklamaktadır. Usûle uyarak biz yalnız doksan dokuz ismi saymış ve onları izah etmiş oluyoruz. Aslında bu isimler bu sayıyı aşmaktadır..

Sonra bu rivayet meşhur bir rivayettir.. Ebu Hü-reyreden (R.A.) nakî ettiğimiz bu rivayet sahiheyinde değildir. Sahih olan hadislerde rivayet şöyledir:

«Allanın, şüphesiz doksandokuz isrn' vardır. Her kim bu isimleri tadat ederse, cennete gher.» Hadisde görüldüğü gibi, doksan dokuz isimden bahs edilmiş ve fakat o isimlerin hangi isimler olduğu açıklanmamıştır.

Mürid, Mütekellîm, Mevcud, Şey, Zât, Ezelî, Ebedî gibi üzerinde, fakih ve alimlerin söz vr fikir birliği ettikleri isimlere gelince. Bunların da Allah hakkıntfa söylenmesi caizdir. Hadis-i şerifte şu varit olmuştur:

«Ramazan geldi demeyin. Çünkü Ramazan, Allah'ın isimlerindendir.. Ramazan ayı geldi, deyiniz!»

Bir de İmam ı Ahmed'in müsnedinde.'İbni Hibbanın Sahihinde, Abdullah ibni Mes'ud'dan naklettikleri şu hadisi bir gözden geçirelim

«— Üzüntü ve kederle karşılaşan bir kimse, (Al-lahım! Ben senin kulunum, kulunun oğluyum, kadın kulunun da oğluyum. Nasiyem elinde (kudretinde) dir, Hakkımda hükmün caridir. Hakkımda kaza ve takdirin adildir. Senden, kendini adlandırdığın, yahutta yanındaki gizli ilimde sakladığın her ismin hürmetine, Kur'an-ı, kalbimin baharı, gönlümün nuru, üzüntümün dağıtıcısı Cılâs1,, Kederimin gidericisi kılmanı dilerim!) derse Allah onun kederini ve hüznünü giderir, yerine ferahlık verir.»

¦ Peygamber (S.A.V.) in bu hadisdeki (Nezdinde olan Ledünni gizli ilimde sakladığı) sözünden anlaşılmıştır ki, Allah'ın isimleri sayısızdır.

«Peki Öyleyse Allanın doksan dokuz ismi vardır.» Mealinde rivayetler vsrit olmuştur? Bunun Midesi nedir? diye bir soru sorabilirsin! Bu sorunun cevabını ikinci kısımda bulacağın için buyurun ikinci kısma.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜMÜN İKİNCİ KISMI

BU KISIMDA, DOKSAN DOKUZ İSMİN ÜZERİNDE DURULUP SAYILMASININ FAYDASI BEYAN EDİLECEKTİR.

Ancak bunda bazı derinlikler ve incelikler vardır ki üzerinde durulmaya değer. Biz bunları soru halinde irad edip bir bir izah etmeye çalışacağız:

Sual:

— Allanın isimleri doksan dokuzdan fazlamıdır, yoksa değilmidir? Eğer fazla ise bu tahsisin (doksan dokuzun üzerinde durulmasının) anlamı nedir?

Bin dirhemi bulunan bir kimse için, «Doksan dokuz dirhemi vardır» denebilir mi? Bin lafzı her ne kadar doksandokuzu içine alıyorsa da, doksandokuz deyip kestirip atmak, ondan fazlasını nefy etmez mi?

Şayet Allah'ın isimleri doksandokuzdan fazla değilse, Peygamber efendimizin (Kendinf adlandırdığın, yahut kitabında indiruıgjn, yahut mahlukatmdan birine öğrettiğin, ya da yanındaki gizli ilimde sakladığın her isim hürmetine dilerim senden Allah'ım.) sözünün mânası nedir? Çünkü bu hadis, Allanın bazı isimleri yanında sakladığını açık olarak anlatmaktadır. Yine Peygamberimiz Ramazanın. Allah isimlerinden bir isim olduğunu söylemişlerdir. Selef alimlerinin (Falan kimseye İsm-i Azam öğretilmiştir!) dedikleri de sabittir.. Bütün bunlar gösteriyor ki, Allanın isimleri doksan dokuzu aşmaktadır...

Cevab:

Akla en uygun olan, Allah'ın doksan dokuzdan fazla ismi bulunmasıdır. Çünkü bunu bize bildiren rivayetler hem çoktur, hem de kavidir.

Doksan dokuz'a hasrını ifade eden hadislere gelince; Deriz ki, bu, bir kaziyyeye müştemil olmaktadır, iki kaziyyeye değil.. Nasıl mı? izah edelim:

Meselâ bin kölesi bulunan melik gibi. Biri kalkar da der ki:

Melikin doksan dokuz kölesi vardır. Kim onları alıp da düşmanlara karşı çıkarsa mutlaka galib gelir. Şimdi bunun bu sözü, melikin bin kölesi olmadığını anlatmaz. Yalnız içlerinde en kuvvetli kölelerin doksan dokuz köleden ibaret olduğunu bizlere bildirir.

İsimlerin doksan dokuzdan fazla olmaması Öa muhtemeldir. Haber lafzı (O takdirde) iki kaziyeye müştemil olmuş olur:

1) Şüphesiz Allanın doksan dokuz ismi vardır..

2) Her kim bunları sayarsa cennete girer.. Hattâ birinci kaziyenin zikriyle yetinilse, söz tam olmuş olur.. Birinci mezhebe göre iser birinci kaziyenin zikri ile iktifa edilmez.. İşte bu hasrın zahirlerinden akla en yakın gelen mâna budur.. Lâkin bu da iki cihetten uzak düşmektedir:

1) Bu, Allah yanındaki gizli ilimde, .bazı isimler sakladığını önlüyor. Oysa hadisde bu isbat edilmiştir..

2) Bu isimleri yalnız peygamber. veya ismi azam kendisine bildirilen veli gibi kimselerin sayabileceğim bildiriyor ki, adet tamamlansın.. Yoksa bunun dışında sayılanlar, adetten hariç olursa noksan olacnğı veçhile hasr bâtıl olur.

Şu halde akla en yakın gelen hakikat şudur: Peygamber Sallallâhü Aleyhi ve Sellem, buriu, halki bu isimleri saymaya teşvik etmek için anlatmışlardır. İsm-i Azamı ise, halk bilemez.

Sual:

Diyelim ki Allah'ın isimleri doksan dokuzu geçmektedir. Akla en uygun olan da budur.. Meselâ bu isimleri bin olarak takdir etsek, bu binden doksan do-Ikuzunu sayanların Cennete girecekleri söylendiğine göre, doksan dokuz, bu isimlerden hangileridir ki, o isimleri sayanlar cennete girmeye hak kazanabilsinler.. Yani bu isimler muayyen isimler midir? Cennete girebilmek için o muayyen isimleri saymak gerekiyor mu? Yoksa Ebu Hüreyre'nin rivayet ettiği isimleri sayan da •cennete girebilir mi?

Yoksa öbür rivayetteki isimleri saymak da lâzım gelir mi?

Cevab:

Tabiî ki bu doksan dokuz ismin belirli olması gerekir. Çürıkü belirli olmazsa saymanın ve doksandokuza tahsis edilmesinin faydası kalır mı?

Sonra (Melikin yüz kölesi var ki, onlarla düşmanın karşısına çıkarsa mutlaka galip gelir) sözü, yüz kölenin gerçekten kuvvetli kişilerden meydana geldiği anlaşıldığı takdirde doğru olabilir. Şayet içlerinden herhangibir yüz kişinin de aynı güçte oldukları tezahür ederse o sözün mânası ve faydası kalmaz..

Sual:

Neden, doksan dokuz isim, bu kaziye ile tahsis edildi? Diğerleri Allanın isimleri değü midir?

Cevab:

İsimlerin, yücelik bakımından mânaları farklı olduğu için, faziletleri de farklı olabilir. Bunlardan doksan dokuz isim, diğerlerinde bulunmayan bazı yüksek mânâları havi olması itibarı ile, öbürlerine nisbeten daha faziletli olabilir...

Suâl :

Pekâlâ, İsm-i Azam bunların içinde midir yoksa; değil midir? Eğer değilse, İsm-i Azamsız o isimler diğerlerinden nasıl daha faziletli olabiliyor?

Şayet içindeyse, bu nasıl olur? Rivayet meydandadır. İsm-i Azamı yalnız peygamberler ve veliler bilmektedir.

Anlattıklarına göre, Asef bin Berhiya, Belkis'in arşını ancak İsm-i Azam sayesinde taşiyabilmiştir.. Çünkü, İsm-i Azamı bilmekteydi. Tabiî koskoca bir arşı yüklenip, taşımak, keramet sebeblerinden olsa gerek..

Cevab:

İsm-i Azamm bu isimlerin dışında olması muhtemeldir. Bu takdirde bu isimlerin şeref ve fazileti, halk tarafından bilinip meşhur olan diğer isimlere nisbe-tendir. Yalnız peygamberler ve veliler tarafından bili-' nen ismi azama nisbeten değildir..

İsm-i Azamın bu isimler arasında olduğu da söylenebilir. Ne var ki o, yalnız Peygamberler ve veliler tarafından bilinmesi (Allah tarafından münasip görüldüğünden) tayin edilip de (belirtilip de) halka jndiril-memiştir..

Haberde varit olduğuna göre Resüllullah (S.A.V.) şöyle buyurmuşlardır:

Allah'ın İsm-i Azamı, şu iki âyettedir: «Ve ilâhu-kum ilahüm vahida lâilâhe illaiıüverralunanirrahfin» (1) Al-i İmran sûresinin h*şt oıan ««Eliflâm mîra A1--lahü la ilah* fija hüvelhayyülkayyûm.» (2)

(1) Bakara Sûresi, 163. âyet. Meali Şerifi şudur: «Hepinizin Tanrısı (zâtında ve sıfatlarında asla benzeri buhınma-yan) bir te}ç Tanrıdır. O'ndan başka hiç bir Tanrı yoCttnr. O, hem Rahmandır, hem Rahimdir.» Elmalı Tefsiri C. 1 si:

(2) Âl-i İmrân Sûresi, 1 ve 2. âyetler. Meali Şerifleri: «î — Elif. Lâm. Mim. 2 — Allah o Allandır ki kendinden baş-

Bir defasında Allanın Nebisi (S.A.V.) Bir adamın «Aliahım sana şu duamla yalvarıyorum: Şehadet ederim ki: Şüphesiz sen, doğurmayan, doğmayan, benzeri bulunmayan Samed ve teksin. Senden başka İlâh yoktur f» şeklindeki duasını duyunca, şöyle buyurmuştur: And olsun bu adam, Allah'tan İsm-i Azamı ile istemiştir. Şüphe yok ki bu isimle istenirse verilir; dua edilirse kabul edilir..»

SUAL:

Bu, neden doksandokuz olarak tayin edildi de yüz denmedi? Yüze yaklaştığı halde bilhassa doksandokuz da niye duruldu?

CEVAB:

Bunda iki ihtimal vardır:

a) Çünkü Mânâyı şerife, bu meblağa ulaşmıştır da ondan. Yoksa adet maksur (tahsis edilmiş) değildir. Ne var ki bu sayıya muvafık olmuştur..

Nitekim Sıfatlar, ehli sünnet indinde, Hayat, İlim, Kudret, İrade, Semi, Baser ve Kelâm olarak yedi sayılmıştır. Bu durum, sıfatların yedi tane olmasından değil; bil'âkis Rubûbiyet ancak bunlarla tamamlandığı için böyle' olmuştur..

b) Bunun başlıca sebebini Allah Resulü (S.A.V.) beyan buyurmuştur:

«Yüzden bir eksik.. Allah tektir, teki sever.» Ne var ki, bu, isimlerin, iradi ve ihtiyari tesmiye olduğuna delâlet eder. Yoksa şeref sıfatları yalnız bunlara münhasır kalmaz. Çünkü bu, zatı için olur! İrade ile değil..

ka hiç bir Tanrı yokdur. (O, zâti, ezeli ve ebedî hayat ile) diri (ve bakî) dir. Zâliyle, kemâliyle kaimdir.» (Yarattıklarının her an tedbir-ü hıfzında yegâne hâkimdir, her 'şey O'nunla kaimdir.) Fazla bilgi için bak. Elmalı Tefsiri C. 2. sf: 1015 ve Çantay Tefsiri C. l<-.sf: 81'e.

İMAM I GAZALİ

Hiç kimse şunu diyemez: Allah'ın sıfatları yedidir. Çünkü o tektir, teki sever.

Çünkü bu zatî sıfatlandır. Bu babtaki sıfatlar maksur (tahsis edilmiş) değildir.. Hatta bunların mevcudiyeti, kaşıdın (kasd edicinin) kasdı, müridin (isteyenin) iradesi ile değildir ki, bundan, başka değil de yalnız tek kasd edilmiş olsun!..

İşte bu az evvel arz ettiğimiz ihtimali kuvvetlendirmektedir:

Allah'ın kendine tesmiye ettiği isimler doksando-kuzdur, başka değil!

Onu yüz kılmamıştır: Çünkü O, teki sever.. Bu în-timali kuvvetlendiren başka bir hususa da ileride işaret edeceğiz..

SUAL :

Bu doksandokuz ismi, Resulüllah (S.A.V.) bizzat saymış mıdır, yoksa bunu, Kitab, Sünnet ve buna delâlet eden haberler'den herkesin çıkarıp almasına mı terk etmiştir?

CEVAB :

Allah'ın Resûlü-Ebu Hüreyrenin <R.A.) rivayetinden de anlaşılacağı gibi-bu isimleri sayıp toplamıştır. Gaye, müslümanlan bu isimleri saymağa teşvik etmektir. Eğer saymasalardı, halk bunları nereden bilecekti. Halka bunları ayrı ayrı bulup saymak, tabii ki güç gelecekti..

Alimlerin ekserisi şerh ve izahını yaptığımız, Ebu Hüreyre'nin (R.A.) rivayetini kabul etmişlerdir. Yalnız İmam Ahmed ve Beyhaki, Ebu Hüreyre'nin (R.A.) rivayetini cerh ederek, ravîler zincirinde bazı zayıf halkaların bulunduğunu ileri sürmüşlerdir.

Ebu jsa Tirmizî (1) bu rivayet hakkında zaafa delâlet eden bazı hususlara işaret etmiştir.

Ayrıca diğer muhaddisler de, bu rivayette görülen şu üç hususa dikkati çekmişlerdir:

a) Ebu Hüreyreden (R.A.) nakl edilen bu rivayette karışıklık vardır: Çünkü ondan, birbirlerine-birinde ibdal, diğerinde tabir bulunan-zıt iki rivayet nakl edilmiştir.

b) Onun rivayeti, Hannan, Mennan, Romazan gibi isimlerle, diğer haberlerin bildirdiği isimleri içine almamıştır.

c) Sahihte adeti beyan eden Peygamber (S.A.V.)' in sözü «Allah'ın doksandokuz ismi vardır; kim bu isimleri tadad ederse cennete girer» olmuştur. İsimlerin ayrı ayrı zikri ise, Sahihde varit olmamıştır. Sahih-de bu hususta garib bir rivayet vardır ki, içinde zayıf bulunan ravî mevcuddur.

Bu mikdar gösteriyor ki, İsimler bu sayıdan fazla değildir.

Ebu Hüreyre'nin (R.A.) rivayetinin dışında kalan isimlerin elde edilmesi bizi, bu zahirden alak oymuştur. Çünkü İsimlerin adedi bulunan rivayeti *biz zayıf sayarsak, müşküllerden bir kaçı bertaraf edilmiş olur.

Çünkü biz diyoruz ki; isimler doksandokuzdur. Allah bunları kendine tesmiye etmiştir. Onu yüze tamamlamamıştır. Çünkü o, tektir; teki sever. Bunların içine «Hannan» «Mennan» ve diğer isimler de dahil olmaktadır. Bunların hepsini bir araya getirmek, ancak Kitab ve Sünneti araştırmakla mümkün olur; Çünkü bunlann bir kısmı Kitabullah'da bulunur, bir kısmı da Resûlullah'ın verdiği haberlerde.

{(1) Sünen-i Tirmizi. Kütb-i Sitte'nin üçüncüsü olan bu kitab Turk-çeye tercüme edilmekte'dir. Cilt: 1. «Sünen-i Tirmizi Tercemesi» Mütercim: O. Zeki Mollame'hmedoğlu. Yunus Emre Yayınevi. İstanbul 1972.}

O alim demiştir ki:

«Kitab ve sahih haberlerden araştırarak seksen isim elde edebildim. Diğer isimler, içtihad yolu ile haberlerden elde edilmedir..»

Sanırım ki, isimlerin sayısını bildiren hadis ona erişmemiştir. Şayet ulaşsaydı, onu zayıf bulurdu veyahut o rivayeti bırakıp da sahihde mevcud olan haberi alır ve kalan isimleri sahihdeki haberlerden araştırma-,ya koyulurdu.

İş bu merkezde olursa, onları araştırmak suretiyle sayan kişi son derece yorgunluğu göze alacaktır. Tabii ki böyle bir kimse cennete hak kazanmış olur.

Yoksa hepsinin, ayrı ayrı beyan edildiği rivayetten bu isimleri çıkarıp saymak zor bir şey değildir..

Evet, sahihlerin bazı lâfızlarında: «Onları ezberleyen cennete girer!» diye varit olmuştur. Hıfz etmek, şüphesiz ki yorgunluk isteyen bir iştir..

İşte bu hadisden anladığım ihtimaller bundan ibarettir.

Bundan fazlasına temas etmek, ancak tahminle bilinen içtihadı işlere tevessül etmek olur ki, bu akılların yürüyeceği yolun dışında kalır. Vallahu Alem!

ÜÇÜNCÜ BÖLÜMÜN ÜÇÜNCÜ KISMI

ALLAH'A ITLAK EDİLEN İSİM ve SIFATLAR TEVKİFİ MİDİR, YOKSA AKLIN BUNDA BİR DAHLİ VAR MIDIR? BU KISIM BUNUN HAKKINDADIR.

El-Kazı Ebu Bekr bunun caiz olduğunu (Yani Aklında bunda bir rolü bulunduğunu) söylemektedir. Ancak ne var ki, şeriatın menettiği veya Allah hakkında mânâsının müstahil (imkansız) olduğu hususlar bundan istisna edilir. Şer'an bir manisi olmayansa caizdir...

Ebül Hasan El-Eş'arî'ye göre, bu tevkif üzerine mevkuftur. İzin olmadıkça, manâsıyla mevsuf olan bir ismin Allah'a itlakı caiz değildir.

Bizce muhtar olan şudur:

Biz bir ayırım yaparız ve deriz ki:

Her isme raci olan (Husus) izine bağlıdır. Vasfa raci olan ise izine bağlı değildir. (Yani isim mânâsında olan isimler, izne bağlıdır, vasıf mânâsında olan isimler ise izine bağlı değildir.) Vasıf mânâsında olanın doğru olması lâzımdır. Doğru olursa mubah olur, yalan olursa asla.

Bunu da ancak, isimle vasıf arasındaki farkı anladıktan sonra anlayabiliriz. Onun için deriz ki:

İsim, müsemmaya delâlet için vaaz edilen bir lâfızdır.

Zeydi ele alalım: Bunu adı Zeyd'dir. Kendisi beyaz ve uzun boyludur diyelim biri kalkar da onun adını söylemez de (Ey beyaz ve uzun) diye çağırırsa, Zey-.di ismi ile değil, vasfı ile çağırmış olur. O adam böyle-çağırmakla yalan söylemiş değildir. Lâkin ismini ça-ğırmamıştır. Çünkü onun ismi Zeyd'dir. (Beyaz ve uzun) değildir.

Onun uzun ve beyaz olması, onun isminin uzun olması demek değildir.

Hattâ bir çocuğa (Kasim veya Cami) ismini ver-, memiz, onun bu vasıflarla muttasıf olduğuna delâlet etmez. Bunlar onun ancak ismi olabilir, her ne kadar bu vasıflar mânâ yününden kendisinde bulunursa da.

Ona tutup da Abdül-Melik (Melikin kölesi) dersek,. bununla onun Melik'in kölesi olduğu murad edilmez. Bunun için diyoruz ki, Abdül-Melik, tıpkı Isa ve Zeyd gibi bir müfret isimdir. Vasıf makamında zikr edildiği zaman mürekkeb isim olur.

Abdullah da öyle..

Bu kelime Âbadile diye çoğul olur da İbadullah diye çoğul olamaz!

Şimdi buraya kadar ismin mânâsını anlamış bulunuyorsun!

Demek ki isim, müsemmayı tanıtmak için vaaz edilen bir lâfızdır!

Herkes kendine dilediği ismi koyabilir, Bir ana baba da oğluna veya I.izina istediği ismi verebilir. Efendi kölesini de dilediği bir isimle adlandırabilir.

Bir insan, kendine konan isimden başka bir isimle çağrılırsa muhakkak ki kızar.

Biz insan olarak, bir insanı kendi isiminin gaynsr İle çağıramazsak, nasıl olur da Allah'a isim takabiliriz?»

Peygamberimiz Sallellâhu Aleyhi ve Sellemirr isimleri de sayılıdır. Kendisi, kendi isimlerini saymış ve Söyle buyurmuşlardır:

«Benim, Ahmet, Muhammed, El-Mukfî, El-Mahî, Nebiyyuttevbe, Nebiyyurrahme, Nebuyyül-Mülhime gibi isimlerim vardır..» (1)

Peygamberimiz bu açıklamayı yaptıktan sonra ona başka bir isini koyamayız, yani başka bir isimle onu çağıranlayız. Onun güzel vasıflarından haber vermek için ancak şöyle diyebiliriz O, Alimdir, Mürşittir, Reşiddir, Hadiddir.

Zeyde, o uzundur, o, beyazdır dediğimiz gibi.. Bu onun ismini söylemek değilde vasfını söylemektir..

Hülâsa, bu, bir lâfzın onun hakkında denip denmi-yeceğini inceden fıkhî bir meseledir. Şöyle izah edebiliriz bunu

Peygamberi, kendisinin kendi zati risalet penâh-lanna takdığı isimlerden maada isimle çağıramıyoruz. Hattâ insanları bile çağıramıyoruz. Bu yasak Allah hakkında, yasak olmaz mı hiç?!

İşte bu. bir nevi Serî hükümler esaslarından biri olan fıkhî kıyastır. Vasfa gelince:

Bu, bir işi haber vermektir. Verilen haber ya doğrudur; ya yalandır.

Din yalanın suret-i katiyede haram olduğunu açıklamıştır. Yalanı yalanlıktan çıkaran bir arız vaki olur-

(1) Buharı, Müslim. Tirmizî, Malik. Ncseî"nin Ciibryr îbn-i Mut'im (R.A.) den rivayet ettiğine göre: Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuşlardır: Benim beş ismim vardır. Ben Muhnmmcd'im. Ben Ahmed'im. Ben o Mâni'yim ki Allah benim (nübüvvetim) le küfrü mahvedecektir. Ben o Hâşir'im ki (kıyamet gününde bütün) insanlar beni takib ederek hnşr olunacaklardır. Ben kendinden sonra (peygamberlikle vazifeli) hiçbir kimse bulunmayan o ma'lûm Akib'imdir.» Âkib, kendisinden sonra hiçbir peygamber bulunmayandır. Bu mevzuda fazla bilgi için şu kitaplara bakınız. Müslim'in Sofuoğlu tercümesi C. 7 sf: 227 de 2354 No.lu hadis. Tirmizi'de 2842 No.lu hadis.. Camüssağir 3437 No.lu hadis.

sa başka. Din doğrunun helâl olduğunu açıklamıştır. Ama helâli helâllıktan çıkaracak bir arız vaki olursa başka..

Zeydi vasf ederken onun var olduğunu haber vermemiz nasıl doğru ve mubah ise, Allah'ı vasf ederken onun kadim olduğunu haber vermemiz de —bu hususta serî delil bulunsun, bulunmasın— doğru ve mubahtır.

Zeyd hakkında o, eşkar (Kumral)'dır diyemeyiz. Çünkü bu ha,ber kendisine ulaşınca nefret edecektir ve belki de kızacaktır. Çünkü bu vasıf Zeydin şahsiyetine bir noksanlık getirmektedir. İşte Allah hakkında da, tıpkı bunun gibi, Zat-ı Sübhani'yesine noksanlık getirecek bir vasfı söyliyemeyiz..

Fakat, noksanlık ifade etmeyen hattâ bilâkis med-he delâlet eden bir vasıf söylersek bu şüphesiz ki mubahtır. Lâkin bunun yukarıda arz ettiğimiz, tahrim sebeblerinden annan doğru haber gibi olması şarttır.

Mesela Allah hakkında; Zari, Haris, diyemeyiz. Fakat hanımını hâmile bırakıp da çocuğun dünyaya gelmesine sebeb olan kimseyi nazarı itibara olmadan asıl eken o değil; Allah'tır, tohumu toprağa atıp ekin ekini düşünmeden, asıl zari o değil Allah'tır diyebiliriz. «Allığın znınan sen almadın, ancak Allah allı.» (1) ayeti, bunu isbat etmektedir.

Cenab-ı Hakkı (Ya muzil!=ey zelil eden!) diye ça-ğıramayız. Fakat (Ya muiz=ey aziz kılan, ya Muzil= ey zelil kılan) diye rahatça çağırırız!

— Neden mi?

— Çünkü bunlar birleştikleri vakit, medih=övgü vasfı ortaya çıkar..

(l) Enfâl Sûresi. 17. âyetin bir kısmı.

Zira bu, işin her iki yönü de elinde (kudretinde) bulunduğunu açıkça gösterir..

Duada da durum böyle değil mi? Allah'ı, emrettiği gibi Esmai Hüsna ile (en güzel isimleri ile) çağırırız. İsimleri geçtiğimizde ise Medih ve Celâl sıfatları ile çağırırız..

Ya Mevcud, Ya Muharrik, Ya Müsekkin! diye çağırmayız da (dua etmeyiz de);

Ya mukil'el-Aşerat = (ey düşenleri kaldıran) Ya münzilel berekât= (ey bereketleri indiren!) Ya Müyes-sire Külli asirin == (ey her zor, olanı kolaylaştıran!) diye çağırırız (dua ederiz)..

Yine bir insanı çağırmak istediğimizde, onu ya ismi ile çağırırız veyahut, (ey şerif, ey fakih), diyerek övgü ifade eden vasfı ile çağırırız de; (ey uzun, ey beyaz) diyerek seslenmeyiz.

Fakat onu hafife almak istediğimiz de, (ey uzun, ey beyaz adam) diye sesleniriz..

Onun (insanın) sıfatlarından sorulduğumuzda, beyaz renkli ve siyah saçlı olduğunu söyleriz. Duyduğu zaman, hoş karşılamayacağı bir vasıfla-gerçek olsa da-hi-vasf etmeyiz, onu.

Mesele yine böyledir:

Eşyayı idare eden kımıldatmayan, beyaz yapan ve siyah yapan kimdir? diye sorulduğumuzda; (Bunları yapan) Allahtır! deriz ve bu işleri ona izafe etmekte, -Serî bir izin var mıdır, yokmudur?-diye beklemeyiz..

Evet Allah, vardır, yaratandır.-Muzhir de O'dur, Muhfî de... Musid'de O'dur; Muşkî da.. Mubki'de O'dur, Muğnî de. Evet tevkif varit değilse bile bütün bunlar ona itlak edilebilir.

SUAL:

Neden Allah için; Arif, Akîl, Zeki ve benzeri vasıflar denilemiyor?

CEVAB :

Bu ve benzeri vasıflarda mani olan husus ihamdır,.. ki izin olmadan caiz olmaz.. Es'Sabûr, Er'Rahîm, El'Ha-lîm gibt (isimlerde) her ne kadar iham varsa da, onlar da izin varit olmuştur. Bunda ise izin yoktur.

Bundaki îhâm şudur: Akıllı olan, o kişidir ki, kendisini, kötülüklerden önleyen bilgisi vardır. Meselâ onun için (Onu aklı menetmiştir = kötülüklerden alıkoymuştur.) derler.

Fitret ve Zekâya gelince:

Bunlar, müdrik (idrak eden) den gaip olan şeyi suretle idrak etmeyi iş'ar ederler. Marifet ise, önceden-bilinmeyen bir şeyin bulunduğunu haber verir.

(İşte bu gibi maniler) bulunduğu için bu vasıfların Allah hakkında itlâk edilmesi caiz olmuyor..

Şayet Lâfız incelenip, de; İki mefhum arasında-herhangi bir iham görülmez, din de men etmezse, o zaman kesin olarak onun itlâkına cevaz veririz..

Doğruyu en iyi bilen Allahtır! Dönüş de yalnız ve-yalnız O'nadır!..

ÜÇÜNCÜ BÖLÜMÜN SONU İMAM-I GAZALÎ'NİN KİTABI BURADA SONA ERDİ.

BU KISIM ESMÂ-İ HÜSNÂ'NIN KISACA MÂNA-ÖLARINI, OKUNMASININ ÂDABI, FAZİLET VE MEZİYETLERİNİ BEYAN EDER. (1)

Öyle Allah ki ondan başka ilâh yok. En güzel isim-* :ler Esmâ-i Hüsnâ O'nundur.

Allah Teala kendisinden .Allah'tır, başkası olmayan tek bir

ER'RAHMAN: Rahmetten müştak • olup, dünyada mü'min, kâfir bütün yaratıklara rahmet ve merhamet eden nimet veren demektir. Esmâ-i Hüs-nâ'nın ayrl ayrı her birinin hesabi sağır ile, adedi

olup, zikredileceği gibi, Allah lafza-i celâlinin adedi olan 66 defa, Rahman ismi şerifinin de adedi olarç 298 adedine göre kıraat edip, dergâhı kibriyadan istidai inayet ve rahmet eden kimsenin her ne muradı varsa hasıl olur. Ve kâffei havayici biiznillah husul bulur.

Allah İsm-i Celâli, zatı ilâhi ismidir. Bir sıfata delâleti yoktur. Rahman .ismi ise Allah isminden başka diğer bütün isimler gibi, ismi sıfat olmakla, Allah-ü Tealadan başkasına isim olarak verilmesi caiz olmayan

Bu kısım mütercim M. Ferşat tarafından ilâve edilhas isimlerindendir. Nitekim Cenab-ı Hak Kur'an-i Kerim'in Araf Suresi 180. ayeti kerimesinde:

Meali: Allah'ındır en güzel isimler. Esmâ-i Hüsnâ. Allah'a mahsustur. Onun için siz Allah tealayı o güzel isimlerle zikredip çağırınız. Ve ona Esmâ-i Hüsnâ ile dua ediniz, demektir. Bu ayeti kerimeden Esmâ-i Hüs-nâ'yı (O güzel isimleri) kullara isim vermenin caiz olmadığı anlaşılmaktadır. Vehab, Cebbar, Vahid gibi isimlere, Abdülvahhab, Âbdülcebbar, Abdülvahit gibt. abit kelimesini ilâve etmek lâzımdır ki, Vahab'ın kulu,, Cebbar'ın kulu, demek manasım almış olsun.

Er'RAHİM: İsmi şerifinin manası:

Er'Rahim; Ahirette yalnız mü'minlere pekçok rahmet in'am ve ihsan eden mü'minlere şevkat ve merhamet edip mazlumun hakkını zalimden alan demektir. Er'Rahim ismi şerifini def-i belâ için ilikad-I tam ve hulusi kalb ve tahareti kâmile ile, yedi gün sabah namazından sonra kıbleye müteveccihen oturup bu ismin. adetine göre 208 defa tilâvet ile Allah Tealaya arzı niyaz ve takdim-i istida ve istirham eden kimse biiznillah her türlü belâ, keder ve kazadan emin ve mahfuz olur. Dünyanın nimetleri hakir ve azim, nakis ve fcam iki kısımdır ki, hakir ve nakız nimetler Rahmen ismi sıfatı manasına göre kâfirlere de verilir. Ama ahiretin nimetleri tam ve kâmil olduğundan, Rahim ismi. sıfatı... anlamına göre ahirette yalnız mü'minlere verilir. Esmâ-i Hüsnâ ile dua etmemiz için, emrolunduğu-muz Allah'ın en güzel isimleri 99 dur. Onları sayan Ve ezberleyen cennete gireceği Buhari ve Müslim'in rivayet ettiği bu hadisi şeriften anlaşılmaktadır.

El'MELİK: İsmi şerifinin manası; El'Melik; yaratma, diriltme ve öldürme ile herşe-yin mutasarrıfı, padişahlar padişahıdır. Her şey emrine müsahhar ve amade olan hükümdardır.

EL-KUDDÛS İsmi şerifinin manası; El'Kuddûs, akıl ve hayalin düşündüğü hissin duyduğu, ayıp ve eksik sıfatlardan beridir.

Es'SELÂM: İsmi şerifinin inanası; Es'Selâm, zatı ayıpdan. sıfatı eksiklikten, işleride serden salim olup, kulları tehlikeden salim kılan ahi-reite İyileri azabdan selim kılan, cennettede iyilere selâm verendir. Es'Selâm İsm-i celilini hergün ve hiç olmazsa haftada bir gün sabah namazından sonra bu ismin hesabı sağıre göre adeti olan 130 defa kıraat eden, ve onunla Allah Tealaya tevessül ve müracaat eyleyen kimseye Cenab-ı Hak kaffeyi umurunda selâmet hayır ve bereket ihsan buyurur.

Resulüllah Efendimiz buyuruyor ki, Kur'an-ı Ke-rim'de Haşr sûresinin sonundaki Levenzelna hâzelkur-ane âyetinden sona kadar olan üç âyeti kerimeyi okursa melâikeler onu akşama kadar korur. O gün vefat ederse şehit olur.

El'MÜ'MİN: İsmi şerifinin manası; El'Mü'min, Peygamberleri sözü ve mucizat yarat-ıması ile tasdik eden. Yaratıkları Zülümdari tehlikeden ve afetlerden koruyan ahirettede Mü'minleri azabdan koruyandır. El'Mü'min ismi celilini 136 defa tilâvet ile Allah Tealaya tazarru ve niyaza devam eden kimseye 'Cenab-ı Hak zelil ise izzet, fakir ise sevret, korkaksa eman, ihsan buyurur. Fahri Razi tefsirinde beyan -olunduğuna göre tevhidin mertebesi dörttür.

1. — Dille ikrar

2. — Kalb ile iman

3. — Dille inancı takviye.

4. — Hatırına marifeti ilâhiyeden başka bir şey ¦gelmerriektir.

Bu dörtten biri kalpte iman olmadan dille ikrar, makbul değildir. Zira nifaktır. Kalpte iman olup, dille ikrar etmezse, imanı kabul deyildir günahkâr olur.

El'MÜHEYMİN: İsmi celilinin manası; El'Müheymin yaratıkların işlerini rızık ve ecellerini ve bütün hallerini bilen, koruyan ve gözetendir. El'Müheymin ismi şerifini adetine göre, 145 defa tilâvet eden Allah'ın keremiyle saadete yükselir. Ona ne şeytan ve ne de bir insan tasallut edemez. Zarar ve ziyana ulaştıramaz. Düşmanın zulüm ve şerrinden emin ve mahfuz olur. Ehli tevhide dört şey lâzımdır.

1. — Tasdik, zira tasdik olmazsa münafık olur.

2. — Tazim, Eğer tevhidi tazim üzere olmazsa mübtedi olur.

3. — Halâvet, çünkü tevhidinden lezzet almaz ve halâvetini bulmazsa mürai olur.

4. .— İhlastır; Zira tevhidi ihlas üzere olmazsa fa-.sık ve facir olur.

El'AZİZ: İsmi şerifinin manası; El'Aziz, kuvvet ve galebe sahibidir. Daima galiptir. Fakat hikmeti icabı çok defa zalimleri cezalandırmakta acele etmez, bazılarımda ahirete bırakır. El'Aziz ismi celilini adeti üzerine 94 defa okuyan kimse Hak katında aziz olur. Allah Tealanm izniyle hiçbir vakit dücar-ı mezellet olmaz Esma-i Hiisna'nm kıraatinin adabı: 1. — İtikadı tam. ve Cenab-ı Hak'-ka yönelmek. 2. — Bedende elbisede ve mekanda temizlik. 3. — Sabah namazından evvel veya sonra müteakiben okumak. 4. —' Kıraat esnasında adap üzere oturmak 5. — Esmâ-i Hüsnâ'da ismin hesabı sağîr ile kendine mahsus olan miktarına riayet etmek suretiyle okuyarak dua etmek. 6. — Okunan ismin, evveline yal harfi nidasını, ilâve ederek Ya Allah veya Yarahman şeklinde okumak.

El'CEBBAR: İsmi celilinin manası; El'Cebbar zorla düzelten, dilediğini yaptırabilen, kırılanları onaran eksikleri tamamlayandır. El'Cebbar ismi celilini hergün veya en az Cuma ve pazartesi günleri sabah namazından sonra 206 defa okuyan kimseyi hiç kimse cebretmeye ve sıkıştırmaya -ve hiçbir zalim icra-i zulüm ve gadre cesaret edemez. Zulmü cebablrenin şerrinden emin ve mahfuz olur. Esmâ-i Hüsnâyi ezbere okuyamıyân ve manalannı bilmeyenler yüzünden okumalı ve manalarını öğrenmeye ve hükümleri ile amel etmeye gayret ederek cenneti kazanmalıdır.

EL'MÜTEKEBBİR İsmi celilinin mânası: El'Mütekebbir, büyüklük ye azamet kendine mahsus olandır. "Hadisi kutsisinde Cenab-ı Allah; Büyüklük ve ululuk bana mahsustar. Onlara ortaklaşmaya yeltenenleri nari cehenneme atarım, buyurmuştur. El'Mütekebbir ismi şerifini 626 defa okuyan insanlar arasında muhterem olur. Onu gören hürmet ve riayette bulunur. Sözü dinlenir. Görüşü makbul kadri yüce, insanlar yanında sevimli olup, hürmet izzet ve riayet görür. Hergün sabah namazından sonra okunmasını ulemay-ı havas tavsiye etmişlerdir. Hadisi şerifinde Resulüllah Efendimiz dua ibadetten ibarettir,. buyurmuştur.

El'HALİK: İsmi şerifinin ınnımsi; El'Halik, herşeyi yaratan yoktan var eden demektir. El'Halik ismi celilini 731 defa okuyanlara Cenab-ı Hak muvaffakiyet esbabını yaratır. Evlâdı olmayan o niyetle devam ederse evlâdı olur. Rızık hususunda tesiri büyüktür. Duanın fazileti çoktur. Çünkü duanm mânası

Cenab-ı Hakk'a tazarru ve niyaz edip yalvarmak-t tır. Allah Teâlâ'nın da kullarından beklediği vazife budur.

El'BARİU: İsmi şerifinin manası; El'Bariu, herşeyi eksiksiz ve birbirine uygun yaratandır. El'Bariu ismi şerifini 213 defa okumaya devam eden tehlikeli hastalıklara yakalanmaz. Rütbe ve makamından çıkarılmış olan kişi bu esmaya devam ederse elinden kaçırdığı makam ve mansabı yine eline geçirir. Duanın meziyeti çoktur. Hz. Peygamber Efendimiz hadisi şerifinde «Allah'ın katında duadan müker-rem ve sevgili birşey yoktur» buyurmuştur. Ayeti kerimedeki Esmâ-i Hüsnâ ile Allah'a dua ediniz emri bunu teyyid etmektedir.

EL'MUSAVVİR: El'Musavvir, herşeyi şekilleyen suretle ayırandır. El'Musavvir esmasının 336 defa tilâvetine devam edene Cenab-ı Hak talakati lisan nutuk ve anlatma maharetini ihsan eder, tahsili ilim kolay ezberleme hususunda tesiriri icra hasıl olur. Allah Teala hadisi kutsisinde «Ben gizli bir define idim, bilinmek istedim ki, mah-lûkati yarattım» buyurmuştur.

El-GAFFAR: İsmi şerifinin manası; Eİ'Gaffar, suç ve gûnânlarr dünyada örten, ahiret-tede cezalandırmayıp affeden bağışlayandır.

EL'KAHHAR: İsmi şerifinin mânası; El' Kahhar, düşmanına istediğini yapan, hor ve hakir görüp, ezen ve öldüren mahf ve helak eden galip ve hakim olan, ve bütün varlık .emrinde musahhar olandır. El'Kahhar esmasını 306 defa çeken kimseye zülm ve fenalık isteyenleri Cenab-ı Hak kudreti kahi-resiyle helak eder. Zalimlerin kahri, düşman şerrinin giderilmesi hususunda tesiri vardır. Zalimlerin şerrinden korunmayı Allah tealadan dilemek lâzımdır. Hatta Resulü Ekrem efendimiz hadisi şerifinde «Dünya ve ahiretin saadeti ebedi istikbâlin temini hususunda Ce-nab-a AHaha'a dua etmeyenlere Allah Teala darılır. Gazap ve hışm eder» buyurmuştur.

EL'VAHHAB: İsmi şerifinin mânası; El'Vahhab, karşılıksız nimetler veren, bol bol bağışlayandır. El'Vahhab ismi celilini izzi dünya ve şerefi ahıreti arzu eden kimse 14 defa okursa şeref ve izzeti artar rütbesi yükselir. Resulüllah Efendimiz hadisi şerifinde «Dua etmekde acizlik getinneyiniz, çünkü dua etmekle kimse helak olmaz» buyurmuştur.

ER-REZZAK: İsmi şerifinin mânası; Er'Rezzak rızıkları yaratan ve ihsan edendir. Er'-Rezzak ismi celilini 308 defa tilavet eden, kimseyi Cenab-ı Allah rızık mal ve servet bolluğu ile taltif ve ihsan buyurur. Darlık ve zarurete düşmüş ise biiznillah ondan kurtulur. Bir daha sefalet ve perişanlığa düçâr olmaz. Kâr ve kesbi kazancı artar. Hadisi şerifde Peygamber Efendimiz: «Dua ntü'trifnin silahı dinîn direği yer ve göklerin de nurudur.» buyurdu

EL'FETTAH: İsmi şerifinin mânası; hazinelerini El'Fettah, hayır kapılarını rahmet her türlü açan, müşkülleri 'halledendir. El'Fettah ismi celilini 489 defa tilavetle dergahı ilahiyeye tevessül ve iltica eden kimseye Cenab-ı Allah hayır ve hasenat kapılarını açar. İşlerinde müşkülat ve zorluk görmez.

Hz. Resulüllah bir hadisi şerifinde «Allah Teala'-mn takdirinden sakınmak fayda vermez. Amma yapılan da nazil olmuş ve olmamış belâ ve musibeti def edip gidermeye fayda verir. Nazil ve vaki olmuş belâyı giderir. Henüz nazil olmayan belâ ve musibete mani olur.» buyurmuşlardır.

EL'ALİM İsmi cclilinin mânası;El' Alim, gizli ve aşikâr, herşeyin iç ve dışını, ilk ve sonunu çok iyi bilendir. El'AIim ismi şerifinin kı-raatına devam edenin kalbi, nur, ilim, ziya ve irfanla dolar. Zihni ve fikri açılır. Cenab-ı Hak Kur'an-ı Keri-min'de siz bana dua ediniz ve benden isteyiniz. Ben de duanızı kabul ediyim. Dileklerinizi yerine getireyim. Buyurdu.

EL'KABIZ: İsmi şerifinin mânası; EI'Kabız dilediği baz; insanlardan servet ve genişliği ölüm anında da bütün yaratıklardan ruhları alandır. Eî'Kabıs esmasını 903 defa çekmeye devam edene Cenab-ı Alîah, heybet ve celâl verir. Ondan yaratıklar korkar. Kendine zulüm ve hile yapmak isteyen düşmanlarının kötülüklerinden emin eder. Fenalık yapmak isteyenler kahru perişan olup düşer. İbni Kesir tefsirinde demiştirki; Esmâ-i Hüsnâ'nm 99 isme münhasır olmadığına İmrna-ı Ahmed-İbn-i Hanbeî, Müsnedinde senediyle Abdullah İbn-i Mesud'dan rivayet ettiği delâlet eder. Alîah Teâîâ'nm Esmâ-i Hüsnâsında kitabda indirmediği kimseye bildirmediği ilmi gayıbde yalnız kendisinin bildiği isimleride vardır. Şu halde evvelki hadiste Allah Tealanm 99 ismi yani bir müstesna olmak üzere 100 ismi vaı lır. Onlan ihsa &lcn, sayan cennete girer, buyurması Allah'ın malûm olabilen Esmâ-i Hüsnâ'sından 99'unu ihsa eden, yani ezberleyip sayan yahut Allah'la muamelesinde onların hududunu muhafaza edip güzelce riayet eyleyen kimse cennete girer manasına olmak gerektir.

EL'BASID: İsmi ccliHnin mânası; Eİ'Basıd bazı insanlara rızık, servet genişliği ce-setlerede ruhları verendir. El'Basid ismi şerifinin 72 defa kıraati insanın kalbinden gam ve kasaveti giderir. Ferah ve surûru arttırır. Rızık kâr ve kesbi çoğaltır. Merak ve endişeye mübtelâ olan kimsenin kalbinden o merak ve endişeyi giderir. Yerine neşe getirir. Esmâ-i Hüsnânın tam 100 sayılmayıpda biri müstesna olarak 99 sayılmasının hikmetide o tekdir, Teki Sever, diye beyan buyurulmuş olmasıdır ki, Allah Teala tek olduğu için Esmâ-i Hüsnâsının sayılmasında da tek adete riayet etmek müstehab olduğu anlaşılmıştır.

EL'HAFID: İsmi şerifinin mânası. El'Hafıd, kâfirleri şakilikle düşmanlarını lanetle ahırettede azapla alçaltan ve indirendir. El'Hafıd esmasını kendini bilmeyen, karanlığa, zulüm ve kibre bürünmüş olan bir sahibi makamı cebbare beddua niyetiyle 1480 defa çekilir ise Cenab-ı Hak onun lâyık olduğu cezayı tertib buyurur. Düşmanın kahru perişan olmasında bu esmanın tesiri vardır. Namazlardan sonra teşbih dualarında 33 defa Sübhanellah, 33 defa elhamdülillah, 33 defa Allahü Ekber Allahü Ekber

•denilerek teker teker mecmuunun 99 adetine tek ola-Tak iblağ edilmeside Allah Teala tekdir, teki sever, hik-•metiyle mütenasibtir. .

ER'RAFİU: İsmi şerifinin mânası. Er'Rafiu, Müminleri, saadetle, dostlarını izzetle ahirette nimetleriyle kaldıran ve yükseltendir. Er'Rafiu, ismi celilini sabah namazından sonra 351 defa •okuyan kimsenin derecesi yüce ve insanlar katında sö--zü geçerli olur. Bu esmanın berekatiyle o kimseye min-tarafillah dünya ve ahirette yüksek rütbe ihsan buy-rulur. Hadisi Şerif de «O Tekdir, Teki sever» buyurul-makla EsmauUahdan birininde elvitru olduğu iş'âr olunarak 100 isim anlatılmış ancak sayılmakda biri istisna edilerek 99'u sayılmıştır. Bu suretle Esmâ-i Hüs-¦nâ'nm 99"a münhasır olmadıgıda aynı hadisten anlaşılmış demektir.

EL'MUİZ: İsmi celilinin mânası. El'Muiz itaat edenleri aziz eden ve yükseltendir. El'Muiz ismi şerifini 117 defa okumaya devamlı eden kimse dünya ve ahirette—aziz-olur.- JÛna..kötülük... .ve hakaret etmek isteyen fikir maksadından vazgeçmeye mecbur olur. Çünkü Cenab-ı Hakk'ın aziz kıldığı kulunu kimse zelil edemez. îzzet bir nurdur ki, o zalimlerin gözlerini görmez kılar. Allah Tealâ Hazretlerinin 99 Esmâ-i hüsnâsını ezberleyip ihsa etmenin marifetullah hususunda ve duanın müstecab olmasında tesiri ve fazileti bulunduğu varit olan müteaddit rivayetlerle haber verilmiş ve o babta müstakil eserler yazılmış olmakla Allah Tealanm bildirdiği ve bildirmediği daha. birçok Esmâi hüsnâsı vardır.

EL'MUZİL: İsmi şerifinin mânası. El'Muzil, suçluları hor gören ve hakir eden düşürendir. El'Muzil esmasını 770 defa çeken düşmanını kahru perişan etmek hususunda Cenab-ı kibriyanın muavenetine nail olur. Düşman kötülüğünden, zalimin zulmünden korkmaz. Hergün alessabah bu esmaya devam ederse'korktuğundan emin olur. Kimse ona zarar ve ziyan ulaştıramaz. Beyhaki'de El'Esma ve sıfat kitabında bu hadisi Abdullah İbn-i Mesud'a muttasıl senediyle şöyle rivayet eylemiştir. Resulüllah buyurdu ki «Herhangi bir müslim bir merak veya hüzne duçar olur da Aİlahım ben senin kulunum. Ve kulunun oğlu ve cariyenin oğluyum. Nasiyem (Alnını) senin elindedir. Bende hükmün cari, hakkımda kazan adalettir. Senin olan kendine tesmiye ettiğin veya kitabında indirdiğin veya halkından birine bildirdiğin veya kendi katında ilmi gayıbde kendine tahsis buyurduğun her isimle senden dilerim ki, Kur'anı; kalbimin bahan, hüsnümün cilâsı, hem ve gammmıin gidericisi kılasm.» diyerek dua ederse herhalde Allah Tcaîa onun merakını giderir. Gam ve hemminin yerine ferahlık verir. Dediler ki; «Ya Rasulallah! Bu kelimeleri öğrenelim mi?» «Evet bunları işiten kimsenin öğrenmesi lâzımdır.» buyurdu.

Es'SEMİĞ: İsmi şerifinin inanası. Es'Semiğ karıncanın taş üzerinde yürüyüşündeki ayak adımlan seslerinden daha az, her sesi ve herşeyi nihayetsiz ve sonsuz işitendir.

EL'BASİR: İsmi celilinin mânası. El'Basir, sonsuz ve nihayetsiz herşeyi görendir. El'Basir ismi celilini 302 defa okumaya devam edenin basar ve basireti nuru ilahi ile münevver olup her şeyi görür. Vukuundan evvel his ve idrak eder. Ulum ve fününa vâkıf olur. Esrarı gizli melekûtu müdrik olur. Zihni

ve idraki kuvvet kazanır. Düşündüğü şeylerde doğruyu görür. Hataya düşmez. Beyhaki muttasıl senediyle Hz. Aişe'den rivayet ederek dedi ki: «Ya Resu-lüllalı Allah Teâlâya dua edildiği zaman icabet buyurduğu esmasını bana öğret demiştir.» Resulüllah'da «Ya Aişe abdest al, mescide gir. İki rekat namaz kıl. Sonra dua et. Dinleyeyim buyurdu» o da öyle yaptı. Sonra dua için oturduğunda Resulüllah «Allah'ım O'nu muvaffak kıl» dedi O'da dua etti. Hz. Peygamber «İsabet Ettin.» buyurdu demişti/.

EL'HAKEM: İsmi şerifinin mânası. El'Hakem, hükmeden, hakkı bâtıldan ayıran ve yerine getirendir. Eî'Hakem ismi celilini 88 defa okuyan kimse işlerinde muvaffakiyete nail olur. Rızık ve kârı artar. Ondan belâ gazap gider, yerine nimet hilim-ve lir. Duanın kabul olmasının adap ve şartları:

Abdesli ve temiz olmak, kıbleye karşı oturmak. Suç-ve günahlarına pişman olup tevbe etmek. Bir daha iş-lememeye niyet etmek. Böylece kendini temizleyenin elbette duası kabul olur.

EL'ADL: İsmi şerifinin mânası. El'Adi, denklik ve adaletle hükmedendir. El'Adl ismi celilini 114 defa tilavet edenin gönlü nur ve adaletle dolar. İşlerinde mizan adle uygun hareket eder. Düçan gadr ve zulüm olması ihtimali olmaz. Duanın kabulü için daha başka bazı adaba riayet etmek faydalıdır. Duadan evvel sadaka vermek veya bir hayır işlemek duayı inançla sidik ve ihlâsla yapmak. Kendisinde eksiklik düştinmeyip himmetini yüce etmek.

EL'LÂTİF: İsmi şerifinin mânası. El'Lâtif.en ince işlerin bütün inceliğini bilen. İnce, gizli ve sezilmez yollardan kullarına çeşitli faydalar ulaştırandır. El'Lâtif ismi şerifinin tilâvetine devam eden lütfü ilahiyeye nail olur. Zorluğa, belâya afete darlığa düçâr olmaz. Müşkülât ve felâkete maruz kalan kimse bu esmanın bereketiyle o felâketten kurtulur. Refah ve saadete kavuşur. Duanın kabulü için ay-: rica yapacağı şeyler. Duanın başında Allah Tealaya hamdü şükür, Peygambere'de salavati şerife, ve duanın sonunu da amin diyerek selavati şerife ile bitirmek. Duayı her zaman tekrar etmek ve meşru yerlerde kullanmak.

El-HABİR: İsmi şerifinin mânası. El'Habir, herşeyin içyüzünden gizli taraflarından haberdar olandır.
7-

El'Habir ismi celilinin 811 defa kıraatine devam eden, alemlerin sırrına vukuf peyda eder. Tedbiri isabetli, görüş ve karan maslahatına uygun olur. Giriştiği işlerde muvaffakiyet hasıl olur. İşlerinde müşkülat belirirse bu esmanın bereketiyle ondan kurtulur. Duanın kabulü için tesirinin beklenmesinde acele etmemek kabulününde gecikmesinde ümidi keşmeyip duayı tekrar icra etmektir.

EL'HALİM: İsmi şerifinin mânası. ErHalim, suç işleyenleri görüp dururken cezalandırılmalarını ihmal etmeyip acelede etmeyendir.

El'Halim ismi celilini 88 defa okumaya devam eden, dert, gazab ve hiddetten kurtulur. Ona karşı olan zalim ve cebbarda hiddet ve gazap gösteremez. İnsanlar tarafından rıfk ve hilim ile muamele görür. Kendinin hilm tabiatı kerem, cömertliği ve sehası dillerde destan olur. Dua ederken konuyu değiştirmemek dileğini isterken huzuri ilahide huşu ve boyun eğmekte olduğunu unutmamak dilini de küfür, gıybet ve kötü •sözlerden korumak icab eder.

EL'AZİM: İsmi şerifinin mânası. El'Azim, akıl ve hayalin düşünemediği, gözün göremediği kadar, sonsuz büyük ve azametli olandır. El' Azim ismi şerifinin 1020 defa okumasına devam edene Cenab-ı Hak müşkülâtını giderecek bir kuvveti azime ihsan buyurur. Herkese karşı sözü nafiz olur. İtibari olup herkes ona hürmet gösterir ve tazim eder. Duadan evvel, abdesd alırken ağzını ve dişlerini misvak, fırça veya parmağı ile temizleyip ağız kokusunu gidermek elbisesini temiz tutmak lazımdır.

El'GAFUR: İsmi şerifinin manası. El'Gafur, suçları ve günahları örtüp bağışlayandır. El'Gafur ismi celilinin 1286 defa tilâvetine devam edenin günahlarını Cenab-ı Hak afv ve mağfiret buyurur. Dünyadaki tesiri zalim ve cebabirenin hırs ve gazabını söndürür. Kendine karşı gazab ve düşmanlık zarar ve tesir edemez. Gazab anında kendini gören sükûnet- bulur. Hiddetinden eser kalmaz. Dua etmek için temiz ve tenha yer seçmek; dua ve dileğini yavaşça ve yalvarmak suretiyle alçak gönül ile, mahzuni kalb ile yapmak lazımdır.

EŞ'ŞEKÛR: İsini şerifinin mânası. Eş'Şekûr, rızası için yapılan iyilikleri artığı ile karşılayan, yüksek derece ve bol mükafaat verendir. Eş'Şekûr ismi celilini 256 defa tilavet edenin elindeki nzık ve nimeti ziyade olur. Hayır ve selahı artar. Çünkü şü-sanına daima şekür olmak kulluk, zimmeti farz olma-kür nimetin artmasına sebeptir. Allah'ın nimet ve ih-sından başka şükür nimetini arttırdığından kulun menfaatine mutabıktır.

Duayı yaparken mümkün olduğu kadar ağlayarak duayı icra etmek ve Allah'dan ne istediğini anlayarak dua etmek daha tesirlidir.

EL'ALİYYÜ: İsmi şerifinin mânası. El'Aliyü bütün rütbelerden üstün, derecesi, pek yüksek rütbeli olandır. El'Aîiyü ismi şerifini 110 defa okuyan yüce mertebelere nail olur. Mesleği dahilinde terakki eder. İnsanlar arasında kadri yüksek sözü geçerli olur. Kur'an-ı Kerim'de mezkûr olan diğer isimleriyle Esmâ-i Hüsnâ ile herkim dua ederse matlûbuna nail olur. Sûre-i Fatihada mevcut olan isimler Ya Allah, Ya Rabbi, Ya Rahman, Ya Rahîm, Ya Mâlik isimleridir.

El'KEBİR: İsmi cclilinin manası. El'Kebir, kibriya sahibi pek büyük olan demektir. El'Kebir ismi celilinin 232 defa tilavetine devam eden, büyüklük ve riyaset rütbesini kazanır. İnsanlar arasında muteber ve hatırı sayılır olur. Sûre-i Bakara'da mevcut olan Esmâ-i Hüsnâ Ya Muhit, Ya Kadir, Ya Alimi Ya Hakîm, Ya Tevvab, Ya Basîr Ya Vasi, Ya Semi' Ya Bedî' Ya Kâfi, Ya Rauf, Ya Şâkir, Ya Vahit, Ya Afuv, Ya Halim, Ya Kabız, Ya Basit, Ya Hayyu, Ya Kayyumu, Ya Aliyyu, Ya Azîmu, Ya Veliyyu, Ya Ga-niyyu, isimleridir.

EL'HAFÎZ İsmi celilinin mânası. El'Hafîz yanılıp unutmayan, yapılan işleri tutan, yeri ve gökleri, ve bütün varlıkları belli vaktine kadar bozulmaktan koruyan afat ve belâdan saklayandır. El'Hafîz ismi şerifini 988 defa, okumaya devam edenin nefsi, malı, ehli iyâli ve evlâdı mahfuz olur. Okunan hane ve dükkan, hırsızlıkdan, yangından ve yıkılmaktan emin ve salim olur.. Karada, denizde seferin selâmetini temin eder. İnsan ve cin şerrinden belâ ve afattan muhafaza olur. Sûre-i Ali İmran'da bulunan Esmâ-i Hüsnâ, Ya Kaim, Ya Vehhab. Ya Seriu, isimleridir. Sûre-i Nisa-'da bulunan Eamâ-i Hüsnâ, Ya Rakib, Ya Habib, Ya Şehid, Ya Gafur. Ya Mugis, Ya Vekil, Esmâ-i Hüsnâ-i şerifeleridir.

EI'MUKÎT: İsmi şerifinin manası: El'Mukit, beden ve ruhların azık ve gıdalarını verendir. EFMukît ismi celilini 550 defa okuyanın rızkı bol, kâr ve kesbi artar. Malında bereket hasıl olur. Sûre-i Erı'am'da bulunan Esmâ-i Hüsnâ; Ya Fatır, Ya Kahır, Ya Zahir, Ya Kadir, Ya Lâtif, isimleridir.

EL'HASÎB: İsmi şerifinin mânası.

El'Hasîb herkesin yaptığı işlerin hesabını bilen.. Ahirette hesaba çeken.Ceza veren ve tevekkül edenle-rede yetendir. El'Hasib ismi celilinl tilâvet edenden, Cenab-ı Allah düşman kötülüğünü hasidin hasedeni, def ve reddeder. Daima mansur ve muzaffer olur. Sû-re-i Araf'da bulunan Esmâ-i Hüsnâ; Ya Muhyi, Ya Mumit, isimleridir.

Sûre-i Enfal'da bulunan Esmâ-i Hüsnâ Ya Nimel. Mevlâ ve'ni'mel Nasîr isimleridir.

EL'CELÎL: İsmi şerifinin mânası. El'Celîl, şanına yaramıyan şeylerden uzak, ululuk; ve celâlet sahibidir. El'Celîl ismi şerifinin 72 defa devamı kıraati, dünya ve ahirette, şeref ve izzete yüce rütbe ve değere kavuşturur. Ve heybeti arttırır. Sûre-i Hûd'da mevcut olan Esmâ-i Hüsnâ, Ya Hafîz, Ya Rakîb,. Ya Mucib, Ya Hamîd, Ya Mecîd, Ya Fealûn, limayürid, Ya Vedûd, Esmâ-i Şerifeleridir.

EL'KERİM: İsmi-şerifinin mânası. El'Kerim, istemeden veren vesilesiz ihsan eden, cömert keremi bol olandır. El'Kerim İşini şerifini 270 defa. tilâvet edene Cenab-ı Hak lütuf ve kereminden her şeyi ihsan eder. Rızık ve maişeti keremi Hüdâdan in'am ve-ihsan buyurulur. Yaratılışında keremlik tecelli eder. Müracaat ettiği yerden kerem görür. Sûre-i Ra'd'de.. mevcut olan Esmâ-i Hüsnâ, Ya Kebîr, Ya

Müteal isimleridir. Sûre-i İbrahim'de bulunan Esmâ-i Hüsnâ Yâ-Mennan ismi şerifidir. Sûre-i Hicr'de bulunan Esmâ-H Hüsnâ Ya Hallâk ismi şerifidir.

ER'RAKİB: İsmi celilinin mânası. Er'Rakîb, varlıkları korumak için gözcü, işleri gözetici olandır. Er'Rakîb ismi celilini 312 defa okuyana. Allah Teâlâ tarafından rütbe ve mertebe hasıl olur.

Bunun gibi, sır ve hakikatlere vâkıf olur. Basar ve basireti açılır. Kur'an-ı Kerim'de Sûre-i Meryem'de bulunan Esmâ-i Hüsnâ, Ya Sadık, Ya Vâris isimleridir. Sûre-i Hac'de bulunan isim, Ya Ba'is ismidir. Sûre-i Mü'minin'de bulunan Esmâ-i Hüsnâ Ya Kerim, ismi şerifidir.

EL'MUCÎB: İsmi şerifinin mânası. El'Mucîb, yalvaranların isteklerini veren, dualarını-kabul edendir. El'Mucîb ismi celilini 55 defa tilâvet-edenin meşru duaları kabul olur. Haceti reva, olur. Kur-an-ı Kerim'in Sûre-i Nur'da bulunan Esmâ-i Hüsnâ, Ya Hakku, Ya Mûbin, Ya Nur isimleridir. Sûre-i Fürkan'da bulunan Esmâ-i Hüsnâ ise Ya Hadi ismi şerifidir. Sûre-i Sebe'de bulunan Esmâ-i Hüsnâ, Ya Fettah,. ismi şerifidir.

EL'VASİU: İsmi şerifinin mânası. El'Vasiu, ilmi rahmeti her şeyden geniş olandır-El'Vasi u ismi celilini 137 defa okuyanın müşkül işleri kolaylaşır. Sıkıntıdan genişliğe, fakir ve zaruretten, servet ve zenginliğe, esaretten hürriyete, hapislikten kurtulmaya intikal eder. Kur'an-ı Kerim'de Sûre-i Mü'-min'de bulunan Esmâ-i Hüsnâ, Ya Gaffar, Ya Kabilu tevbi, Ya Şedidül İkab, Ya Zettavli isimleridir. Sûre-i Zariyat'ta bulunan Esmâ-i Hüsnâ, Ya Rezzak, Ya Zülikuvvetil Metin isimleridir. Sûre-i Tur'da da mevcut olan Esmâ-i Hüsnâ Ya Vitir, ismi şerifidir.

EL'HAKİM: İsmi şerifinin mânası. EI'Hakîbı. buyrukları re herşeyi hikmetli olandır.

EL'VEDÛD: İsmi şerifinin mânası. El'Vedûd, iyileri seven, rahmet ve rızasına erdi-Tendir. El'Vedûd ismi şerifinin 20 defa okunması celbi kulûb, muhabbet teshir, ve temini meveddecie icrai tesir eder. Ona herkesin kalbi meyleder. Ve sevgiyle dolar. Her yerde mazharı hürmet ve kabul olur. Aradaki l)uğz ve düşmanlığı izale eder. Yekdiğerini sevmelerini ve dost olmalarını temin eder. Sûre-i Kamer'de bulunan Esmâ-i Hüsnâ, Ya Melik, Ya Muktedir, isimleridir. Sûre-i Rahman'da bulunan Esmâ-i Hüsnâ, Ya Rabbul meşrikayni ve Ya Rabbül mağribeyni, Ya Zelcelâlivelik-ram isimleridir.

EL'MECİD: İsmi celilinin mânası. El'Mecid, azameti kadri şanı büyük ve yüksek, samahati bol, zatı şerefli işleri güzel olandır.

EL'BAİS: İsmi şerifinin mânası. El'Bais, Peygamber gönderen, ölüleri diriltendir. El'Bais ismi celilinj 573 defa okumaya muvaffak olanın işleri nizama girer. Maksat ve meramına nail olur. Kemâle ulaşır. Kur'an-ı Kerim'de Sûre-i Hadid'de bulunan Esmâ-i Hüsnâ Ya Evvel, Ya Ahir, Ya Zahir, Ya Bâtın,

isimleridir. Sûre-i Haşr'de bulunan Esmâ-J Hüsnâ Ya Melik, Ya Kuddûs, Ya Selâm, Ya Mü'min, Ya Mühey-min, Ya Aziz, Ya Cebbar, Ya. Mütekebbir, Ya Halik, Ya Bariu, Ya Musavvir isimleridir.

EŞ'ŞEDİD: İsmi ccliünin mânası. Eş'Şehid her yerde hazır, her şeyi bilen ve gören. Ahirette de herkese halini bildirendir.

El-HAK: İsmi şerifinin mânası. El'Hak, varlığı değişmeden duran, ahirette de hakkı bâtıldan ayıran, hak sahiplerine, haklarını alıve-rendir.

EL'VEKİL: İsmi celilinin mânası. El'Vekîl, yaratıkların işlerini üzerine alan, ve daha iyisini yapan ve kullara yardım etmesine'yetendir. El'Vekîl ismi şerifini 66 defa okumaya devam eden kimseye Cenab-ı Hak işlerinde muvaffakiyet ihsan eder. Rızkı bol, kâr ve kazancı geniş, saadeti çok olur. Darda ise ferah ve sürura erişir. Kuvvet ve kudreti, izzet ve rif'ati artar.

Kur'an-ı Kerim'de Sûre-i Buruç'da bulunan Esmâ-i Hüsnâ, Ya Mubdiu, Ya Muidu isimleridir. Sûre-İ İhlâs'-da bulunan Esmâ-i Hüsnâ ise Ya Ahad, Ya Samed ismi şeriflerinden ibarettir. Bunlan okuyan İsm-i Azam duası ile' dua etmiş olur.

EL'KAVİYYU: İsmi şerifinin mânası, El'Kaviyyu, pek güçlü olan demektir. El'Kaviyyu ismi şerifini 116 defa tilâvet edenin maddî ve manevi kuvveti artar. Şam yüce, nüfusu cari olur. Kaviyyu isminin sırrına mazhar olur. Kalbleri teshir kudretine nail olur. Allah Teâlâ'nm 4000 ismi olup, binini Allah'-dan başka kimse bilmeyip, diğer bininin Allah Teâlâ ve meleklerden başka kimse bilmez. Ve bininin Allah Teâlâ, melekler ve enbiyadan maada bilen olmadığı ve dördüncü binini mü'minler bilip üç yüzü Tevrat'ta, üç yüzü İncil'de, üç yüzü Zebur'da ve yüzü Kur'an-ı Ke-rim'de mezkûr olduğu ve Kur'an-ı Kerim'de mezkûr olan yüzden doksandokuzu zahir olup birisi gizli v saklı bulunduğu Fahri Razi tefsirinde yazılıdır.

EL'METİN: İsmi şerifinin mânası. El'Metin, çok sağlam olandır, El'Metin ismi şerifini 500 defa okuyanın tabiatında, hal ve hareketinde metanet ve sağlamlık hasıl olur. Kuvvet ve kudreti artar. Halk katında muteber görünür.

EL'VELİYYU: İsmi şerifinin mânası. El'Veliyyu, iyi kullarına dost olup yardım edendir. El'Veliyyu ismi şerifini 46 defa okuyana Allah Teâlâ tarafından yüksek mertebeler ihsan buyrulur. Dünya ve ahirette makbul ve muteber olur.

EL-HAMÎD: İsmi serilinin mânası. El'Hamid, hamdü sena olunan bütün varlıkların diliyle biricik öğülendir.

EL'MUHSİ: İsmi şerifinin mânası. El'Muhsi, herşeyin sayısını bilen ve sayandır. !İ

EL'MUBDİU: İsmi şerifinin manası. El'Mubdiu, herşeyi maddesiz örneksiz olarak yoktan var eden, meydana getirendir.

EL'MUİDU: İsmi şerifinin mânası. El'Muidu, öldürüp yeniden dirilten, tekrar yaratandır.

EL'MUHYİ: İsmi şerifinin mânası. El'Muhyi, yoktan hayat veren, can bağışlayan, sağlık verendir.

EL'MÜMİT: İsmi şerifinin mânası. El'Mümît, canlı yaratıkların Ölümünü yaratan hayatî yok edendir.

EL'HAYYU: İsmi şerifinin mânası. El'Hayyu ebedî hayat sahibi, hakikî hayat ona mahsustur demektir.

EL'KAYYUMU: İsmi şerifinin mânası. El'Kayyumu, hiçbir şeye ve mekâna muhtaç olmayan, gökleri, yeri» bütün yaratık ve varlıkları yerlerinde tutan ve koruyandır.

EL'VACİDU: İsmi şerifinin mânası. El'Vacidu, kimse ondan kaçıp gizlenip saklanarm-yan, istediğini bulandır.

EL'MACİDU: İsmi şerifinin ınânnsi. El'Macid, azameti kadri ve şanı büyük şeref kerem, fadıl ve semahatı bol olandır.

EL'VAHİDU: İsmi şerifinin mânası. El'Vahid; zatında, sıfatında, isimlerinde, işlerinde ve hükümlerinde benzeri ortağı ve dengi olmayan tek-d*r.

ES'SAMEDÜ: İsmi şerifinin mânası. Es'Samed, ihtiyaçtan beri, âlem ona muhtaç, hacetlerin bildirilmesi için tek merci odur. Es'Samed ismi şerifini darlık, keder, dert, zaruret ve şiddet zamanında 134 defa okuyan kimseye selâmet ihsan buyurulur. Dert ve darlık görmez, aç kalmaz.

EL'KADİR: İsmi şerifinin mânası. El'Kadir, istediğini dilediği gibi yapmaya gücü yetendir.

EL'MUKTEDİR: İsmi serilinin mânası. El'Muktedir, kuvvet verip, kulları vasıtasıyle bazı şeyleri İcat ettirendir. El'Kadir ismi şerifini 205 defa, El'Muktedir ismi şerifini de 744 defa tilâvet edene fenalık edilemez. Cenab-ı Hakk'm yardımı ile düşman şerrini ve belâyı defe kadir olur.

EL'MUKADDİM - EL'MUAHHİR: İsmi şeriflerinin mânası. İstediğini, var veya yok etmekte zaman mekân şeref ve rütbede ileri geçiren, öne alan ve istediğini de geriye koyan, arkaya bırakandır.

EL'EVVEL: İsmi şerifinin mânası. El'Evvel, ilkdir, başlangıcı olmayandır.

EL'AHİR:- İsmi cclilinin mânası. ¦El'Ahir, ebedîdir. Tükenmesi ve sonu yoktur.

EZ'ZÂHİR: İsmi şerifinin mânası. Ez'Zâhir varlığı kudretiyle aşikâr olandır.

EL'BATIN: Kibriyası ile insanların gözüne görünmeyen ve gizli olandır.

EL'VALİ: Bütün olayları ve yaratıkların işlerini tek başına tedbir ve idare edendir.

EL'MÜTEALİ: Gücü kuvveti ile üstün yaratılmışlar için, mümkün görülen her şeyden yüksek ve yüce olandır.

EL'BERR: İyiliği ve bahşişi bol olandır.

ET'TEVVAB: tevbe sebeplerini kolaylaştırarak, tevbeleri kabul eden, suç ve günahları bağışlayandır.

EL'MÜNTEKIM: Düşmanına hatırlatmak, mühlet vermek ve ihtar ettikten sonra hâlâ suç ve kötülüklerine devam ve ısrar edenlerden intikam alan ve onları lâyık oldukları cezaya çarptırandır.

EL'AFUVVU: Günâhları mahv eden, kulların kötülüklerinden keremiyle geçendir.

ER'RAUF: Afv edeni af eder, cömert ve merhametli olandır.

MALİKÜLMÜLKÜ: Kâinat mülk ve servetin hakikî sahibi, bütün varlık emrinde, hikmetine kimse karışamayandır.

ZÜLCELÂL-İ VEL-İKRAM: Büyüklük fadlü kerem sahibi olandır.

EL'MUKSİDU: İşlerini denk, yerli yerinde yapan, mazlumların haklarını zalimlerden ahve-rendir.

EL'CAMİU: Dünyada yaratıkları ve her istediklerini hattâ birbirine zıt, su - ateş, toprak -hava gibi şeyleri topladığı gibi, ahirette de hesap ve ceza için hepsini toplayandır. El'Camiu ismi şerifini umur ve hususu darmadağınık, 'işleri karmakarışık, duçarı yeis ve hayret olan kimse 114 defa okursa, biiznillâh her şeyi yoluna girer. O dağınıklık ve perişanlık kalmaz.

EL'GANİYYU: Zengin olan, eksiği olmayıp herkes ona muhtaç olandır.

El-MUĞNİ: İstediğini zengin eden, ve ihtiyaçtan koruyandır. El'Gani ismi celilini 1060 defa, el'Mugni ismi celilini de 1100 defa erbabı ihtiyaçtan veyahut Allah Teâlâ'dan başkasına muhtaç ve fakirlikten korkan kimse okursa, mahlûkatın kâffesine istiğna hasıl olur. Rızkı bol, kazanç ve kârı ziyade olur.

EL'MANİU: Din ve bedenleri bozulma ve helâktan meneden, istediğini koruyandır.

EZ'ZARRU: Dilediğine belâ, zarar ve ziyan veren, zararlı şeyleri yaratandır. Esra sûresinin 110. âyeti kerimesinde Allah Teâlâ Hazretleri Resulüne hitaben buyuruyor ki: «De kî: Ya habibını 'Allah diye dua ediniz. Veya Rahman diye dua ediniz. Hangi isme çağirsanız dua etseniz güzeldir. Çünkü O en güzel isimler hep O'nundıır. O zatı chaddir.» Resulûllah (S.A.V.) bir gün Mekke"de Ya Allah, Ya Rahman diye dua ederken müşrikler işitmişler, Muham-med bir ilâha davet ediyordu. Halbuki kendisi iki ilâha dua ediyor demişler. Cevaben bu emri ilâhî nazil olmuştur. Yani Allah Teâlâ'nm birçok isimleri vardır ki, en güzel isimlerdir. En yüksek cemal ve celâl ve ikram ifade eden Esmâ-i Hüsnâ hep onundur. Bunların herhangisi ile olursa olsun, dua caizdir. Çünkü ismin taaddüt dünden müsemmanm taaddüdü lâzım gelmez. Bütün Esmâ-i Hüsnâ ile dua Lâ Şerikeleyk olan o zatı ehade duadır.

EN-NAFIU: Dilediğine menfaat temin eden, ve faydalı şeyleri yaratandır.

EN'NUR: Alemleri ay ve güneşi ile,, gönülleri iman ve ilimle nurlandırandir.

EL'HADİ: İstediğini imana, iyi doğru ve kârlı yollara muvaffak ve hidayet edendir.

EL'BEDİU: Örneksiz, maddesiz, icat edendir.

EL'BAKÎ: Ancak O vardır. Varlığının nihayeti ve sonu olmayandır.

EL'VARİS: Servetlerin geçici sahipleri elleri boş yokluğa dönünce kalan mülk ve servete hakikî sahib malik ve vâris olandır. El'Vâris İsmi celilini 707 defa okuyan kimseye kemal-i ilim fazilet ve hilim ve mehasini ahlâkiyeyi ihsan eder.

ER'RAŞİD: İşlerini doğru nizam ve hikmet üzere yürütüp sonuna ulaştıran, dilediğini iyiliğe götüren, doğru yola yöneltendir.

ES'SABUR: Suçlulara mühlet verip, cezalandırmalarını sonraya bırakan, acele etmeyip sabredendir. Es'Sabur ismi şerifini 298 defa okuyan kimseye Cenab-ı Hak nimeti sabrı ihsan buyurur. Lüzumsuz acele ve telâş ile mutazarrır olmaz. Hiddet ve gazaptan emin olur.

SON

Arka kapak yazısı:

Hamd olsun Allah(cc)'a ki Kitab-ı İ ' Celilinde "Allah, Esmâ-ı Hüsnâ sahibidir; O'nu bu güzel isimleri ile çağırın!" buyurdu.

Salât ve Selâm olsun Efendimiz Muhammed'e (S.A. V.) ki, yaratıklar arasında Allâh(c.c.)'ı en iyi tanıyan O'dur. Hidayet bulan ve aynı zamanda hidayet vesilesi olan âl ve ashabına da salat ve selâm olsun! : Esma-i Hüsna (Allâh(c.c.)'ın güzel isimleri)nin şerh ve izahı olduğundan, büyük ve ulvi bir mevzudur.

Eser Büyük islam Alimi İmam-ı Gazali'nin titiz bir çalışması sonucu hazırlanmıştır.